

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:

<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:

www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

Hardsyssels Årbog

2004

Historisk Samsfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

2004

ANDEN RÆKKE – BIND 38

UDGIVET AF

Historisk Samsfund for Ringkøbing Amt

A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI
RINGKØBING

OMSLAGSBILLEDE:

*Kort over Bøllingsø-området opmålt 1872.
Jernbanen var ikke anlagt, men dens linieføring er indtegnet.
Søen er blågrøn, mens f.eks. lyngen er lyserød.*

INDHOLD

<i>Klaus Ebbesen: Stenaldergrave i Vestjylland</i>	5
<i>Carl-Thomas von Christiernson:</i>	
Christiern Mogensen, jernværksejer	17
<i>Freddy Boysen: Bøllingsø's udtørring.</i>	47
<i>Theodor Filskov Andersen: Købmandsliv i Vorgod 1927-1943</i>	61
<i>Margrethe Maarbjerg: Barnepige hos familien Lademann.</i>	69
<i>Ingrid Kirk: Barndomsminder fra krigsårene 1940-45</i>	75
<i>Gustav Brun: Fjaltring under besættelsen</i>	87
<i>Ove Lund Knudsgaard: En ulden historie.</i>	101
<i>Tage Agerskov: Min soldatertid</i>	109
<i>Gerda Jensen: Vi lærte at blive glade for vore køkkenhaver.</i>	125
Foreningsmeddelelser	131
Regnskab	137
Udvalg af litteratur om Ringkøbing Amt 2002-2003	139
Register	157

Hardsyssels Årbog 2004

Dette års årbog indeholder tre artikler indkommet i forbindelse med prisopgaven »Dagligdag og dagligliv under besættelsen«.

De tre artikler er skrevet af Ingrid Kirk, Gustav Brun og Gerda Jensen.

Per Hauge Mortensen

Redaktør

ISBN 87-87358-25-5

ISSN 0046 6840

Hardsyssels Årbog 2004

Redaktør: Per Hauge Mortensen

Redaktionskomité: Hans Chr. Christensen og Freddy Boysen

Gengivelse af årbogens artikler må kun ske med forfatterens tilladelse og med angivelse af, at artiklen tidligere har været offentliggjort i Hardsyssels Årbog

De reproducerede kort publiceres med Geodætisk Instituts tilladelse nr. A 403/85

Stenaldergrave i Vestjylland

Af Klaus Ebbesen

INDLEDNING

Dolktiden er navnet på den sidste del af stenalderen. Perioden har fået sit navn efter tidens karakteristiske våben: flintdolke. Det var en ny slags våben, som dukkede op ved starten af perioden. Det skete efter inspiration fra Vesteuropa. Ude i Europa var bronzealderen allerede begyndt og i det meste af vor verdensdel gik mændene med en bronzedolk i bæltet. Det er denne internationale dolkmåde, som ved starten af dolktiden også slog igennem i Danmark. Men her i landet holdt vi fast ved vort eget, gammelkendte råstof; flint. Til gengæld raffineredes flintthugningsteknikken til det fuldkomne. Med den såkaldte fladehugningsteknik var det muligt for dolktidens folk at lave næsten papirtynde flintredskaber. Ligeledes skabtes hele kunstværker i flint, som f.eks. den berømte Hindsgavl-dolk.

Dolktiden blev i mange år opfattet som en kort overgangsfase mellem den "rigtige" stenalder og bronzealderen. Perioden var derfor heller ikke genstand for særlig stor, arkæologisk interesse. Det har vist sig at være en fejlbedømmelse.

Det er efterhånden lykkedes at få lavet så mange C 14-dateringer af materiale fra dolktiden, at man kan sige noget om periodens længde. Det viser sig, at dolktiden starter ca. 2.400 f. Kr. og varer til ca. 1700 f. kr. – Dolktiden er altså en *meget lang*

periode på ca. 700 år – eller et tidsrum som fra Valdemar Sejr til i dag!

I modsætning til en kort, ikke særlig interessant overgangsfase må dolktiden i dag opfattes som en af de lange, meget store oldtidsperioder. Den har sin helt egen karakter.

Folk boede i meget store, velbyggede træhuse. Det var typehuse, bygget og indrettet ens i hele Sydsandinavien. Husene var ca. 30 m lange og 8 m brede eller med ca. 240 kvadratmeter under tag. Det er godt og vel dobbelt så meget som et almindeligt, moderne parcelhus. Husene var bygget af svært egetømmer og havde en dør midt for hver langside samt et stort tag af rør og siv. Husene lå spredt over landet; muligvis indtil 2-3 huse ved siden af hinanden nogle steder. Om landsbyer var der endnu ikke tale.

Folk så ud nogenlunde som os. De gik klædt i vævet uldtøj, som blev holdt sammen af bennåle.

Alle dolktidens mennesker levede på landet og ernærede sig som bønder, sandsynligvis med hovedvægten på oksehold. Det blev suppleret med jagt, fiskeri og indsamling.

Når døden kom, blev de døde klædt i deres bedste tøj. Ligene blev lagt i en simpel trækiste og/eller svøbt i en kohud. Derefter blev liget sat ind i en gammel jættestue, placeret i en af tidens karakter-

ristiske hellekister; sat ned under en stenlægning på flad mark, eller der blev bygget en helt nye gravhøj til den døde.

De fleste af dolktidens nye gravhøje er netop bygget i Vestjylland. To af højene påkalder sig særlig interesse. De findes henholdsvis i Rom og i Dybe sogne.

GRAVHØJ VED

ROESGÅRD I ROM SOGN

Gravhøjen lå på gården Roesgårds jorder i det yderste Nordvestjylland, få km syd for Lemvig. Den undersøgtes i 1903 af konservator Gustav Rosenberg fra Nationalmuseet (1).

Undergrunden på stedet er rødt grus. Derover lå et tyndt, fast lerlag. Det er den gamle markoverflade.

Højen var rund, ca. 10,5-13,0 m i dia-

meter og ca. 2 m høj. Den var bygget af grå muld med større og mindre pletter af rødgult grus. Jorden i højen var fyldt med småsten. Der havde også stået en kreds af sten omkring højens fod, men dem havde lodsejeren fjernet.

Forud for undersøgelsen havde ejeren også fjernet store dele af højens østlige og vestlige side, samt gravet en ca. 1 m bred tunnel ind gennem højens midte. Ødelæggelsen gik helt ned til den gamle markoverflade.

Under ødelæggelsen af højen havde lodsejeren fundet et par lerkar med brændte ben og nogle bronze- og bensmykker (2).

Straks ved udgravningens start anlagde Gustav Rosenberg et 5 x 5 m stort udgravningsfelt omkring højens midte.

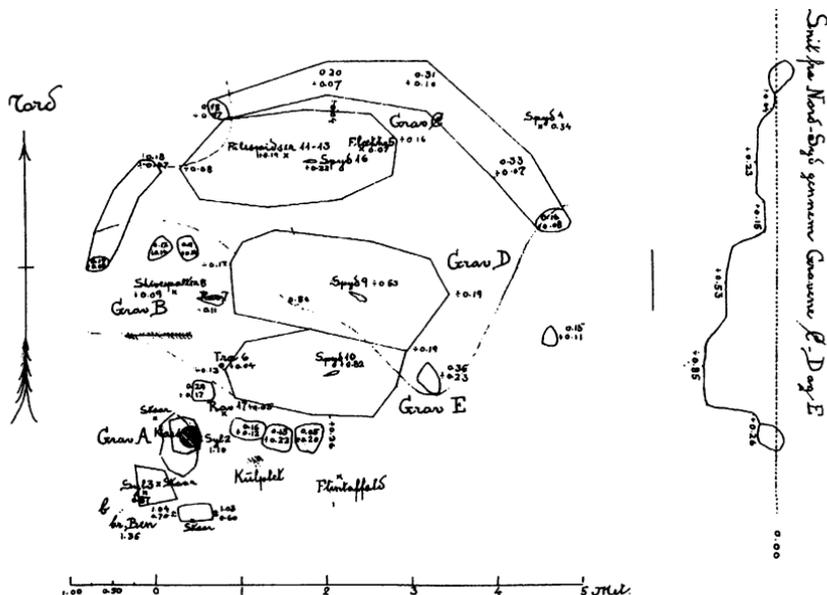

Fig. 1. Gravhøjen ved Roesgård i Rom sogn. Plan af højen.

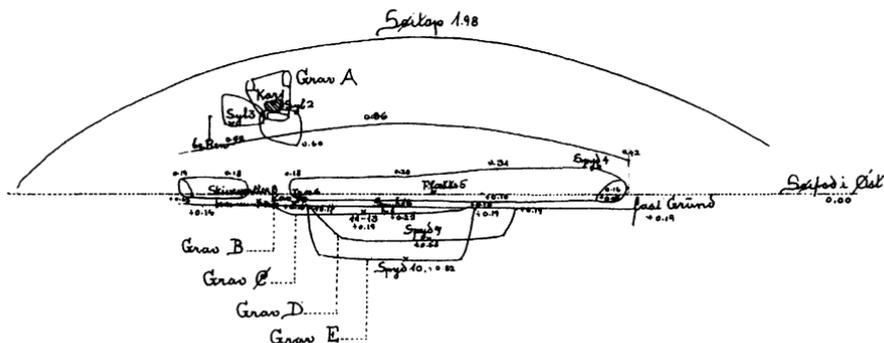

Fig. 2. Gravhøjen ved Roesgård i Rom sogn. Plan af højen.

Sydvest for højens midte (fig. 1) fremkom umiddelbart under højoverfladen en rundagtigstensætning (grav A) (3). Den var betydelig højere i sydsiden end på de andre sider. Indenfor denne lå skårene af en urne med låg og brændte ben. Urnen var forholdsvis hel og hensat på en ca. 35 cm lang, flad sten, som hældede nedad mod øst. I urnen fandtes mange, brændte ben og en syl, som lå lodret i karrets sydlige side med spidsen opad. Syd- og sydvest for dennestensætning fremkom en del spredt sten og derimellem en bronzesyl og et par randskår af karret. Længere mod sydvest lå en bunke brændte ben med nogle skår imellem. Der er sandsynligvis tale om endnu en grav. Alle disse grave stammer fra yngre bronzealder. De er i sin tid gravet ned i den allerede eksisterende gravhøj.

Vest for højens midte fremkom på den naturlige undergrund en grav (grav B), som syntes gravet ned gennem det gamle muldrag. Den var delvis ødelagt ved ejrens gravning. Fylden i graven var sort muld, men dens grænser kunne ikke erkendes. I graven fremkom ca. 50 små,

rørformede ravperler. Ravperlerne (fig. 3) var kun ca. 2-4 mm lange og ca. 5 mm i diameter. Der var også en kugleformet ravperle, som var 0,9 cm lang og ca. 1,2 cm i diameter. Perlerne lå uden synlig or-

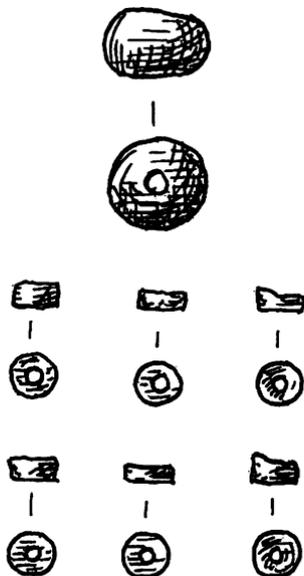

Fig. 3.

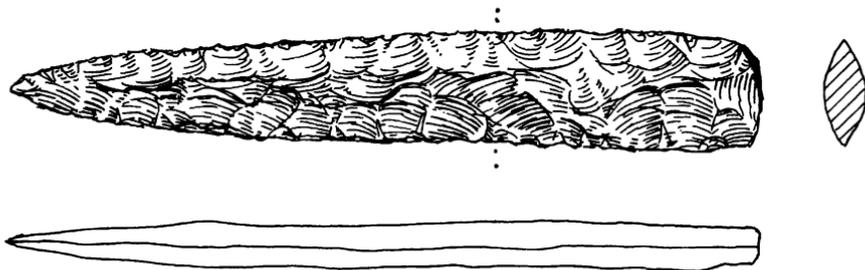

Fig. 4.

den, de fleste med hullet lodret. På gravbunden iagttoges sydvest for ravperlerne en ca. 5-10 cm bred og ca. 75 cm lang, tynd stribe af trækul. Trækulstriben og træets årer var orienteret øst-vest. Det er sandsynligvis resterne af grav Bs sydlige væg. Modsat denne stod to sten, muligvis ved gravens nordlige side. I gravfylden fandtes et stykke brændt flintaffald. De ravperler, der var nedlagt som gravgods i denne grav er så almindelige, at graven ikke kan dateres præcist. Sandsynligvis er den anlagt i ældre bronzealder.

Ca. 0.8 m over højens fod fremkom en stor, cirkulær stenslæbning, dannet af ca. 10-35 cm store sten. Den var højest på midten og skrånede ned til siderne. Dens overflade var ret jævn og stenene lå tæt ved siden af hinanden med jord imellem. Den var omgivet af en kreds af 30 x 30 cm til 40 x 60 cm store sten. Stenkredsen var 5,75 m i diameter. Stenene hældede noget udad og stod på den bredeste ende. De var sat ned gennem muldlaget til den naturlige undergrund. Ved en af stenene i sydvestsiden fandtes en ravperle. Stenkredsen var i øvrigt delvis forstyrret af ejerens gravning.

I fylden mellem stenene i den centrale stendynge fremkom spredt små stykker af

trækul og flintaffald, hvoraf noget var brændt.

Under den centrale stenslæbningen fremkom tre grave ved siden af hinanden (fig. 13). De var alle orienteret øst-vest, men gravet forskelligt ned i undergrunden.

Den nordligste grav (grav C) var anlagt lige indenfor stenkredsen og en af dens nordvestlige sten stødte direkte op til en kredssten. Graven var 2,55 m lang, 1,15 m bred og gravet lidt ned i undergrunden. Den var elipseformet med en temmelig regelmæssig stensat rand. Stenene i gravens nordside var gennemgående 25 x 35 m i diameter, stenene på de andre sider var noget mindre. Fylden bestod af løs, sort muld.

Midt i graven og ca. 3 cm over bunden fandtes 5 pilespidser. Tre af dem iagttoges på plads, liggende ovenpå hinanden med spidsen mod vest (fig. 5). På pilespidsernes underside sad et ganske tyndt, sort lag, antagelig af organisk stof. Det samme lag iagttoges lige over gravbunden flere steder og generelt havde de nederste 3 cm af gravfylden et grønligt skær. Lidt øst for pilespidserne fandtes en flintdolk (fig. 4). Den lå næsten vandret med spidsen vestligst.

Parallelt med grav C og kun 0,23 m syd

Fig. 5.

for denne fremkom en anden grav (grav D). Gravens rand var ligeledes ret regelmæssig sat af sten af omtrent samme størrelse som stenene i grav C. Graven var orienteret Ø-V. Den var 2,6 m lang og 1,15 m bred. Den var gravet ca. 0,4 m ned i undergrunden. Fylden bestod af sort muldjord som lå ganske løst mellem stenene. På gravens bund, som dannedes af den naturlige undergrund, fandtes omtrent midt i graven en flintdolk (fig. 6). Den lå vandret på en flad side med spidsen mod VNV.

Den sidste grav (grav E) stødte direkte op til grav D, hvis sydlige væg samtidig var grav Es nordlige væg (fig. 14). Den var orienteret øst-vest. Den var ca. 2,0 m lang og 1,05 m bred. Den var gravet ca. 0,6 m ned i undergrunden. Dens sydside bestod af en høj, regelmæssig stensat væg. Fylden var sort muldjord, som lå løst mellem de nedfaldne sten, som har dækket graven. Gravens bund udgjordes af undergrundsgruset. Lidt øst for gravens midte fandtes en flintdolk (fig. 7). Den lå på en flad side med spidsen vestligt.

Nordøst for højens midte fandtes løst i fylden et fladehugget fragment af et flintredskab. I udgravningsfeltets sydøstlige

hjørne fandtes et stykke forkullet træ med en ligeledes forkullet trænagle igennem. Det blev ikke set på plads og kan ikke tolkes. Lidt nord for højens midte fremkom et flintafslag. Midt i udgravningsfeltets sydlige væg fandtes indenfor et ca. 25 kvadratcentimeter stort område og under et ca. 5 cm tykt, rødgult gruslag ca. 50 stykker flintaffald og et par skiveskrabere. Lidt øst herfor iagttoges ovenpå gruslaget en plet af kul. I højens fyld fandtes også en rundoval sten med knusemærker i enden og en skålgrube på den ene, fladere side.

DOLKTIDSGRAVENE

I alle tre grave fra dolktiden (grav C-E) fandtes en flintdolk. Det er tidens nye mandsvåben, så sandsynligvis blev der begravet mænd i alle tre grave.

Dolken som fandtes i grav C (fig. 4) tilhører den type, som blev brugt ved begyndelsen af dolktiden, eller ca. 2.300 år f. Kr. (4). Dolkens skaft er ødelagt opadtil, men dolken er nedlagt i sin nuværende form. Der er ingen tegn på, at dolken heller ikke skulle være brugt i sin nuværende form. Dolkbladet er stærkt opskærpet er et langvarigt brug. Der er gnidemærker efter et skaftetui på de øverste ca. 3 cm.

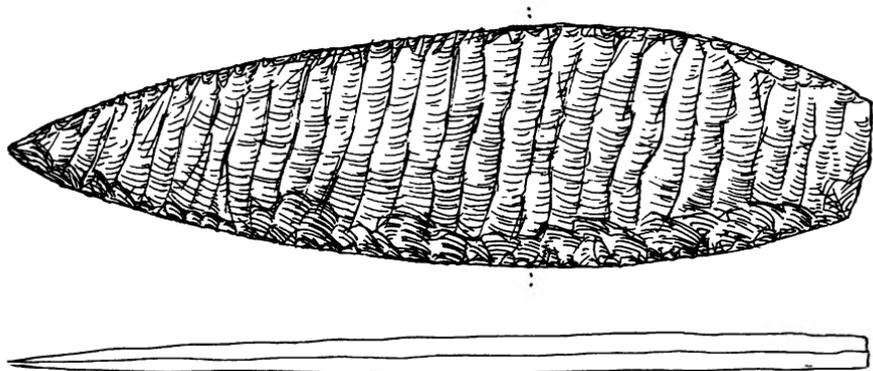

Fig. 6.

Dolken er nu 16,3 cm lang og ca. 1,7 cm bred.

I samme grav fandtes 5 små, fladehuggede pilespidser alle med trekantet omrids og en mere eller mindre konkav indskæring i basis (fig. 5). Indskæringen for neden, hvor pilespidserne har været fastgjort til pileskaftet, er mere eller mindre dyb. Pilespidserne er meget ens lavet. De er 2,4-3,5 cm lange; 1,6-1,8 cm brede og 3-4 mm brede. I bogstaveligste forstand er disse pilespidser jo papirstynde.

I grav D fandtes kun bladet af en flint-

dolk, idet hele dolkens skaft manglende (fig. 6). Der er imidlertid tydelige gnidemærker på den gamle brudflade, så stykket har været brugt i den ødelagte form. Der er således gnidemærker efter et skaftetui på brudfladen og de øverste ca. 5,5 cm af dolkbladet. Dolken er – og har navnlig været – meget smuk, tildannet med den for doltidens nordjyske flintsmede så karakteristiske parallelhugning. Det betyder at alle de små afslag, som former dolken, er presset af flintknolden, så de ligger parallelt ind over dolkbladet.

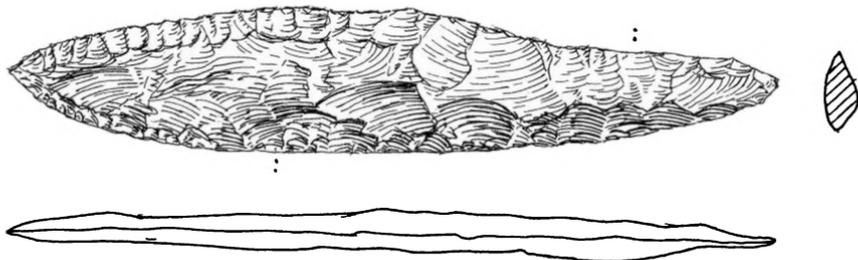

Fig. 7.

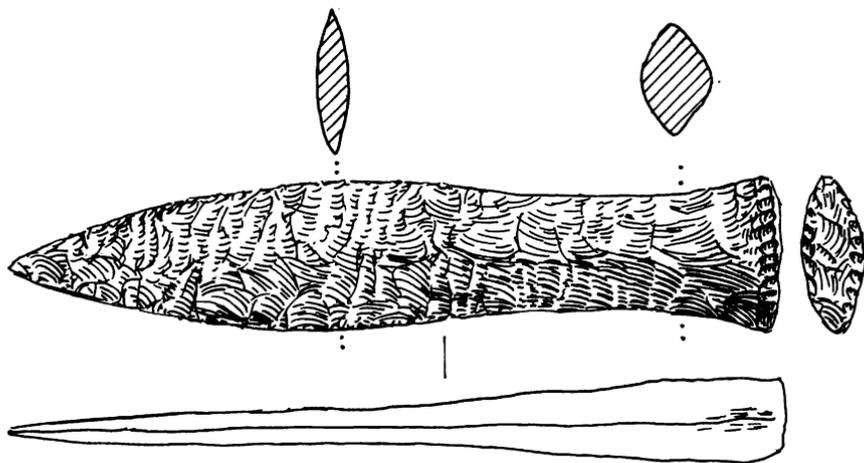

Fig. 8.

Dolken er i sin nuværende form ca. 21,7 cm lang; 6,3 cm bred og 1,0 cm tyk.

Den dolk, som fandtes i grav E (fig. 7) er skæv, sandsynligvis fordi den er lavet af et meget urent stykke flint. Der ses meget svag slibning på de to bredder, sandsynligvis for at fjerne uregelmæssigheder i flinten. Den yderste del af spidsen er afbrudt før nedlæggelsen. Dolken er 19,4 cm lang; 3,8 cm bred og 1,1 cm tyk.

GRAVHØJ VED

Ø. HERUPGÅRD I DYBE SOGN

Denne gravhøj blev undersøgt på Øster Herupgård i Dybe sogn. Stedet ligger i det yderste Vestjylland, kun få km fra Vesterhavet (5). Den indgår i en større højgruppe, som ligger tæt vest for Rammediget afslutning mod vest (6).

Højen var bygget på en naturlig forhøjning i terrænet. Den fremtrådte som en ca. 4 m stor høj. I 1913 gravede ejeren ned i højen og opdagede derved en grav.

Højen blev derefter udgravet af museumsinspektør Hans Kjær.

Højen indeholdt i alt 4 grave, hvoraf de tre var anlagt umiddelbart over hinanden. Den nederste grav (grav A) var gravet ca. 2/3 m ned undergrunden. Dens bund fremtrådte som en ujævn stenlægning, der har dannet underlag for en trækiste. Gravrummet var fyldt med sten og jord. På bunden af denne grav lå en flintdolk omtrent ved midten. Den var omgivet af mørke rester af opløst træ. Umiddelbart syd for dolken fandtes to pilespidser.

Lige over denne grav fremkom en anden grav (grav B). Den var orienteret øst-vest. Den var 2,7 m lang og 1,75 m bred. Den var omgivet af en ramme af hovedstore sten. I graven fandtes to flintdolke. (Fig. 8-9). De lå i henh. det nordøstlige og sydvestlige hjørne, begge med spidsen mod vest. Der iagttoges ikke skeletræster hverken i denne eller den underliggende grav.

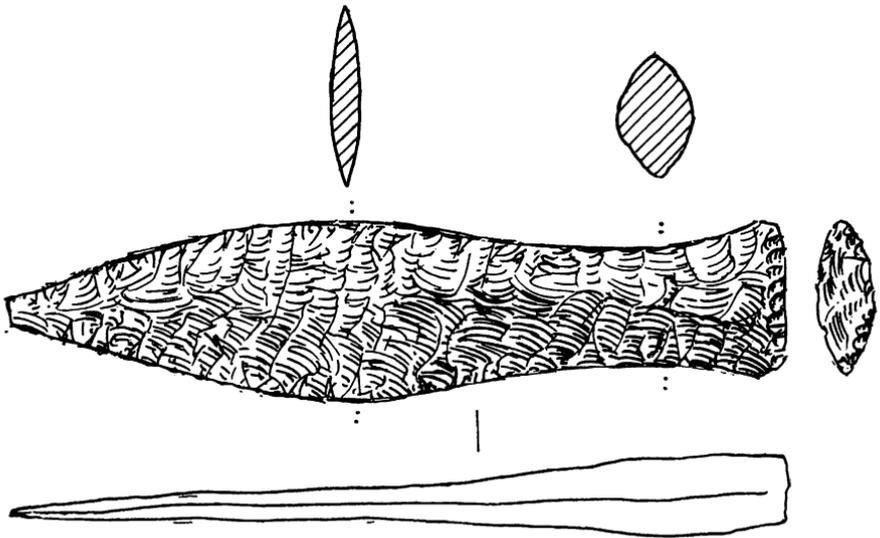

Fig. 9.

Umiddelbart over disse grave, på undergrunden og nøjagtig i højens midte fandtes en kisteformet stenlægning (grav C). Den var 2,15 m lang i retningen øst-vest og 0,42-0,54 m bred; bredest i vest. Stenlægningen var dannet af temmelig tynde, mest kløvede, ca. 0,5 m høje sten. Den var tætnet med ler og dækket af 4 flade sten. Bunden bestod af et lag småsten og herpå fremkom resterne af et skelet. Den døde lå udtrakt på ryggen med hovedet i øst og den eneste bevarede overarm ned langs siden. Der fandtes ingen gravgaver i denne grav.

Ca. 3/4 m højere oppe i højen fandtes en sidste grav (grav D). Den lå lidt syd og øst for grav C. Der var kun bevaret 0,5 m af denne grav, så dens oprindelige form kan ikke bestemmes. I graven fandtes en stærkt forvitret stenøkse med skafthul (fig. 10).

FUNDENE

I grav A var den døde begravet med en flintdolck og sandsynligvis en bue med tilhørende pilekogger og 2 pile. Af pilekoggeret var kun to pilespidser bevaret (fig. 11). De var begge af den trekantede slags med konkav underside. På den ene er indskæringen ved basis mere end halvcirkelformet. På den ene bredside har den også bevaret spor af afslagets oprindelige overflade. Pilespiserne var 3,6 cm og 4,6 cm lange, 1,8-1,4 cm brede og 0,3-0,4 cm tykke.

Flintdolcken (fig. 12) er tildannet af et meget urent stykke flint. Der ses en rest af den oprindelige kalkskorpe på skaften. Der er de sædvanlige gnidemærker efter skaftetuiet på skæftet. Dolcken er 28,5 cm lang, 4,0 cm bred og 1,4 cm tyk. Den er af en slags, som er almindelig i dolcktidens midten, eller ca. 2000 f. Kr.(7)

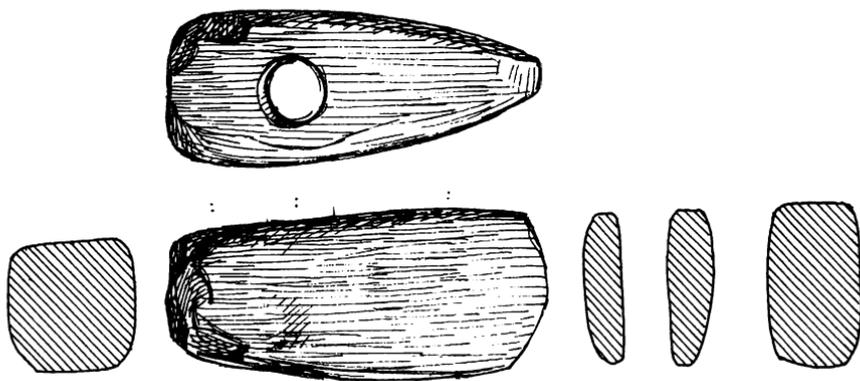

Fig. 10.

Også flintdolkene i grav B (fig. 8-9) er tildannet af meget urene flintstykker. Den ene har skorpepletter på begge bredder. Dens yderste spids og det ene hjørne af skaftenden er afbrudt. Dolkbladet er opskærpet i forbindelse med brugen. På skaftdelen ses tydelige gnidemærker efter skaftetuet. Begge hjørner på skaftets øvre ende er butslidte. Det skyldes, at denne del af dolken har været brugt som ildslagningssten. Denne dolk er ca. 15,7 cm lang, 3,8 cm bred og 1,5 cm tyk.

Den anden dolks blad er også tydeligt opskærpet i forbindelse med brugen. På skaftdelen ses tydelige gnidemærker efter skaftetuet. Også på denne dolk er begge hjørner på skaftets øvre ende butslidte. Det skyldes, at denne del af dolken har været brugt som ildslagningssten. Denne er 16,6 cm lang; 3,3 cm bred og 1,7 cm tyk.

I den sidste grav (grav D) fandtes kun en meget forvitret, simpel skafhulsøkse af grønsten (fig. 10). Øksens over- og undersiden er flad. Dens skafhul er timeglasformet. Nakken viser en plan flade

mens æggen er ødelagt. Nakken er meget lavere end æggen. Øksen er 12,4 cm lang, 4,6 cm bred og 4,5 cm høj. Den tilhører en type, som er almindelig i dolktid og ældre bronzealder (8). Det kan ikke afgøres præcist, hvilken tid denne økse tilhører.

DISKUSSION

I alle de erkendte dolktidsgrave er fundet en eller to flintdolke samt i grav D på Ø. Herupgård en stridsøkse. Det er netop karakteristisk for dolktidens gravskik, at de døde mænd får deres dolk med sig i graven. Det er netop derfor, der er fundet så mange dolke fra denne periode, at de har givet hele perioden sit navn.

Stridsøkse fra grav D i gravhøjen ved Ø. Herupgård kaldes for en simpel skafhulsøkse, fordi den har flad over- og underside samt plane bredder. Den er faktisk meget simpelt tildannet. Skafhulsøkser af den slags laves både i dolktiden og ældre bronzealder. Denne tilhører i hvert fald første del af 2. årtusind f. Kr. På den tid var det ikke ret almindeligt, at

Fig. 11.

de døde fik en stridsøkse med i graven. Det var derimod almindeligt i den foregående periode; stridsøksetiden (ca. 2800-2400 f. Kr.) som den kaldes. I dolktiden er det en gammel gravskik, som ellers var gået af mode.

To af gravene, henholdsvis i gravhøjen ved Roesgård og på Ø. Herupgård, rummede ikke alene en dolk, men også små, fladehuggede pilespidser. Der var fem i den ene grav og to i den anden. Pilespidserne er meget ens og udgør sandsynligvis

resterne af et pilekogger. Den døde mand er altså her blevet begravet med både sin dolk samt bue og pil. Det er heller ikke helt sjældent, navnlig i de tidlige dolktidsgrave, som er undersøgt i Midt- og Vestjylland.

I den forbindelse skal man være opmærksom på, at dolkene er en slags "3 i én". De har selvfølgelig været brugt som dolke eller stikvåben. Slidsporene viser derudover, at de også har været brugt som knive, hvad moderne dolke jo også bliver brugt til. Men endelig er skaftenden blevet brugt som ildslagningssten. Når den blev slået med et stykke svovlkis kom der gnister, som kunne antænde mos, blade og andet tørt materiale. Den fedtede butslidning, som findes på skaftenden af de fleste dolke, er netop brugsspør efter denne anvendelse af dolkene til at slå ild.

Det er karakteristisk at dolkene i alle tre grave i gravhøjen ved Roesgård er ødelagt. Den ene er tillige tildannet af et meget dårligt stykke flint. Gnidemærker

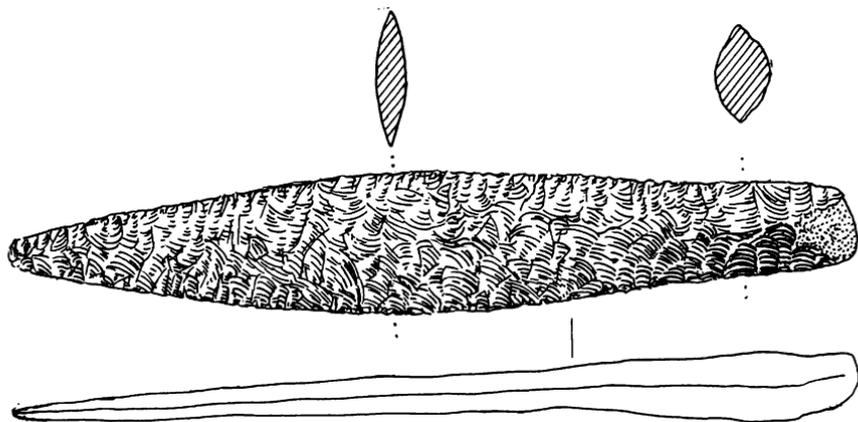

Fig. 12.

Fig. 13. Gravene i højen ved Roesgård, Rom sogn.

og andre brugsspor viser tydeligt, at de har været brugt i deres nuværende form. De er således ikke blot nedlagt som symboler.

Forklaringen må være, at det har knæbet for dolktidsfolkene på stedet at skaffe tilstrækkelig ny, god flint. Det er så meget des ejendommeligere, som lokaliteten ligger i Nordjylland, kun få km fra Limfjorden. Den tilhører endvidere en tid, hvor flint i stort omfang distribueres nordpå til Norge og Sverige. Et lignende, ejendommeligt forhold er tidligere påvist ved behandlingen af de senneolitiske depotfund (K. Ebbesen 1986: 7 ff), som næsten alle er fremkommen udenfor det midt- og vestjyske område. Forholdet må skyldes, at den distributionsbarriere, som opstod med begyndelsen af stridsøksetid i Jyl-

land (K. Ebbesen 1993) fortsat eksisterer i senneolitisk tid. Den er samfundsskabt og skyldes først og fremmest, at distributionen på den jyske halvø foregår over land; i Østersø-området som helhed derimod over vand.

NOTER

1. Beretningen om undersøgelsen findes på Nationalmuseet. – Der opbevares fundet også: NM A 21.145-53
2. H. C. Broholm, Danmarks Bronzealder, I, Kbh. 1946:s. 75, fund nr. 903. .
3. H. C. Broholm, Danmarks Bronzealder, I, Kbh 1946, s. 75, fund no. 905
4. Se E. Lomborg, Die Flintdolche Dänemarks. Nordiske Fortidsminder, b1. København 1973. – Dolken er af type Ix, mens dolken i grav D er af type IC.
5. Beretningen af undersøgelsen findes på Nationalmuseet. – Her opbevares også fundene: A 27.378-82a

Fig. 14. Grav D og E. Højen ved Roesgård, Rom sogn.

6. se L. H. Olesen og T. Skov: Oldtidsvejen fra Vesterhavet til Karup Å. Holstebro 1989.
 7. Se E. Lomborg, Die Flintdolche Dänemarks. Nordiske Fortidsminder, b1. København 1973. – Dolken er af type IIB, mens dolkene i grav B begge tilhører type VA.

8. Se E. Lomborg 1959: Donauländische Kulturbeziehungen und die relative Chronologie der frühen Bronzezeit. Acta Archaeologica 30, 1959.
 9. K. Ebbesen 1980a: 147 ff. - 1981: 91 ff.

Klaus Ebbesen
 f. 1946
 Direktør, mag.art.
 Slotsdalen 99
 2970 Hørsholm

Christiern Mogensen, jernværksejer

født 24. december 1595, død 16. januar 1659

Af Carl-Thomas von Christiernson

INDLEDNING

Julen 1595 blev noget ganske særligt for præstefamilien i Holmslands præstegård. Sognepræsten Mogens Christensen, eller hr. Mogens som han kaldtes, der i over 20 år havde været sognepræst i både Gammelsohn og Nysogn¹, og hans hustru Edel Clementsdatter blev nemlig forældre til en søn. Hvilken nådegave for præsteparret - født den selv samme dato som vor Herre Jesus Kristus! Mon ikke de gode forældre har følt en ganske særlig glæde, og midt i takkebønnerne over den veloverståede fødsel har de måske også spekuleret på, hvad fremtiden mon havde i vente for deres nyfødte søn. Ville han blive præst som sin far? Skolelærer eller måske håndværker? Fiskere var der jo også brug for her ved Ringkøbing fjord og Vesterhavet. Eller kunne han nå højere op på samfundsstigen? Hans mor var dog i familie med velbyrdig fru Karin Skinkel, hustru til sysselprovsten i Ribe, Anders Dresselberg. Gode forbindelser kunne man få brug for. Men foreløbig blev han døbt og fik navnet Christiern, og en ordentlig skoleuddannelse skulle han også have. Som lille dreng blev han sat i Ringkøbing latinskole, hvor han fortsatte indtil faderen døde 1607.

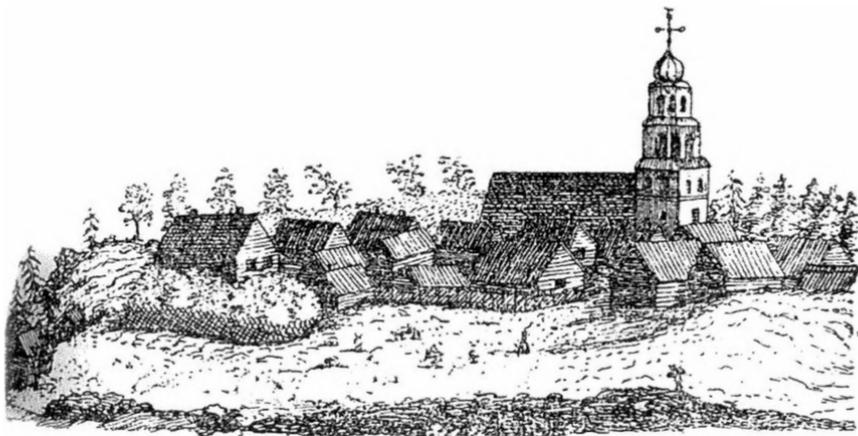
Næsten 64 år senere, langt oppe i de dybe svenske skove i Bergslagen, hvor

fremsynede private entreprenører producerede stangiern, skabte store formuer og lagde grunden til den nye nordiske stormagt Sverige, blev Christiern Mogensen som velkendt og højt respekteret industrimand og jernværksejer lagt i sin egen grav under gulvet i Ramnäs kirke. Han blev ikke bare fulgt af sin sørgende hustru, fru Karin Eriksdatter, seks efterlevende sønner og to døtre, men blev båret til graven af en æresprocession og ledsaget af en anelig og fornem forsamling begravelsesgæster. Stiftets biskop, Olav Laurelius, var endda kommet op fra domkirken i Västerås for at forrette begravelsesgudstjenesten og holdt en lang og vel-drejet prædiken over den afdøde med en omhyggelig beskrivelse af hans livsforløb. Denne ligprædiken blev siden udgivet i trykt form² og er den ældste kilde der kan fortælle, hvordan Christiern Mogensens liv kom til at forme sig. Men det hele begyndte på Holmsland.

BARNDOM

OG TIDEN FREM TIL 1620

Som præstesøn var der ingen diskussion om hans skolegang, han skulle selvsagt begynde i den lille latinskole der var blevet oprettet i Ringkøbing efter reformationen 1536. Christian III's kirkeordinans regulerede den nye lutherske latinskole

Ramnäs kirke, som den er afbildet i Olof Graus beskrivelse af Västmanland fra 1754.

og dens læreplaner, og den bestemte også at der nu skulle findes en latinskole i hver købstad. Således var der blevet oprettet nye latinskoler i blandt andet Ringkøbing, Holstebro og Lemvig. Disse var såkaldte lavere latinskoler, de var små og havde kun to klasser. I Ringkøbing lå den i en lille bygning ved siden af kirken ud mod Vestergade. Sædvanligvis rummede skolebygningen både rektors lejlighed og skolestuen hvor de to klasser, rektors »Mesterlektie« og hørerens »Sinkelektie«, skulle deles om pladsen. Når så eleverne havde nået et passende kundskabsniveau kunne de flytte til en af de større skoler, oftest ved en af landets domkirker. Forholdene i den lille by Ringkøbing var naturligvis beskedne og i 1630 var skolehuset meget forfaldent. Ringkøbings præst Johannes Paludan skriver nemlig 1638:

»Udi Byen er en eneste liiden kirke med en skole, som nylig er opbyggt, mens var dog itt skolehus tilforn, mens forfalden. Kan være ungefærd et hundrede borgere i byen, mesten aff saare ringe formue«. ³

Biskoppen i Ribe udnævnte rektor og hører til deres embeder. Da Christiern Mogensen gik i skolen var rektorerne Jens Andersen Resen til februar 1602, Peder Andersen Biechlef til 1603 og fra 17. marts 1603 Jacob Hansen Hegelund, en fætter til biskop Peder Hegelund i Ribe, indtil han 1606 drog udenlands og i april 1607 blev sognepræst i Gudum og Fajbjerg. Det var almindeligt at lærerne kun blev ganske kort tid i lærertjenesten, mest fordi lønnen var så dårlig. Det var derfor oftest yngre mænd, som efter færdig teologisk uddannelse fra universitetet tog et par år som lærer inden de kunne tiltræde et præsteembede.

Kirkeordinansen bestemte detaljeret hvad undervisningen skulle indeholde. Latin var det vigtigste eftersom det var det universelle studie- og skriftsprog, men da eleverne sædvanligvis hverken kunne læse eller skrive da de begyndte i skolen, måtte de begynde i »Sinkelektien«. Den blev anset som meget ringe, eftersom man her endnu ikke talte latin.

Undervisningen kunne forestås af en ældre elev der lærte børnene bogstaverne og at læse. Da den lille Christiern så var nået så langt kom han i første klasse, ABCD-lektien, hvor man lærte stavning på latin, Fadervor, trosbekendelsen, de 10 bud, dåbs- og nadverord og bønner specielt for børn, alt på latin. Når børnene så nogenlunde kunne læse på latin, begyndte de på »Ars minor« af den romerske grammatiker Aelius Donatus, siden middelalderen den dominerende elementære grammatiske lærebog. Børnene skulle også læse Catos »Disticha«, en samling moralske sentenser i heksameter fra det 3. eller 4. århundrede efter Kristus, og så skulle de naturligvis have latinske skriveøvelser.

På følgende klassetrin, i »anden lektie« eller »skrivelektien«, skulle eleverne om morgenen læse grammatiske regler efter Philip Melanctons grammatik fra 1532, og til praktiske tekstøvelser brugte man siden Æsops fabler. Om eftermiddagen læste man Petrus Mosellanus' »Pedagogia«, som i 37 dialoger med stigende sværhedsgrad handlede om livet i skolen, undervisning, studieplaner, ferier o.s.v. Desuden kunne læreren med de dygtigste elever begynde at læse tekster fra Erasmus af Rotterdams »Colloquia«, hvor der taltes om livet udenfor skolen, f. eks. om hestehandel, jagt og værtshuse. Man kunne i latinundervisningen også anvende Johannes Despauterius' »Rudimenta«. Vigtigst af alt var at man hele tiden udelukkende talte og skrev latin. Hver dag fik eleverne en moralsk latinsk sentens, f. eks. et ordsprog, at øve sig på hjemme, og næste dag skulle de kunne det udenad i skolen. Formålet var selvfølgelig at udvide elevernes ordforråd.

Hvis man i latinskolen i Ringkøbing

også kunne undervises i tredje klasse fortsatte man med grammatikken hos Melancton, og øvede den på tekster af Terentius. Disse skulle også kunnes udenad for at få øvet de mundtlige latinske færdigheder, hverdagsudtrykkene i teksterne ansås for nyttige. Var man færdig med Terentius fortsatte man med komedier af Plautus og epistler af Cicero, og eleverne skulle nu også hver uge skrive latinske stiløvelser for at udvikle deres håndskrift.

Eleverne skulle også deltage i de kirkelige handlinger og bar da en sort kappe med hvid krave så de lignede små præster, på latin »papae«, og deraf navnet pebling, d.v.s. små præster eller kantorer. Det er også herfra udtrykket den sorte skole stammer. Hvis en elev ikke selv havde råd til denne dragt, skulle kirken stå for den.

Skoledagen var lang. Den skulle begynde klokken 6 om morgenen fra februar til oktober, og klokken 7 fra november til januar. Efter de to første timer sang de ældre elever i kirkens kor, mens de yngre elever hørtes i deres lektier, og inden måltidet midt på dagen skulle alle med høj stemme læse Luthers katekismus. Mellem tolv og et skulle eleverne synge, og lære noder og tekster til de forskellige kirkelige handlinger, hvorefter de læste latin mellem kl. et og to. Så skulle de yngre elever igen høres i deres lektier mens de ældre igen var i kirke. Mellem kl. tre og fire læste klasserne hver for sig, inden alle kunne gå hjem. Onsdage var korte, eleverne hørtes og fik skriftlige øvelsesstykker for, hvorefter de gik hjem efter kirkesangen.

Skoletugten var hård, ris og ferle blev brugt flittigt af lærerne. Fra myndighedernes side anbefalede man prygl hvis ikke eleverne kunne deres ting eller kom

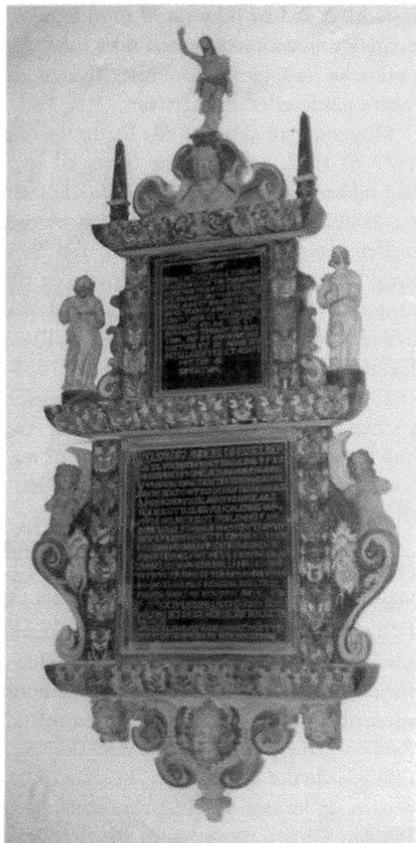
for sent om morgenen. Det var alment accepteret, at prygl var den bedste måde til at indprente kundskaber og færdigheder. Dog skulle lærerne altid huske, at enhver myndighed skulle udøves med et faderligt sindelag.

Men der var naturligvis også lyspunkter. Sankt Thomas dag, den 21. december, var altid en festdag. Så begyndte juleferien, og den dag blev der uddelt stipendier, tøj og gaver til de fattige elever, og både elever og lærere morede sig med alverdens spektakler. Ved bryllupper og begravelser var det sædvane at eleverne sang, og som tak blev de budt på både mad og drikke i rigelige mængder, så rigelige, at man i 1656 lavede en forordning der bestemte, at skolebørnene ikke måtte bydes drikkevarer på gaden. På de større helligdage og årlige markeder gik lærere og elever rundt i byen og sang ved dørene for at indsamle penge og mad. De midler der blev indsamlet blev så fordelt mellem rektor, hører og elever efter særlige bestemmelser. I Ringkøbing var der marked den 17. juni på St. Budolfi dag og den 1. september på St. Aegidius' dag, og så naturligvis den store forårsfest, Majgrevefesten. Denne sluttede altid med en stor fest for en del af de indsamlede gaver, men det kunne også ske, at forældrene til den elev der valgtes til majgreve betalte festen. Under alle omstændigheder var det vigtigt for den lille skole i Ringkøbing, at på denne måde skaffe et tilskud til de nok så beskedne forhold.

Hvis Christiern Mogensen begyndte sin skolegang ved 6 års alder i 1602 og fortsatte til faderen døde 1607, har han fået undervisning i omkring 5 år, men det betød ikke at han gik i alle skolens klasser eller »lektier« som de hed. Man kom til næste klasse når det blev anset at man

kunne det der krævedes, uanset hvor lang tid det tog. Hver klasse kunne i sig selv vare i flere år, og så kom det selvfølgelig an på hvor mange klasser den lille skole i Ringkøbing med de hyppige lærerskift kunne tilbyde. At niveauet rundt omkring i byerne var svingende vises også af, at der i de nye skolebestemmelser, givet på synoden i Antvorskov 1546 og i den nye kirkeordinans 1561, blev taget hensyn til just de små skoler. De behøvede herefter ikke at følge bestemmelserne for hver klasse helt så nøje, i stedet kunne de koncentrere sig på den elementære undervisning.

Da Christiern Mogensen i juli 1607 havde mistet sin far kom han til sin mødreneslægtning i Holbæk, landsdommer Anders Dresselberg. Denne tilhørte en nu for længst uddød dansk adelslægt, var født den 30. december 1543 og havde studeret i Wittenberg, Strasbourg, Heidelberg og Tübingen. Han gjorde nu tjeneste som embedsmand i »Danske Kancelli« og i »Rentekammeret«, var landsdommer på Sjælland mellem 1582 og 1590, »lensmand« over Aalholm len 1597-1606 og over Holbæk len fra 1608 til sin død 1613. Desuden var han indehaver af embedet som sysselprovst ved Ribe domkirke. Han blev gift to gange, første gang på Vordingborg slot den 1. november 1584 med Mette Grubbe, som døde på herregården Vognserup den 7. maj 1587. Anden gang blev han gift på Vognserup den 29. september 1594 med Karin Skinkel der døde den 3. november 1624. Anders Dresselberg døde barnløs den 12. september 1613 og ligger begravet i Kundby kirke ved Holbæk med begge sine hustruer. Karin Skinkel lod opsætte et epitafium som endnu hænger i kirken.

Anders Dresselbergs epitafium i Kundby kirke udenfor Holbæk.

Gennem sin mor, Johanne Rud, havde Anders Dresselberg arvet stamgodset Vognserup ved Holbæk på Sjælland. Han skrev sig desuden til Mogenstrup, sandsynligvis den lille by som ligger 10 km sydøst for Holbæk og som må have hørt til det krongods han havde i Tuse herred siden 1585. På Holbæk slot havde han en slotsskriver, Jakob Kuhr, der holdt øje med det daglige arbejde. Vognserup blev

siden arvet af Anders Dresselbergs bror Wilhelm, der døde 1620 som slægtens sidste mand.

Både biskop Laurelius og Christiern Mogensen selv har anført, hvordan han ved siden af det fortsatte skolearbejde også arbejdede for landsdommeren som tjenestedreng, og det kan meget vel have betydet, at den 12-årige Christierns skolegang nu ændredes fra latinskolens religions- og latinbaserede undervisning til en mere praktisk betonet. I Holbæk fandtes på den tid både en latinskele og en dansk skole. Den danske skole havde sit navn fordi man her ikke havde latin som undervisningssprog men dansk, og fagene var læsning, skrivning, regning og måske lidt tysk foruden den kristne børnelærdom. Sådanne mindre byskoler fandtes i visse byer.

Det er vel ikke usandsynligt at antage, at det var til Holbæk slot som Christiern Mogensen kom. Skolen lå om hjørnet og der var kun 10 km til Vognserup hvor hans mors slægtning Karin Skinkel levede i et barnløst ægteskab med Anders Dresselberg, og hvorfra hun kunne holde et øje med ham. Som tjenestedreng fik han alle mulige opgaver der hørte til en større gård, og til Holbæk slot hørte naturligvis også en gård, »Holbæk ladegård«. At arbejdet var hårdt og at han fik mén af det, fremgår af Christiern Mogensens egne ord, der blev gengivet af biskop Laurelius:

»Siden tilsløg ham også en værk udi hans ben/ det han mente være forårsaget udaf stor kulde og frost/ som han udi sine unge år/ da han for en dreng tjente/ udstået havde: hvilken svie ham udi nogle år jammerligt martlet har«. ⁴

Anders Dresselberg tiltrådte som lensmand i Holbæk sommeren 1608, året ef-

ter Mogens Christensens død. Tidsmæssigt passer dette således godt med sønnen Christiern Mogensens overflytning. Der blev afholdt synsforretning på slot, landbrugsbygninger og skove, og kort efter påbegyndtes omfattende reparationsarbejder på Holbæk slot. Der blev bygget et nyt bryghus med et par rum, grundmure blev repareret, et tag der var faldet ned i det store stenhus blev muret op sammen med den skadede trappe, og Niels Tømmermand fik 8 mark

»for han tog et stort Hemmelighed ned, som stod paa Støtter ved Gæstekammeret og ville falde i Graven, og hug det op igen«. ⁵

Det var gæsteværelsets nye das der blev muret op på ydermuren. Også slottets vandmølle blev repareret og fik nye møllestene. Der var rigeligt med arbejde til en rask dreng.

Anders Dresselberg døde sensommeren 1613, og næste forår overlod fru Karin Skinkel slot og len til den nye lensmand der var blevet udnævnt 2 maj 1614. Christiern Mogensen bør derfor have været i Holbæk i 6 år, og har der fået udvidet sine færdigheder i skrivning og regning. Måske har han efterhånden også kunnet hjælpe til med administrationsarbejdet i slottets skrivestue. Under alle omstændigheder må han have vist prøver på både et godt hoved og duelighed, eftersom landsdommerens enke gerne ville hjælpe sin slægtning videre med en anbefalingskrivelse til et lignende arbejde hos lensmanden i Halmstad, Mogens Pax. Som 19-årig rejser Christiern Mogensen derfor i 1614 til Sverige. Vi kan således konstatere, at han vil fortsætte sin uddannelse og udnytte sine muligheder i stedet for at rejse hjem til sin mor på Holmsland. Det er

også klart at han ikke søger mod en akademisk universitetskariere, men mod det praktiske arbejde i administrationen af større gårde eller adelsgodser

Mogens Pax (Pachs) til Torup levede 1577 til 1642, og også han hørte til en i dag uddød dansk adelslægt. Han var født på Holbæk slot men blev opdraget ved hoffet sammen med Christian den IV's bror, hertug Ulrik, og de studerede en tid sammen i udlandet. Efter 8 år ved det brandenburgske hof deltog Mogens Pax i Kalmar-krigen, og han var i årene 1613-1617 lensmand i Halmstad len med sæde på Halmstadgård. De følgende 10 år var han lensmand i Roskilde, og fra 1627 var han tilbage i Holbæk som lensmand indtil sin død.

På det tidspunkt, da Mogens Pax og Christiern Mogensen var i Halmstad, var man i gang med at færdigbygge Christian IV's nye slot der skulle erstatte den gamle gård, et arbejde der havde stået på siden slutningen af 1500-talet. Det er givetvis personlige kontakter mellem Mogens Pax, Anders Dresselberg og Karin Skinkel som gjorde det muligt for Christiern Mogensen at komme til Halmstad. Mogens Pax far, Christopher, havde desuden været lensmand på Holbæk slot til sin død 1608, og blev efterfulgt af just Anders Dresselberg. Christiern Mogensen blev dog kun et par år i tjeneste hos Mogens Pax, eftersom denne i 1617 blev udnævnt til lensmand i Roskilde.

Men også nu fik han hjælp til en ny tjeneste, eftersom han, ifølge Olau Laurelius, af Mogens Pax i 1616 blev

»til videre tjeneste/ velbyrdig Henrik Gyldenstjerne på Korsholm i Skåne rekommenderet, og da han havde tjent ham udi to og tre fjerdedele år/ gerådede han

udi en stor og lang skælvesyge/ og da det var bedre med ham/ rejste han med sin herres forlov hjem til sin kære moder/ den han da på 14. års tid ikke besøgt havde«.6

Laurelius' angivelser bør her nok ikke tages for bogstaveligt. Henrik Gyldenstjerne var jævnaldrende med Christiern Mogensen, født 1594 på Nørre Vosborg. Her havde hans far, rigsråd Predbjørn Gyldenstjerne, sit gods, og var lensmand over daværende Bøvling len hvortil bl. a. Ringkøbing hørte. Da Christiern Mogensen i følge Laurelius i 1616 tiltrådte sin tjeneste hos Henrik Gyldenstjerne, var denne dog endnu hofjunkere. Han var 1613 blevet immatrikuleret ved universitetet i Padua, og efter hjemkomsten opholdt han sig 1616-1618 ved det danske hof. Den 2. august 1618 giftede han sig med Lisbeth Podebusk til Karsholm og blev 1620 løjtnant. Først 1625 udnævntes han til landsdommer i Skåne, en tjeneste han havde i 5 år.

Karsholm, og ikke Korsholm som Laurelius skriver, var således Henrik Gyldenstjernes hustru Lisbeth Podebusks fædre-*nearv*. Hendes far, Claus Podebusk »den rige«, påbegyndte en ny bygning på sin sædegård men døde 1616, og Lisbeth og hendes to brødre Henrik og Mourids arvede nu Karsholm. De to brødre skal have sløset med deres rigdomme, for i 1620'erne overtager Henrik Gyldenstjerne Karsholm og færdiggør 1627 svigerfaderens bygningsarbejder. Så det er næppe sandsynligt at Christiern Mogensen har været i tjeneste på Karsholm direkte under Gyldenstjerne i 1614. Enten var det under en af de forrige ejere, eller også kan han have været i tjeneste på et andet af Gyldenstjernernes godser i Skå-

ne. Skåne, Halland og Blekinge hørte jo stadig til Danmark, og Gyldenstjerneerne havde omfattende godser i den østre del af det danske kongerige. Henriks far Predbjørn døde juli 1616 på Nørre Vosborg, og Henrik arvede på det tidspunkt sine danske og svenske godser, bl. a. Svaneholm i Skåne. Christiern Mogensen må være blevet anbefalet til Gyldenstjernernes tjeneste hos nogen af deres godsfogeder i Sverige, og så efter nogle år måske være kommet i nærmere kontakt med Henrik Gyldenstjerne selv. Men det er naturligvis passende, at biskoppen ved Christiern Mogensens begravelse nævner, at han trofast forrettede sin tjeneste hos en av Skånes store godsejere, et dansk rigsråd, og hos en slægt, der, efter at Danmark 1658 måtte afstå Skåne, Halland og Blekinge til Sverige ved freden i Roskilde, desuden lod sig introducere på Sveriges Ridderhus.

Omkring 1619, 24 år gammel, rejser Christiern Mogensen efter den »heftige skælvesyge« endelig til Danmark for gense sin mor som han i 14 år ikke har set. Han har en gedigen skoleuddannelse, har skaffet sig erfaringer i forskellige sider af administrationsarbejdet hos lensmænd og fogeder på større gårde, og han har fået anbefalinger fra højt betroede embedsmænd i den danske adel. Det var ingen dårlig baggrund for en ung mand der siden igen kom til Sverige, et land der var i færd med at udvikle sin nye stilling som nordisk stormagt.

TIDEN I SVERIGE FRA 1620 TIL FORPAGTNINGEN AF HAMMEREN I RAMNÄS

Tiden hos moderen skulle blive ganske kort. En fremtid som bonde eller fisker

på Holmsland var udsigtsløs, og desuden havde en stor oversvømmelse ramt øen 1615 og fastholdt befolkningen i stor fattigdom. En karriere som kongelig embedsmand var endnu adelens privilegium, og for en fremtid som præst var hans uddannelse ikke den rigtige. Det gjaldt altså om for Christiern Mogensen at udnytte de muligheder der lå lige for og hurtigt forsøge at få en ny ansættelse. Edel Clementsdatters situation ved vi meget lidt om. Ganske vist var det ikke ualmindeligt for en præstee enke at gifte sig med den afdøde mands efterfølger i embedet, men som bekendt blev hun uvenner med den nye præst hr. Lambert Laugesen, så det var helt udelukket.⁷ Men vi må formode at hun klarede sig. Hun havde vel en enkepension og var ikke afhængig af at blive forsørgt af sin søn, eftersom hun rådede ham til igen at begive sig til Sverige. Christiern Mogensen fulgte dette råd, og det skulle vise sig at blive et afgørende vendepunkt i hans liv.

Danmark var ganske vist på dette tidspunkt endnu en stormagt i kulturel og økonomisk udvikling, men Christian IV's militære ambitioner skulle under første halvdel af århundredet lede til økonomiske kriser og store ødelæggelser. Som bekendt måtte hans søn, Frederik III, ved freden i Roskilde februar 1658 afstå Skåne, Halland og Blekinge til Sverige. Sverige derimod havde under sin nye unge konge Gustaf II Adolf haft store militære fremgange, og rigskansleren Axel Oxenstierna havde påbegyndt en omfattende reorganisering af landets administration. Under kong Gustaf II Adolfs datter, dronning Christina, fortsatte landets politiske og kulturelle udvikling, og her var den stærke industrielle udvikling

med produktion og eksport af stangjern en af de vigtigste faktorer for Sveriges nye magtstilling.

I følge biskop Laurelius havde Christiern Mogensens en ældre bror der var rejst til Sverige i 1618, og Edel Clementsdatter anså vel naturlig nok, at han burde være i stand til at hjælpe sin yngre bror til rette. Denne, i øvrigt ukendte bror, skal nu have foreslået sin lillebror at søge tjeneste hos greve Magnus Brahe. I de Christier-niske slægtstavler fra 1785 angives, at Christiern Mogensen kom til Sverige den 15. september 1621,⁸ men man kan nok formode at det var denne dato som han kom i Brahes tjeneste. Magnus Brahe var på denne tid en af Sveriges mægtigste mænd, storgodsejer, rigsråd og siden 1607 rigsmarsk, og han antog nu Christiern Mogensen i sin tjeneste som skriver. Men allerede inden der var gået to år gjorde Brahe ham til foged over Axholms len og slot i Västmanland, og nu åbnedes der snart helt nye og tillokkende muligheder for den unge mand.

Som foged skulle Christiern Mogensen først og fremmest holde øje med sin herres ejendom, her Axholms bygninger og landbrug, inddrive skatter og sørge for at bønderne opfyldte deres pligter. Der skulle redegøres for alle indtægter i form af penge og landbrugsprodukter. Fogeden var på alle måder godsejerens repræsentant og overvågede med stor myndighed og selvstændighed hans interesser. Der krævedes kundskaber, erfaring og handelsbevagelse for at udfylde denne position, og dette må Christiern Mogensen have haft, for det varede ikke længe inden han også begyndte med egen handelsvirksomhed ved siden af. Gennem fogedtjenestens rejser gennem Västmanlands for-

skellige områder og gennem kontakten med bønder, handelsfolk og myndigheder, må han have fået øjnene op for de muligheder der lå foran en energisk og fremadstræbende personlighed.

Magnus Brahe ejede ejendomme i Västra Färnebo og Ramnäs sogne, og han var 1595 også blevet forlenet med Fläckebo sogn hvor Axholm var beliggende, og 1597 desuden Haraker sogn lige syd for Fläckebo med det vigtige Svanå jernverk. Magnus Brahe havde af hertug Karl fået ansvaret for reorganiseringen af administrationen af dele af Västmanland, og nu planlagde han Axholm som sin nye sædegård. Derfor havde han 1593 bygget sig et slot på en lille ø i Fläckebo sø, ca. 30 km. nord for Västerås. Vi ved faktisk noget om hvordan det gamle Axholm så ud. Olof Grau skriver 1754 i sin Västmanlandsbeskrivning helt kort:

»Midt imod gården, omkring 200 favne ud i søen, på en liden holme står Axholm gamle slot, med et tårn på taget. Det samme skal rigsdrosten Magnus Brahe, der ejede denne gård ved år 1593, ladet opbygge: Der omkring har i fordums tider været smukke anlæg gjort med haver rundt omkring på holmen: Fra landet ud til holmen har også været en bro den tid. Dette slot har ingen beboet i lang tid tilbage«. ⁹

At dømme efter et maleri fra 1770 af Johan Filip Korn var bygningen af sten, kvadratisk med to etager plus en loftsetage og med et tårn på taget. Hver etage rummede en sal og flere kamre.¹⁰ Rundt stenhuset stod flere mindre bygninger og en have. En træbro ledte fra den lille ø til fastlandet. Men efter at Magnus Brahes ældre bror Erik, som tilhænger af kong Sigismund, var flygtet fra Sverige, over-

drog staten i slutningen af år 1600 grevskabet Vissingsborg til Magnus Brahe, som nu desuden var blevet den grevelige slægt Brahes overhoved. Axholm blev således aldrig hans sædegård og skulle derfor holdes under opsyn af en foged med pligt til at føre regnskab og med ansvar for ikke bare slot og landbrug, men for alle grev Brahes forskellige ejendomme i området. Det er bemærkelsesværdigt at Christiern Mogensen kun 28 år gammel, og efter kun 1 3/4 års tjeneste hos grev Brahe, blev overdraget denne ansvarsfulde tjeneste. Biskop Laurelius siger om dette således:

»Udi sin tjeneste har han således behaget den sal. herren/ at han redeligen og med håndslag måtte bekræfte/ sig ville tjene ham så længe hans højgrevelige excell. skulle leve, det han og redeligen holdt; beholdt og altid sin herres yndest og høje gunst/ udi al hans livstid.

Efter den sal. herrens dødelige frafald/ blev han tilbage udi samme tjeneste hos den høj-velbårne/ også nu hos Gud sal. herren/ greve Jacob De La Gardie. Disse højgrevelige excellenser, tjente han tilhobe udi 16. år«. ¹¹

Christiern Mogensen forblev således efter Magnus Brahes død i marts 1633 endnu et par år i tjeneste hos svigersønnen og rigsmarsken Jacob De la Gardie, siden 1618 gift med grev Magnus Brahes datter Ebba, mest kendt for sin skønhed og ungdomskærlighed til kong Gustaf II Adolf.

Men nu var hans egen stilling også blevet så stabil at han kunne tænke på at stifte familie. Nabsognet til Axholm var Haraker, hvor en af de større gårde var Hummelsta. Gården ejedes af bonden Erik Persson der på svensk omtales som

»sexman«, d.v.s. en af sognerådet valgt til synsmand og betroet. Det indebar at han f. eks. vurderede jord, fastslog skatteopkrævning og overvågede god orden i sognet. I følge kvægfortegnelsen for 1624 var han også sognets rigeste mand. Erik i Hummelsta ejede bl. a. 4 heste, 5 okser, 1 tyr, 14 køer, 7 stude, 11 kvier, 20 får og 10 svin. Erik Persson forekommer i kvæg- og mandtalsfortegnelserne endnu i 1636, 1638 og 1641, mens sønnen Johan Eriks-son har efterfulgt ham på Hummelsta i 1643 og 1644.¹²

Erik Persson anså åbenbart den driftige unge foged som passende svigersøn og gav sin tilladelse til frieriet. Den 8. september 1625 fejrede man forlovelsen og den 6. november blev Christiern Mogens-son gift med Eriks datter Carin på Hummelsta. Deres første barn Margaretha blev født året efter på Hummelsta, men da de følgende børn er døbt i Västerås tyder dette på, at Christiern Mogens-son med sin familie senere opholdt sig mere i denne by end på Axholm, og måske begyndte efterhånden tanken på egen selvstændig virksomhed at modnes hos ham.

Mange udlændinge kom i disse år til Sverige for at udnytte de muligheder som den voksende stormagt tilbød, ikke mindst i den ekspanderende jernindustri og den dermed forbundne handel. Västerås havde længe været en vigtig by, først og fremmest som handelscentrum, strategisk placeret ved Mälaren som et naturligt formidlende led mellem Stockholm og Bergslagen. Byen var udskibningshavn for varer til Stockholm og for kobber til Falun og den lå i et betydende landbrugsområde. Ved siden af denne økonomiske betydning for lokalområdet var Västerås også stiftsby med domkirke og

skole, og havde dermed stor betydning også som kirkelig administrativ myndighed. Endelig var byen som største by i lenet også vigtig som statslig administrativ myndighed med sæde for landshövdingen på Västerås slot.

Som handelsstad ved Mälaren var Västerås dominerende, større end både Arboga og Köping tilsammen. Med opblomstringen af jernindustrien i Västmanland blev Västerås ligeledes den vigtigste by for handelen med de forskellige jernprodukter. Ved gruberne i Bergslagen nord for Västerås blev der brudt jernmalm som blev smeltet om til barrier, der så kunne videresælges til hammerværkerne. Ved disse jernværker blev barrierne smedet om, hamret til stangjern og derefter blev de transporteret til nærmeste større by, videre til kystbyerne og eksporteret. Bønderne havde indtægter fra fremstillingen af kul til hammerværkerne og fra transporterne af kul og jern. Hertil kom jernværkernes behov for alle mulige fornødenheder. Der var rigeligt at gøre for en driftig mellemandler og Axholm lå lige ved en af de store transportveje i Västmanland. Christiern Mogens-sons forretninger fik snart så stor omfatning, at han allerede efter 5 år som foged i 1627 ansøgte om borgerskab i Västerås.

Han skaffede sig i løbet af denne periode også fast ejendom i byen.¹³ 1633 købte han en grund, Mårten Knutssons kålgård, beliggende øst for daværende Östra Långgatan, nogle 100 m. syd for domkirken. Efter to år køber han 1635 bygningerne på selvejegården Erik Ols-sons gård, som lå på grunden overfor, på den anden side af Östra Långgatan. Tyve år senere købte Christiern Mogens-son også grunden hvortil der tillige hørte Erik Ols-

sons kålgård på den anden side af Östra Långgatan og grænsende til hans først købte grund. Han ejede hermed en betydelig ejendom midt i den gamle domkirkeby med flere bygninger. I sit testamente taler han om hvordan begge hans gårde i Västerås skal stilles til rådighed for hans to døtre hvis de efter hans død vil bosætte sig der.

En borger var siden middelalderen en person der havde opnået ret til, i en bestemt by, at forsøge sig gennem en af de specielle bynæringer handel, håndværk eller søfart. Christiern Mogensen ansøgte Västerås magistrat om borgerskab, og da dette var blevet godkendt blev han optaget som borger ved at betale borgerskabspengene på 6 daler kobbermønt og gennem to kautionsmænd afgive løfte om at forblive mindst seks år i byen og overholde sine skatteforpligtelser. Han aflagde sin borgered og fik hermed også indflydelse på visse dele af byens politiske liv, men ikke mindst betød det, at han som udlænding automatisk fik svensk indfødsret.

Hans forretninger var ikke begrænset til blot handel mellem dem, der boede længere inde i landets grubeområder, de västmanlandska jernbrug og de omkringliggende byer. Han havde også omfattende forretninger både i Stockholm og Göteborg. I Svea hovrätts arkiv kan vi følge en sag om en vekslen ført først ved kærnerretten i Västerås, siden ved rådstueretten der og til slut ved Svea hovrätt. I november 1634 var Christiern Mogensen i Stockholm på forretningsrejse og havde købt et parti vadmæl af Tomas Mauritz, en købmand fra Göteborg. Prisen havde de fastlagt til 400 daler, og som betaling skrev han en vekslen og lovede at

betale inden 14 dage. Tomas Mauritz overdrog på sin side vekslen til borgmester Byrie Pedersson fra Stockholm, sikkert som betaling for en anden forretning. Dagen efter blev Christiern Mogensen opsøgt af Byrie Pedersson som præsenterede vekslen og spurgte om han ville acceptere den. Mogensen svarede at hvorfor skulle han ikke acceptere den, han jo havde skrevet den dagen før. Han bad Pedersson sende ham vekslen så han kunde betale den inden han rejste fra Stockholm. Åbenbart har Christiern Mogensen betalt med det samme, for parterne blev enige om at Byrie Pedersson skulle rive vekslen over når han kom hjem, hvilket denne så lovede at gøre.

Christiern Mogensen indførte betalingen på vekslen i sin kassebog og havde desuden afklaret alle sine regninger med Tomas Mauritz der døde kort efter. Men Byrie Pedersson havde ikke revet vekslen over som lovet, og 16 år senere, den 4. marts 1650, sagsøgte han Christiern Mogensen ved kærnerretten i Västerås og krævede betaling. Byrie Pedersson påstod, at han gennem en mellemmand, Dawidh Wolker, havde forevist skyldseddelen for Christiern Mogensen på markedet i Västerås sommeren 1649, og at den således skulle være accepteret, trods at der var gået 16 år og at betalingen oprindeligt skulle være foretaget inden 14 dage. I et brev fra Ramnäs den 9. marts 1650 skriver Christiern Mogensen til borgmesteren i retten at han ikke er skyldig Tomas Mauritz den mindste mønt, især som denne var en mand der ikke kunne være foruden sine penge særlig længe. Han håber og tror at herr borgmesteren forstår, at skylden for længst er betalt. I et post scriptum tilføjer Christiern Mogensen:

»Sandelig jeg ikke kan mindes det Dauidh Wolker forleden Mårmesse præsen- teret mig nogen E. W. brev ej heller min obligation, er det sket så må det ikke være sket udi ædruelighed.«

Men trods at det åbenbart kunne gå liv- ligt til på markedspladsen og i kroerne ved årets største marked i Västerås, tror kærnerretten alligevel mere på Mogen- sen end Byrie Pedersson eftersom den i sin dom i sagen bevidner

»at man haver ikke andet fornemmet uden Christiern Mogensen sin handel og håndtering med mange adskillige og store sorter« kommersede »så og hans bøger og regninger var rigtige førte.«

Hans anseelse på hjemegnen var altså stor, og han var kendt som en redelig og hæderlig handelsmand med omfattende forretninger langt udenfor Västmanland. Retten afviste derfor Byrie Pederssons krav da den anså det som sandsynligt, at Mogensen havde betalt sin skyld, efter- som han som en oprigtig handelsmand al- lerede for længst havde opført betalings- posten i sine regnskaber. Christiern Mo- gensen selv forklarede i retten, at han var rede til, med to fingre på sin regnskabsbog fra 1634, at sværge på at det var sandt.

Byrie Pedersson var dog ikke tilfreds og ankede kærnerrettens dom til Väste- rås rådstueret der nu dømte Christiern Mogensen til at betale sin skyld. Men så ankede Mogensen til Svea hovrätt der en- delig frikendte ham. Dog måtte han under edsansvar bekræfte sin regnskabsbog for retten.¹⁴

1600-tallet blev en virkelig grundlæg- ningstid for produktion og eksport af det svenske jern. Jernindustrien blev den vig- tigste økonomiske nyskabelse og den mest ekspanderende af landets forskellige

næringsgrene. Siden 1630 var den over- vågende statsmyndighed det såkaldte »Bergsamt« der fra 1649 benævntes »Bergskollegium«. I løbet af århundredet opmuntrede staten gennem sin lovgivning de nye jernværker. Befolkningen i grube- området skulle nøjes med at bryde jern- malmen og fremstille jernbarrerne og overlade det til kyndige smede, hentet fra Tyskland og Vallonien, at smede stangjer- net. Disse skulle så efterhånden oplære svenske smede. Fremstillingen af stangjer- net skulle ske i områder med store skove til kul og rigelig vandkraft til hammer- værkerne. Staten havde allerede tidligere anlagt egne hammerværker, men 1604 havde rigsdagen i Norrköping specielt anbefalet borgerne i byerne at bygge så- danne egne hammerværker. På den bag- grund opstod de mange nye jernværker drevet af selvstændige købmænd, i mod- sætning til værker drevet af staten eller de adelige storgodsejere. Især tiårene efter 1620, da Christiern Mogensen kom til Sverige, var udviklingen meget intensiv og omfattende. Det er derfor ikke under- ligt at Christiern Mogensen fik øje på disse nye muligheder og efterhånden ud- videde sine forretninger og begyndte med egen stangjernsproduktion.

I løbet af 1636 tog Christiern Mogen- sen afsked fra De la Gardies tjeneste og samme år, den 1. november, tiltrådte han forpagtningen af statens hammerværk i Ramnäs sogn.

CHRISTIERN MOGENSEN FORPAGTER RAMNÄS HAMMERVÆRK 1636

Ramnäs ligger centralt i Västmanland, ved Kolbäcksåen knap 30 km. nordvest for Västerås. Kolbäcksåen har sit ud-

spring i de større søer Vässman og Barken i Dalarna og begynder sit løb i Västmanland ved Semla og Fagersta og danner et vigtigt forbindelsesled mellem Bergslagen og Mälaramrådet. På sin vej gennem Västmanland danner den flere vandfald, hvis vandkraft man siden slutningen af 1500-tallet var begyndt at udnytte ved de nyanlagte stangjernshammerværker. Indenfor Ramnäs sogn løber Kolbäcksånen, eller Ramnässtrømmen som den er kaldt her, fra Virsbosøen gennem Stora Nadden og Lilla Nadden sydpå forbi Ramnäs kirke og videre mod Sura sogn. På denne 20 kilometerstrækning dannede åen oprindeligt 5 vandfald, et ved Virsbo, et ved Seglingsberg og tre i Ramnäs, og alle tre steder blev der anlagt jernværker.

Ramnäs placering var god, både med hensyn til eget transportbehov, men også gennem nærheden til hele kommunikationssystemet mellem Bergslagen og Mälarens handelsbyer. Som i dag lå Ramnäs også dengang i et skovrigt område. Dermed stod træ, den anden vigtige råvare, til rådighed. Det skulle forvandles til trækul og bruges i jernsmedjen. Det landbrug som områdets egen befolkning kunne drive i dalen var sjældent nok til at skabe en sikker tilværelse, så det var af stor vigtighed for dem at få del i det arbejde som et jernværk kunne tilbyde. Olof Grau angiver i sin beskrivelse af Västmanland, at i 1750-erne, da værket var fuldt udbygget, var Ramnäsbygdens ca. 900 indbyggere af denne årsag ofte afhængige af jernværket for at skaffe flere indtægter. For jernværket var dette også ensbetydende med en sikker tilgang af billig og god arbejdskraft. Der var brug for folk til værkets anlæg som hamre og

smedjer, til transporter af jernbarrer fra grubeområdet i Norberg til Ramnäs, til fremstilling af trækul og til transport af kullene til værket. Endelig skulle det færdigsmedede jern transporteres til Västerås, hvor det skulle vejes og oplagres i værkets egne boder inden det kunne afskibes til Stockholm og eksporteres. Hertil kom så værkets savværk, land- og skovbrug og vedligeholdelse af bygninger m.m.

Kong Gustav Vasa havde indført stangjernsproduktionen i Sverige, og ved hans død 1560 fik hans enkedronning Catharina Stenbock et såkaldt livgeding, der skulle sikre hendes enkestand økonomisk. Det omfattede blandt andet Strömsholms gård ved Kolbäcksåens udløb i Mälaren og hele Snävringe herred nord for, hvortil Ramnäs hørte. Hun anlagde 1590 den første hammer ved Ramnäs, på den østre side af det midterste vandfald. Den blev som så mange andre kaldt »Crono-hammare«, men omtales oftest som »Kungshammaren«. Efter hendes død overgik »Kungshammaren« i Gustaf II Adolfs enkedronning Maria Eleonoras livgeding, indtil hun den 1. november 1636 bortforpagtede hammerværket til Christiern Mogensen.

Dagens Ramnäs kan kun give en svag forestilling om den tids smedjeanlæg, der, i sammenligning med vore dages dominerende museumsfabrik og herregårdbygninger, har været forbavsende små. Da Christiern Mogensen tiltrådte forpagtningen var der i Ramnäs allerede tre hamre. Staten ejede den ca. 45 år gamle »Kungshammaren« og 1620 havde købmanden Johan Bäck fra Västerås anlagt den såkaldte »Bäckhammaren«, en hammer ca. 500 meter nedenfor »Kungshammaren« ved det nederste af de tre vand-

fald. En anden købmand fra Västerås, Johan Christersson, anlagde 1625 sin hammer, »Köpmanshammaren«, på den vestre side af det større og midterste vandfald, lige overfor »Kungshammaren«. Disse har altså ligget på hver sin side af øen midt i strømmen et par 100 meter syd for den nuværende fabriksdæmning og bro. Disse tre hamre arbejdede indtil videre som tre selvstændige virksomheder.

Fogeden Daniel Matsson oprettede ifølge forpagtningskontrakten en fortegnelse over hammerværket med bygninger og redskaber. Foruden selve smedjebygningen omfattede værket to kulhuse, to jernboder, savværket, et havehus og en stald. Til værkets folk fandtes to hytter med tre døre, tre vinduer, to smækklåse og to spjæld, et stegers, en gammel badstue og en kælder. Som fogedens hus og den kommende forpagters første bolig, fungerede en jordhytte med forstue, tre døre og fire vinduer. Af møbler fandtes en stol, en bordplade og en seng. Da de eksisterende bygninger var ret få og mest hørte til hammeren og dens arbejdere, kan man antage, at den nye forpagter først flyttede til Ramnäs efter at et helt nyt og bedre egnet hus var blevet opført fra grunden. Der var 1636 fire børn i familien.

I Ramnäs kirkebog kan man for den 2. juni 1640 læse, hvordan Jakob bygmester og Bengt hammersmedsdræng druknede ved Christiern Mogensens hammer. På dette tidspunkt var der altså byggearbejder i gang. Christiern Mogensen lod nemlig ikke kun opføre et nyt hus til sig selv og familien, han opførte 1638 også et eget hammerværk »Gårdshammaren« et stykke ovenfor »Kungshammaren«, på østsiden af det øverste vandfald. 1642 opførte han sit andet egne hammerværk,

»Västra hammaren«, på den modsatte side af det øverste fald.

Christiern Mogensens forpagtningskontrakt med Livgedinget er dateret den 20. oktober 1636 og er bevaret. Det var meget attraktivt. I stedet for den gamle, forfaldne og næsten ubrugelige hammersmedje havde Christiern Mogensen tilbudt at opføre en ny med to ildsteder og for egne midler. For det skulle han nyde 12 års skattefrihed. Derforuden forpagtede han også savværket og skatteindtægterne fra både Ramnäs, Sura og Bergs sogne. De arbejdere han havde brug for skulle holdes fri for udskrivning til krigstjeneste, og han fik ikke kun ret til at sælge alt det stangjern han kunne producere, men han måtte gøre det til hvem han ville, både svenske og udenlandske forhandlere, og han havde ret til selv at eksportere det, hvis bare han betalte alle de skatter og afgifter som staten havde ret til. Det var højst usædvanlige og vidtgående salgsrettigheder der gik direkte imod de fastlagte byrettigheder.

Fordi han havde indtægterne fra de tre sogne skulle han også behandle bønderne her retfærdigt. Han måtte følge loven og ikke kræve større skatter end tilladt, og han måtte ikke snyde med mål og vægt. Bønderne skulle på deres side være ham lydige og følge hans ordrer, på samme måde som de havde været tvunget til at følge enkedronningens eller hendes fogeders ordrer. Skatter skulle betales rettidigt og bønderne måtte uden protester indfinde sig til ting og sogneråd når de blev tilsagt.

Som forpagtningsafgift skulle Christiern Mogensen betale 100 rigsdaler specie for hammeren, 20 rigsdaler specie for savværket og 750 daler, 6 øre og 18 penninge

i gode hvide mønter for skatterne i de tre sogne. Afgiften skulle betales til enke-dronningen hvert år til februar. Kontrakten skulle løbe i 12 år, og Christiern Mogensen eller hans børn skulle til den tid have førsteret, såfremt enkedronningen ønskede at forny kontrakten. Fremtiden tegnede lyst.

Indenfor seks år var Ramnäs jernværk fuldt udbygget, og nu var det tid at tænke på konsolidering og hans og børnenes fremtidige brugs- og ejendomsret. »Gårds-hammeren« og »Västra hamaren« var jo ikke opført på hans egen jord men Ramnäs kirkebys og Norrbys jord. Eftersom dronning Christina endnu ikke var myndig, var det hendes formynderregering som den 18. juli 1643 godkendte begge Christiern Mogensens nyopførte hammersmedjer, og den bekræftede også den 27. juli samme år hans forpagtning af »Kungshammaren«. Samtidig fik han lov til at erhverve skatteindtægten af statens ejendom Sörby med husmandsstedet (»torpet«) Lidarsboda. Det gav ham mere skov, en forøget skatteindtægt og arbejdskraft fra bønderne. Efter at dronning Christina var blevet myndig og selv havde overtaget regeringen, bekræftede hun disse to breve i november 1645. Det var oftest en formalitet, men det var vigtigt, at det nye statsoverhoved erkendte for-gængernes dispositioner således, at f. eks. ejer- eller forpagtningforhold stadig var gældende. Dermed havde, som i Ramnäs tilfælde, forpagteren sikkerhed for at kunne fortsætte sin virksomhed. Da de 12 år var gået overdrog dronning Christina 1649 forpagtningen af »Kungshammaren« til Christiern Mogensen som ejendom, mod at han betalte en årlig hammerskat på 4 skippund stangjern, fastlagt den 22.

maj 1649 af Bergskollegium. Men desuden fik han samme år skattefrihed for de ejendomme han havde købt 1643. Af brevet fremgår statens tilfredshed med hans foretagsomhed:

»Eftersom Christiern Mogensen på ny opbygget konens øde hammer udi Ramnäs ström, ligeså tvenne andre smukke hamre og derpå en stor kapital og omkostning anvendt ... unde og efterlade Vi ham til ben:te hamres desto bedre fortsættes efterskrevne hans egne skatteejendomme neml. Mellemgården i kirkebyen nr 1 og Lijdersboda 1/4 under ret skattefrihed [»Berg Frälses«] frihed, vilkår og konditioner, så længe han der kan og formår ben:te hamre i fuld gang og esse«. ¹⁵

Dermed stod begge de hammersmedjer han selv havde opført på egen skattejord, og han havde ret til at drive dem til sin egen fordel, så længe de var i gang og hammerskatten blev betalt. Et par år senere, den 4. august 1652, fornyede enkedronning Maria Eleonora desuden Christiern Mogensens forpagtning af Livgedingets sogne Ramnäs, Sura og Berg.

Den førømtalte »Köpmanshamaren«, eller Johan Christerssons hammer, var derimod siden 1625 drevet af sin ejer på egen jord, men ejeren, enken Gertrud Isenbrandsdotter og hendes børn kæmpede åbenbart med økonomiske problemer, for på et senere tidspunkt gældsatte de sig til naboen, og for en ubetalt fordring overgik »Köpmanshamaren« derfor i Christiern Mogensens arvingers eje. »Kungshammaren« kom i deres eje da de 1680 endelig købte den af staten.

Christiern Mogensen hørte til Sveriges mange nye jernværksejere, »brukspatroner«, og overfor dem var statens politik

ganske klar, ikke mindst fordi staten selv nød godt af den omfattende råvareforarbejdning og eksport. Fremstillingen af stangjern var vigtig for landet, og de nye entreprenører skulle både støttes og opmuntres for at virksomhederne kunne opbygges og de nødvendige økonomiske resurser skabes. De skulle med fordel kunne udnytte skoven, opnå attraktive forpagtningsvilkår, og køb af statsejendom skulle behandles positivt. Hvis jernværkernes interesser kom i modstrid med de lokale bønders, kunne virksomhederne regne med statens støtte. Det var statslig politik at forhindre stigninger i kulpriser og transportomkostninger. Jernværkernes produktionsomkostninger skulle holdes nede og fremtiden sikres for ejerne.

Dette hang selvfølgelig sammen med at jernproduktionen, og den dermed forbundne eksport, var af allerstørste betydning for opbygningen af Sverige som nordens nye stormagt. Fra en beskednen betydelse i løbet af 1500-tallet kom der skred i anlæggelsen af nye stangjernshamre efter rigsdagsbeslutningen i Norrköping 1604. Gennem 1600-tallets første halvdel skete en betydelig udvidelse af antallet, hvilket naturligvis gav sig udslag i eksporttallene. For hele Sverige findes følgende tal der belyser denne enestående udvikling (i skippund), se tabel nederst.

I midten af 1700-tallet lå Sverige forrest blandt Europas jernleverandører. I Europa var det Trediveårskrigen 1618-48 der

krævede enorme mængder jern, og stangjernet fra Ramnäs blev, som det meste af Sveriges jern, eksporteret til havne i Tyskland og Holland og derfra videre til Vesteuropa. Nederlænderne var protestanter og indtog en central plads i handelen med krigsmateriel, men også England blev efterhånden en vigtig importør. Englands økonomiske position i Europa var stærkt voksende, og da landet var en af de vigtigste søfartsnationer, blev jernet en vigtig handelsvare for de engelske købmænd. Også det indenlandske engelske forbrug af jern steg voldsomt med den hurtige industrielle udvikling af landet.

Den svenske jernproduktion udviklede sig både kvantitativt og kvalitativt ganske overlegent den udenlandske, og i modsætning til øvrige europæiske lande havde Sverige jern til eksport. Således fik den nye svenske jernindustri de bedste forudsætninger for den kraftige ekspansion i løbet af 1600-tallets første halvdel, og det var lige på det tidspunkt at Christiern Mogensen overtog jernværket i Ramnäs. Den bemærkelsesværdige udvikling afspejles for hans vedkommende af, at han, fra den ene eksisterende gamle hammer-smedje med to ildsteder, i løbet af få år udvidede værket til det firdobbelte. Hans jernværk ser desuden også ud til at have spillet en meget selvstændig rolle og have en solid økonomi, hvilket må betyde, at både Christiern Mogensen og hans efterfølgere må have besiddet de nødvendige

1590	9.000	1679	164.800
1615	22.900	1685	195.000
1637-40 (g.snit)	80.750	1711-14 (g.snit)	252.000
1650	132.100	1735-39 (g.snit)	305.000 ¹⁶

personlige egenskaber, handelstalent og evne til at styre en fornuftig drift og økonomi.

CHRISTIERN MOGENSENS
SIDSTE ÅR,
DØD OG BEGRAVELSE

Familien skænkede løbende forskellige genstande til kirken i Ramnäs, og man støttede også vedligeholdelsesarbejder i kirken. Allerede 1642 var Christiern Mogensen med til at betale en ny kirkeklokke. I 1653 betalte han i forskud de penge der skulle bruges til et nyt våbenhus, der fik en ny dør med lås og et jernkors. Kirkekassen tilbagebetalte ham senere 45 rigsdaler for dette arbejde. Samtidig skænkede han også et maleri af dronning Christina, i kirkebogen vurderet til 4 rigsdaler. I 1658 bestilte Christiern Mogensen en ny vinkande af sølv til kirken. Imidlertid ser det ud til at guldsmeden troede, at bestilleren også var giver af kanden, for han graverede låget med følgende:

CHRISTER MONSON:
KARIN: ERICHZDOTTER

Kirken betalte guldsmeden med 199 rigsdaler, men da Christiern Mogensen året efter døde opstod problemer. Kirkebogens inventarfortegnelse fortæller:

»En ny sølvkande købt a:o 1658 for kirkens penge, dog bestilt gennem sal. Christiern Mogensen, og efter guldsmeden tænkt har, at sal. Christiern Mogensen skulle forære samme kande til kirken, derfor har han sat hans navn på låget og efter han intet har foræret hende, vil hans børn borttage samme låg og forskaffe et andet i samme sted, som så nødigt er.«¹⁷

Uoverensstemmelserne løstes da enken Carin Eriksdotter døde i 1661. Familien betalte nemlig de 199 rigsdaler som kanden havde kostet og summen forvandlede til testamentenpenge til kirken efter hende. Den 25 cm høje kande har indgraveret en scene fra Golgata med Maria og Johannes Døberen under den korsfæstede Kristus, og er stadig i brug.

Til Ramnäs kirke bestilte Christiern Mogensen også et alterklæde af brunt fløj, og i sit testamente bestemte han, at kirken efter hans død skulle skænktes det båretklæde med sorte silkefrynser han selv havde bekostet. Han skænkede også et hvidt dækkestof til alterkalken med guldtråde. En sådan dug på ca. 35 x 35 cm med årstallet 1658 findes stadig i kirken.

Familiens ældste søn, Måns Christiersson, skænkede 1653, i forbindelse med de tidligere nævnte arbejder på kirken, en ny døbefont, og på St. Pauli dag 1654 en messehagel af fint fløj. Datteren Catharina donerede med sin mand, juveleren Paul Nilsson fra Stockholm, i 1660-erne en forgyldt alterkalk og en patene med et lille krucifiks. Begge er stadig i brug.

Den yngre søn Erik Christiersson og hans hustru Agneta von Glahn skænkede en ny dåbskål af sølv indvendig forgyldt. I bunden er der et relief der viser Johannes Døberen i færd med at døbe Kristus ved Jordanfloden med Helligånden svævende ovenover, det hele omgivet af en laurbærkrans. På kanten er graveret:

»Til Guds navns ære og hans hus pryddelse, har den ærebårne og højagtede herren Hr Commissarien och Bruks Patronen Erick Christiernson tillige med hans K. Mage den ærebårne og dyderige Matrone Agneta von Glan foræret denne døbskål: Anno 1702«¹⁸

I 1665 skænkedes et bryllupsudstyr til Ramnäs kirke bestående af krone, tøj til brudeparret, stof til udsmykning af brudestolene og en baldakin. En del af dette blev givet af nogle af Christiern Mogensens sønner der havde været i udlandet. Baldakinen var af rødt taft med sølvkniplinger omkring, men hele opsætningen blev solgt 1683 for 204 daler, da kirken havde anskaffet en ny. Sammen med sin hustru Anna Elvia er sønnen Peters navn indgraveret på de seks messinglysestager de gav til kirken. To af dem hænger i dåbskapellet og to på hver sin side om alteret. Erik Christierrssons søn Per, der var kaptajn og blev den sidste i familien på Ramnäs, skænkede med sin anden hustru Anna Wallbäck et par store lysestager til kirken, og endelig kan nævnes, at jernværket i 1676 frivilligt udrustede 12 ryttere til Karl XI's krig mod Danmark.

Til sig selv og sin familie havde Christiern Mogensen ordnet en grav under gulvet i selve Ramnäs kirke. Efter de mange restaureringer og ombygninger er det usikkert hvor den befinder sig, men i våbenhuset er i dag opstillet den over to meter høje gravsten med fire kraftige jernringe, der lagdes på graven efter sønnen Erik og hans hustru Agneta von Glahn, sikkert den samme grav som faderens.

I sit testamente viser Christiern Mogensen sig som en selvbevidst mand med bestemte meninger og stolthed, men også som en mand der, trods sin rigdom og betydelige stilling i samfundet, med gudsfrygt og beskedenhed erkender, at han skylder sin skaber at det er gået ham godt i livet. Selve begravelsen skulle være ganske enkel:

»Når så Gud almægtig tækkes kalde mig fattige synder begærer jeg ingen stor

Gravstenen, der har ligget over familiegraven i Ramnäs kirke, nu opstillet i kirkens våbenhus.

bekostning på min begravelse, uden alene udi største enfoldighed 4 brædder 1 svøbeklæde og på min kiste ingen bekostning uden alene på låget Christi kors og Jesu navn videre begærer jeg intet ej heller vil det have, til kirken skal foræres efter min død det bordklæde som jeg af nyt selv har ladet bekoste«.19 Men som bekendt kom det ikke helt til at gå sådan.

Nogen nærmere beskrivelse af Christiern Mogensens personlighed forekommer ikke i Laurelius beskrivelse av hans liv. Typisk er tidens sprogbrug og fremhævelsen af hans kristelige og medmenneskelige egenskaber:

»Ellers hvad hans gemene liv vedkomer/ har han stillet sig kristeligen og vel.

Guds ord har han som en retsindet kristen/ højt elsket/ ikke let forsømt nogen bønne= eller kirkedag/ uden han som oftest ladet sig finde udi Guds hus/ hvor han så vel som hjemme/ daglig med stor iver og alvor/ har til Gud almægtig gjort sine ydmyge bønner. Til kirkers og skolars underhold/ når tilfælde er givet/ har han ikke sparet til at meddele/ udaf den velsignelse som Gud ham mildelig forle- net har«. ²⁰

Åbenbart havde Christiern Mogensen på forskellige måder understøttet skoler, sikkert fordi han huskede, hvor stor en betydning en ordentlig skolegang fik for hans eget liv. Laurelius havde i egenskab af biskop ansvaret for stiftets skoler, og havde således også på dette område anledning at fremholde den afdødes gavmildhed.

Ved sin død var Christiern Mogensen 63 år gammel. Han havde nu i mange år været syg og havde vanskeligt ved at gå, delvis beroende på de vanskeligheder han havde måttet udstå som dreng. Biskop Laurelius giver nu et rørende og detaljerede portræt af den gamle mand og hans sidste stunder:

»Hans sygdom anliggendes/ så har han i sin alderdom/ udi nogle års tid beklaget sig udi sit bryst/ og for værk udi sin ryg/ hvilken ham temmelig tilsat har/ så at han næppe over 70. eller 80. skridt har kunnet gå/ før end han måtte hvile sig. Siden tilsløg ham og en værk udi hans ben ... hvilken svie ham udi nogle år jammerligen martlet har. Sidst kom han udi denne pågående brystsyge den 16. januar indeværende år/ hvilken først med frysen begyndte/ og siden med hold og stik kontinueredes. Dagen der efter forligte han sig med Gud/ annammende det hellige alters

sakramente/ forlod dem af hjertet som ham noget havde imod forbrudt/ ønskende at hver og en ville ham det samme gøre. Siden da sygdommen mer og mer tiltog/ bad han daglig dem som nær ham stod/ at de skulle bede en trofast forbøn for ham til Gud almægtig/ at Gud nådigst ville opholde ham med sin hellige ånd/ og hans tro styrke ind på frelseren Jesum Kristus/ at han måtte kæmpe en god kamp og beholde sejren. Og så ofte som sygdommen sig noget lindrede/ forsømte han intet selv gøre sine bønner til Gud/ givende sig tilfreds/ med det som Gud takkedes med ham gøre. Den 22. januar middagstid/ da han kendte/ at døden tilsatte ham med fuldt alvor/ sagde han till dem som nær ham var: nu er min tid ikke lang/ falder for den skyld på knæ/ og beder trofast for mig/ at Gud ville forlene mig en salig bortgang/ vilket de og gjorde/ og han selv tog af sig sin hue/ satte hende på sit bryst/ tilsammen foldede sine hænder/ og begyndte selv til at læse hårdt denne bøn: Barmhjertige Gud kære himmelske Fader/ etc. men han stoppede udi bønnen for dødens heftighed/ den og straks gjorde på hans time- lige levned en stille afslutning ...« ²¹

Religionen spillede naturligvis en meget større rolle i menneskers hverdag for 300 år sedan. Det enkelte menneske tog bøn og bibelens ord meget alvorligt, og det bedste eftermæle man kunne få var at blive husket for dette. Det er på sin måde alligevel ganske enestående, at vi, måske med en vis reservation for biskoppens skønmaleri, på denne måde kan få en beskrivelse af Christiern Mogensen.

I sit testamente havde Christiern Mogensen først beskeden fremstillet det

Ramnäs hammerværk, som det ser ud i dag. Fabriksbygningerne i forgrunden står, hvor Christiern Mogensen byggede den vestre hammer i 1642. Den lille lyse bygning til højre på den anden side af broen står, hvor han byggede gårdhammeren i 1638.

usædvanlige held, at han som fremmed i Sverige og med Guds hjælp, havde arbejdet sig fra fattigdom til at kunne klare sig selv, siden ærligt og redeligt passet sine embeder og med ære forsørget sin hustru og børn. Han havde også været i stand til at lade hver af dem enten studere eller rejse udenlands. Men han påpeger også selvsikkert, hvordan greve Brahe havde stølet på ham, hvordan dronning Maria Eleonora betroede ham sit hammerværk i Ramnäs med tilhørende sogne og gav ham privilegier. Han har siden været i stand til at svare enhver sit, og da han intet arvede af sine forældre og hustruen kun lidt af hendes, så er alt han efterlader

sig skabt gennem Guds velsignelse og eget arbejde. Biskop Laurelius tog samme udgangspunkt i sin prædiken, da han indledte med at fremholde det mærkelige og tankevækkende i, hvordan alle hellige personer har bekendt sig som værende fremmede og gæster for Gud her på jorden, men som Kristus siden gennem sin død skulle hjælpe tilbage til det rette fædreland. Han trækker en parallel til Christiern Mogensen, og afslutter indledningen til sin prædiken således:

»Så har og denne ærebårne och højtærede salige manden/ velagtede Christiern Mogensen/ fornemmelig handelsmand og industrimand/ ikke alene på den ånde-

lige vis/ såsom alla andre mennesker/
uden ligeså og i timelig måde/ været en
fremmed her i landet/ og har slået sig
igennem denne jammerdal/ med stor
møje og bekymring/ slid og arbejde/ og
hvor Gud ikke havde været med ham udi
sin vandrings tid/ så havde han uden tvivl
blevet foragtet og lidt mén på adskillige
måder/ men efter han har vandret redeligt
og varligt/ og haft Gud for øjnene/ thi
har han ikke alene vel og uhindret fuld-
byrdet sit løb/ uden Gud har i mellem-
tiden velsignet ham højelig/ med stor rig-
dom og formue/ og gjort ham til en agtet
og fornemmelig mand/ hvis sal. legeme vi
nu ledsage til sit hvilekammer/ og skal
lade det nedsættes udi jorden den alles
vor moder er ...«²²

FAMILIEFORHOLD OG TESTAMENTE

Christiern Mogensen og hustruen Carin Eriksdotter blev forældre til ikke mindre end 12 børn og dermed stamforældre til hele den vidt forgrenede slægt Christiernin i Sverige og Finland. På et tidspunkt kort efter Christiern Mogensens død antog de fleste af hans børn og sønnebørn dette slægtsnavn. I 1600- og 1700-tallet blev det først og fremmest en kendt industrislægt med flere jernværksejere, forpagtere og forvaltere, interessenter i forskellige jernværker og tjenestemænd indenfor den statslige administration af jernindustrien. Men slægten talte også flere præster, officerer, søofficerer, embedsmænd indenfor statsforvaltningen og både mandlige og kvindelige personer med tilknytning til hoffet. Allerede 125 år efter Christiern Mogensens død var slægten så omfattende, at universitetsprofessoren Pehr Niclas Christiernin i 1785 ud-

Christiern Mogensens ældste søn Mogens Christiersson, opkaldt efter sin farfar, præsten Mogens Christensen på Holmsland. (Hudiksvall Museum).

gav en slægtstavle over samtlige på det tidspunkt kendte mandlige og kvindelige efterkommere. I 1898 udkom L. M. V. Örnbergs »Svenska ättartal« bind 12, der redegør for slægten.

Christiern Mogensen blev i ægteskabet med Carin Eriksdotter far til følgende børn:

1. Margaretha Christiersdotter, født den 27. november 1626 på Hummelsta i Harakers sogn, død den 14. november 1627 og begravet den 30. november 1627 i Västerås.

2. Måns Christiersson, født den 24. december 1628, død 1689 på Bockhammar jernværk og begravet den 20. oktober i Gunnilbo kirke. Han blev som sin far både borger og handelsmand i Västerås og drev først jernværket i Ramnäs og siden Bockhammar i Västmanland, og han

Johan (Johannes) Christiernin, provst i Fellingbro kirke, hvor originalbilledet hænger.

grundlagde egne jernværker i Ljusne og Sunnäs i Hälsingland. Han giftede sig den 24. juni 1651 i Västerås med Anna Pedersdotter, død 1698 i Gunnilbo og med hvem han fik 11 børn. På Hälsinglands Museum i Hudiksvall er der bevaret et maleri af hver af dem malet af en ukendt kunstner i 1663.

3. En søn, født ca. 1630, død som barn.

4. Johan Christiernin (Johannes Christierninus), født den 27. februar 1631 i Västerås og død i Fellingbro kort inden den 22. maj 1688. Han studerede ved Uppsala Universitet, i Wittenberg og i Strasbourg, blev magister og præsteviet i Västerås den 21. maj 1659. Præst i Nyen (ved det senere St. Petersborg) 1660, i Säter 1664 og fra 1670 Fellingbro pastorat hvor han blev provst. Han var også rigsdagsmand i 1672, 1676, 1680 og 1686. Han købte Opboga og Frötuna jernværk i Fellingbro og var delejer i Ramnäs, ind-

til han blev købt ud af sin bror Erik. Den 9. september 1659 blev Johan Christiernin gift i Västerås med Magdalena Simonia, der døde 1728 i Fellingbro og med hvem han fik 13 børn. Af ham og hustruen er der bevaret portrætter i Fellingbro kirke.

5. Erik, født 1633 og død 1637.

6. Anders, født 1635 og død 1654.

7. Catharina Christiernsdotter, født 1638 i Ramnäs, ukendt dødsdato. Gift 1654 med juveler og handelsmand i Stockholm Paul Nilsson. To børn.

8. Christier Christiernsson, født 1640 og død 1676. Han angives som inspektor og boede på Bockhammars jernværk i 1664 og på Vallbricka jernværk mellem 1668 og 1671. Gift med Elisabeth Ericsdotter Balk, født 1640, antagelig død 1670 og med hvem han fik fire børn.

9. Peter Christiernin (Petrus Christierni), født den 14. juni 1642 og død den 18. marts 1717 i Västerfärnebo. Han studerede ved Uppsala Universitet og med sine brødre Erik og Daniel rejste han 1665 til Danmark, Tyskland, Holland og Frankrig. Han studerede ved universiteterne i Tübingen og Kiel og blev 1676 lektor ved gymnasiet i Västerås og rektor 1682. Han var blevet præsteviet i 1681 og efterfulgte 1689 sin svigerfar som præst i Västerfärnebo sogn. Også han blev provst og rigsdagsmand. Gift 1. gang 1677 med Anna Prytz, født 1655 og død i barselseng i Västerås 1681. Gift 2. gang 1684 med Anna Elvia, født 1664 og død i Västerfärnebo 1741. Han blev far til 14 børn, og hans og hustruens portrætter er bevarede i Vesterfärnebo kirke.

10. Christina Christiernsdotter, født 1643 og død som enke. Gift med Abraham Schleicher (1618-1686) i hans tredje

ægteskab, bogholder på Wellinge i Sörmland, inspektør og bogholder på Skultuna messingværk i Västmanland. Parret bosatte sig på Ramnäs hvor Abraham Schleicher overtog ledelsen af »Västra hammaren«. De fik 7 børn, hvoraf datteren Catharina Arosell blev mormors mor til poeten C. M. Bellman.

11. Erik Christiersson. Født 1644 og begravet i Ramnäs kirke 1702. Han overtog efterhånden ledelsen af Ramnäsværkerne og var mandtalskommissær i Livgedinget. Gift 1674 i Stockholm med Agneta von Glahn med hvem han fik 9 børn.

12. Daniel Christiernin, født 1648 og død 1716. Studerede ved Uppsala Universitet, men også han rejste udenlands for at studere, første gang 1665. Efter at være vendt hjem i 1673 blev han 1674 justitsborgmester i Gävle. Han tog sin afsked 1685 for igen at rejse udenlands. Daniel Christiernin interesserede sig for både teologi, jura og medicin og omtaltes som »lærde Christiernin«. Han bosatte sig siden i Ramnäs hvor han døde ugift.

Christiern Mogensens enke døde 1661.

Af Christiern Mogensens testamente lyser ikke bare stoltheden over, og omsorgen for hustru og børn, men også den faderlige og bestemte vilje:

»og efter Gud den allerhøjeste har os begge forlenet uden lyde mange smukke børn, som endnu (Gud ske lov) alle stiller sig vel, ligevel har jeg intet forglemt at lade hver og en have en fri vilje, om nogen har lyst at studere så har jeg det ham gerne efterladt, har og nogen af dem nægtet at studere uden ville blive private personer at tjene som jeg har gjort, er det dem og billigen efterladt. Altså vil jeg og

Peter (Petrus) Christiernin, provst i Västerfärnebo kirke, hvor originalmaleriet hænger.

forhåber at ingen forandre denne min testamente, efter jeg udi min velmagt såsom en retsindet fader må billigen have den fuldmagt, synderlig imod mine egne kære (og de mig lydige ere) børn, at give dem hvad som mig behager til deres nødtørft, selv om det være den ene mere end den anden, der så er af nøden, må de billigen lade sig der med nøje, og ikke til det ringeste korrigerer denne min skrift, så fremt de ikke ville annamme den forbandelse som en retsindet fader gør over sine ulydige børn, påmindende hvor mange ugudagtige forældre sløser igennem unytte ikke alene alt det de ejer uden desforuden sætter sin kære hustru og børn udi allersomstørste armod kan den samme have magt over sit medens han lever må jeg og være betroet disponere mine sager, imedens endnu jeg lever ... og så længe jeg orker at skrive, arver mig ingen«. ²³

I sit testamente dateret Ramnäs den 27. november 1655 havde Christiern Mogensen bestemt hvordan man skulle fortsætte med den store virksomhed efter hans død. Vigtigst var at værket kom til at fortsætte uforstyrret med adgang til nødvendig kapital og under en kyndig ledelse, som han ytrede det, til enkens og børnenes bedste. Derfor bestemte han, at så længe som hustruen Carin Eriksdotter forblev enke, skulle hun sidde i uskiftet bo, og at de to ældste sønner Måns og Johan skulle være moderens og deres umyndige søskendes værger. Dog skulle hele jernværket med smedjer, boliger, øvrige bygninger og alt løsøre optegnes, og med tre gode mænd som vidner noteres i tre enslydende eksemplarer, der så i vidners nærvær skulle gives til h.h.v. enken og de to ældste brødre. Efter hendes død skulle der skiftes i følge loven mellem de mange søskende. Hvis hun derimod ønskede at gifte sig igen, måtte hun beholde forpagtningen af statens hammer med de tre tilhørende sogne Ramnäs, Sura og Berg så længe hun levede, men forinden skulle alt andet skiftes mellem moder og børn.

Efter således at have præciseret forholdet mellem hustru og børn, ønsker Christiern Mogensen at afslutte alle mellemværender mellem ham og andre omkring værkets drift. Efter begravelsen skal man ufortøvet gennemgå hans handelsbog, og både hans egen gæld og andres gæld til ham noteres. Man skal også afregne alle poster med værkets egne folk og med øvrige leverandører. Alle bøger med disse afregninger skal siden opbevares af enken. Alle aftalte kontrakter skal opfyldes, leverancer og salg, ligesom indtægter og betaling af gæld, skal, med enkens vidende,

noteres i bøgerne. Det er alene hende der skal have indtægterne og som betaler. Det var dog ikke meningen at hun alene skulle drive værket. Eftersom den ældste søn Måns allerede fra barnsben af kendte værket og vidste hvordan det skulle drives, så anså faderen det naturligt, at han blev indsat som forvalter sammen med sin bror Johan.

Herefter angiver Christiern Mogensen nærmere detaljer for børnene og deres fremtid. Først og fremmest minder han om, hvorledes alle hans voksne sønner frit har måttet afgøre deres fremtid, hvorvidt de ønskede at studere eller gå ind i driften af jernværket eller en anden handelsvirksomhed. Måns, der da testamentet blev skrevet var 27 år gammel, så ud til at ville gå i faderens fodspor. Johan var 24 år gammel og havde valgt at studere både i Uppsala og i udlandet. Han var den første af sønnerne der benyttede sig af muligheden for at rejse udenlands, og han havde af faderen fået 800 rigsdaler til et fireårigt ophold i Tyskland. Hvis han dertil ønskede yderligere 100 rigsdaler til rejsepenge skulle dette gives ham, og ingen af disse 900 rigsdaler måtte trækkes fra hans del af arven. Det uskiftede bo skulle forsørge børnene ligesom han selv havde gjort det, og det skulle betale en lærer så de kunne få en ordentlig skolegang.

Den tredje søn Christiern var i 1655 15 år gammel og var blevet hjemme. Faderen anså, at da han ikke havde kostet sine forældre særlig meget, men derimod havde arbejdet ved værket så meget han havde kunnet, og for dette kun havde fået sit tøj, så skulle han, når begge forældre var afgået ved døden, modtage 300 rigsdaler af det uskiftede bo. Han og Måns skal så drive de to egne hamre, »Gårds- og »Väs-

tra Hammaren« og derfor have så meget i løn, som man blandt de mange søskende kunne enes om.

Det tredje hammerværk var »Kungshammeren« som enken og børnene, i følge forpagtningen med Livgedinget, havde ret til at drive efter hans død så længe de betalte alle afgifter og skatter. Da nu Christiern Mogensen også ville sikre sine to døtre ønskede han, at de begge skulle have indtægterne fra denne hammer og fra nogle ejendomme i Lidersbo. Hvis den ældste datter Catharina giftede sig, og hendes mand ønskede at drive hammeren, så skulle han have lov til det. Halvdelen af indtægterne skulle i så fald gives til den yngre søster Christina. Hvis Catharinas mand ikke ønskede at drive hammeren, skulle Christinas mand få lov til det på samme vilkår. Begge søstre skulle med hver deres arvelodder hjælpes ad lige meget med at holde værket i gang. Hvis derimod Livgedinget krævede at få »Kungshammaren« tilbage, skulle de to søstre have deres indtægt fra de to andre hamre med så meget, som gode mænds samvittighed kunne anse for rimeligt. Ønskede en af dem at sælge sin del af værket skulle dette tillades, men kun hvis det skete ærligt og uden bedrageri. I det tilfælde at begges mænd i stedet foretrak at bo i Västerås, skulle det uskiftede bo stille hans to gårde der i orden, og døtrene skulle have lov til at bo der frit. Gårdene skulle dog tilhøre alle arvinger til sammen.

Til slut tænker Christiern Mogensen på sine medarbejdere. De der har været længe i hans tjeneste og har gæld til ham, ikke på grund af letsindighed eller forsømmelser, men kun på grund af sygdom eller dyrtid, de skal have halvdelen af gæl-

den afskrevet. Hvis de derimod stadig har deres kræfter i behold, men ikke vil blive på værket for at betale halvdelen af deres gæld, ja så skal de ikke have noget afskrevet. På denne måde kunne han belønne sine trofaste medarbejdere, især de vigtige smede, der ofte kom i gæld til ejeren. Det hænger sammen med den tradition, at hvis nogen ville flytte til et andet værk, så måtte den nye arbejdsgiver betale eventuel gæld til den tidligere arbejdsgiver.

Bag denne smukke gestus ser man tydeligt, hvordan Christiern Mogensen ville sikre hammerværkerne den livsvigtige arbejdskraft. Andre skyldnere, som for eksempel enker med faderløse børn, skal prøves, så det kan afgøres om de på grund af fattigdom ikke kan betale. Beroende på hvad samvittigheden herefter kræver, skal enten hele eller halvdelen af deres gæld afskrives. De gamle som længe havde arbejdet ved værket og som overlevede ham, skulle alle få et stykke sort klæde til tøj. Således kunne Christiern Mogensen efter døden vise både taknemmelighed og opmuntring til sit folk ved jernværket, og for de efterlevende fremstå som et godt eksempel med både retfærdighed og gavmildhed.

Det sidste ord går dog som traditionen byder til Gud. Et testamente var ikke kun et officielt dokument der indeholdt bestemmelser for de efterladte, det var i lige høj grad et spørgsmål om personens forhold til kirken, et sidste bevis på afdødes forhold til sin skaber og dermed en sikkerhed for Guds nåde og opstandelse. Christiern Mogensen erkender dristigheden i, at han har gjort bestemmelser på andres vegne ...

»men når jeg mig ret betænker, så er alt det jeg ejer alenest en behagelig tid lånt

mig af Gud almægtig og for mine store synders skyld og utaknemmelighed vel har fortjent, at Gud den allerhøjeste længe siden skulle taget sit lån igen, Derfor er højelig af nøden at vi alle samtlige med inderlige bønner altid og allesteds afbide det som brudt er, med kong David sige, Oh Herre straf os ikke i din vrede og straf os ikke i din strengthed, Herre vær os nådig for din godheds skyld og udslæt alle vore synder gennem din store barmhjerlighed. Amen.

Datum Ramnes den 27 Novembris Anno 1655.

CHRISTIERN MÅNSSON
egen handh.«²⁴

AFSLUTNING

Som vi har set lykkedes det Christiern Mogensen, at fra en ret beskeden begyndelse, gennem uddannelse og arbejde, og med fremsynet udnyttelse af de muligheder der bød sig undervejs, arbejde sig op til en agtet og sikker samfundsposition som borger, handelsmand og industrimagnat, faktisk så langt man som borgerlig kunne nå i datidens Sverige. Vejen til en yderligere forbedret social stilling kunne herefter gå gennem et adelspatent. Blandt de mange storkøbmænd, borgmestre og rådmænd, der med tiden kom til at eje større godser eller industriejendomme uddeltes et flertal adelspatenter, således, at eliten indenfor jernværksejerne, frem mod midten av 1700-tallet, kom til at tilhøre denne samfundsklasse.²⁵

Det er her interessant at se hvordan det gik for Christiern Mogensens børn. Hele tre af de voksne sønner fortsatte i faderens spor indenfor jernindustrien og der-

med indenfor samme samfundsklasse, Måns og Erik som selvstændige jernværksejere og Christier som forvalter. Begge døtre giftede sig som man kunne forvente indenfor industri- og handelsklassen, og kunne derfor naturligt nok udnytte den sociale samfundsstilling som faderen havde opnået. De tre sidste sønner, Johan, Peter og Daniel blev dem der til en vis grad mere utraditionelt udnyttede deres muligheder. Alle tre rejste udenlands for at studere.

Lars Niléhn har i sin »Peregrinatio Academica« undersøgt de svenske studierejser under 1600-talet, og har beskrevet studenternes sociale baggrund og karriere. Traditionelt blev jo unge adelssønner sendt på dannelsesrejser, ofte for at studere ved et eller flere kendte udenlandske universiteter som forberedelse til embeder i staten. Også sønner til adlede embedsmænd, borgerlige embedsmænd og til borgere rejser udenlands. Man finder også en del bonde- og præstesønner som studerende, sædvanligvis for at opnå et præsteembede. Af 1867 studerende, der i perioden 1590-1699 rejste ud, havde kun 30 fædre der var engagerede i jernindustrien, heraf var halvdelen sønner til jernværksejere, og de fleste af dem forekommer hovedsaglig i 1670'erne. Lars Niléhn forklarer dette med, at jernindustrien i 1600-tallet var en dynamisk næringsgren i stærk udvikling og væsentlig for hele samfundets udvikling. Behovet for kyn-dig ledelse af værkerne var derfor stort, der fandtes muligheder her for den der ville og kunne. Niléhn anser derfor, at jernværksejerne på det tidspunkt ikke kan have haft særlig stor interesse i at give deres sønner en akademisk uddannelse.²⁶

Det passer sådan set meget godt med

det forhold, at hele tre af Christiern Mogensens sønner går samme vej som faderen. De tre øvrige brødre valgte den akademiske bane som præster og embedsmænd. Det er ganske enestående, at hele tre sønner i en borgerlig familie bliver i stand til at gøre så lange og kostbare rejser. Det er endda sandsynligt at de er de eneste der gør det så tidligt som i 1650'erne. Man kan sige, at da Christiern Mogensen selv var præstesøn og havde fået en gedigen, om end ikke akademisk uddannelse, så eksisterede der en studie-tradition i familien. Men det er også klart, at med forandringerne i det svenske samfund, bureaukratiseringen, byernes ekspansion og borgerskabets voksende betydning, så skabtes der en stigende social ambition hos borgerne.

Blandt Christiern Mogensens børnebørn bliver dette endnu tydeligere. Samtlige Måns Christierrssons fem voksne sønner blev jernværksejere eller forvaltere og de tre voksne døtre giftede sig med jernværksejere. Af Johan Christiernins børn gifter sig tre døtre med adelsmænd og to med præster. Af sønnerne fortsætter tre indenfor jernindustrien, to bliver embedsmænd og en officer. Af Peter Christiernins sønner blev to præster og en officer, af døtrene gifter sig tre med præster og tre andre med respektive en lektor, en officer og en jernværksinspektør. Af Christierns to voksne døtre giftede sig den ene med en præst, den anden med en bogholder. Endelig blev af Erik Christierrssons fire sønner den ældste søn præst og to sønner efterfulgte ham på Ramnäs. Hans tre døtre giftede sig med henholdsvis en borgmester, en byembedsmand og en toldinspektør. Den fjerde søn Carl blev dommer, borgmester i Arboga, asses-

sor og adlet von Christierrsson. Han var desuden interessant i sin svigerfar Wilhelm Petrés jernværk ved Hedströmmen.

Ramnäs indtog i virkeligheden en ganske enestående position blandt Sveriges jernværker. Fra den beskedne begyndelse med den gamle »Kungshammaren« havde Christiern Mogensen udviklet værket til et af de fremmeste i landet. Det skete åbenbart med egne midler og på eget initiativ, med udnyttelse af de fordelagtige muligheder som staten gav til udvikling af jernproduktionen og til eksport af de forskellige produkter.

I følge fortegnelsen over hammerskat-terne i 1695 var der i Sverige sammenlagt 327 jernværksejere og 412 jernværker. De tyve største jernværksejere, hver med en årlig produktion på mellem 6.500 og 2.300 skippund pr. år, udgjorde kun 6% af samtlige ejere, men de stod for 34% af landets hele jernproduktion. Af disse tyve ejere var kun seks borgere, alle, ligesom Christiern Mogensen, af udenlandsk oprindelse og veletablerede i landets handelsvirksomhed, nogle endda med kreditvirksomhed. Christiern Mogensen var den eneste fra Danmark. Af landets 412 jernværker producerede kun ni mere end 2.000 skippund stangjern pr. år. Seks af disse ejedes af adelsfamilier, et ejedes af staten og et af en uadelig embedsmand. Det niende storproducerende jernværk var Ramnäs.²⁷ Blandt Sveriges største jernværker, ejet af kapitalstærke og jordejende adelsfamilier, eller af familier med oprindelse i udenlandske storkøbmandsslægter, er Christiern Mogensen den eneste der, som enkeltstående ejer og handelsmand, med egne midler bygger et jernværkskompleks op fra bunden. Det vigtige spørgsmål om hvordan han finan-

sierede denne udvikling er ikke undersøgt endnu. Det omfattende arkiv fra Ramnäs, der befinder sig i Uppsala Landsarkiv, er endnu ikke blevet sorteret og registreret, og de ældste dele er desuden meget ukomplette. Vi kan formode at han til at begynde med drev værket ved siden af sin handelsvirksomhed, og efterhånden udviklede når han kunne skaffe nødvendig kapital. Han havde forbindelser til storkøbmændene i Stockholm og Göteborg, og disse igen havde gennem deres udenlandske kreditgivere adgang til kapital, som de betalte i forskud til mellemhandlerne eller til de jernværksejere hvis produktion de købte. De efterfølgende vareleverancer blev så afbetaling eller tilbagebetaling af den modtagne kredit. Dette system var den mest almindelige finansieringsform for jernindustrien. Formodentlig var Christiern Mogensen allerede fra begyndelsen i stand til, i højere og højere grad, at kontrollere de forskellige dele af denne finansieringskæde, og efterhånden koncentrere sig mere og mere på at drive jernværket i stedet for den tidligere handelsvirksomhed.

Hans egen foretagsomhed og forretningsbegavelse må have spillet en stor rolle. Dels havde han i 16 år stået i tjeneste hos greverne Magnus Brahe og Jacob De la Gardie, begge med store gods-komplekser og interesser i jernindustrien, dels må Christiern Mogensen gennem sin handelsvirksomhed været kommet i kontakt med de indvandrede storkøbmænd og finansmænd, der i løbet af 1600-tallets første halvdel kom til Sverige. Det er fremhævet hvordan netop udlændingenes kyndighed, kapital og virksomhed var en af de vigtigste forudsætninger for igangsætningen af denne udvikling af Sverige.

Det gjaldt for eksempel indenfor handel, jernindustri, manufaktur, håndværk, bank- og kreditvirksomhed og kapitalanskaffelse til staten. Meget få indfødte svenskere havde afgørende indflydelse på dette.

Sveriges i særklasse største jernproducent var den 1641 adlede slægt De Geer, der var indvandret fra Holland med Christiern Mogensens jævnaldrende Louis De Geer. På denne slægts omfattende fabriksanlæg produceredes ved århundredets slutning årligt 14.400 skip-pund stangjern. På samme tidspunkt producerede slægten De Besche, en anden jernværksfamilie fra Nederlænderna, 5377 skippund og Christiern Mogensens nære handelsforbindelse, huset Momma-Reenstierna producerede 6333 skippund. Christiern Mogensens efterkommere producerede 1695 på deres jernværker Ramnäs og Bockhammar i Västmanland, og Gullgruva, Ljusne og Sunnäs i Hälsingland 5582 skippund stangiern.

Sin position som en af Sveriges vigtigste jernværker opretholdt Ramnäs et par århundreder, og ved at følge med tidens forskellige krav, og med omstruktureringer af produktionen, overlevede værket den såkaldte store jernværksdød i begyndelsen af det 20. århundrede. Ramnäs valseværk blev bygget 1868 og blev først nedlagt 1970. Sveriges sidste arbejdende lancashireovn blev nedlagt i Ramnäs 1964. 1876 begyndte man at fremstille ankerkæde i Ramnäs, og fabrikationen af grov ankerkæde fortsatte i Sverige ind i 1980'erne både i Ramnäs og i Ljusne, to konkurrerende fabrikker der havde ud-spring i samme slægt. Et andet af de nyere Ramnäsprodukter er presseværket for opvaskebaljer der påbegyndtes 1928. Med

begyndelse i statens hammerværk fra 1590, fortsætter den dag i dag, over 400 år senere, fremstillingen af forskellige jernprodukter i Ramnäs. Der genereres stadig vandkraft og drives skovbrug. I de to herregårdsbygninger drives i dag herregårdshotel med conferencefaciliteter, og

de gamle fabriksbygninger fra forrige århundredskifte er restaurerede og indgår i dag som del av Bergslagens øko-museum.

Og således satte en præstesøn fra Holmsland, født for over 400 år siden, sig sine spor.

NOTER

(Alle uddrag af de svenske tekster er oversat af forfatteren)

- 1 Se »Hr. Mogns paa Holm« Hardsyssels Årbog 2003 s. 8ff.
- 2 Olaus Laurelius: Een Christeligh Lijkpredikan / Öfwer fordom Then Åhrebörne / Achtade och Högtährade Mannen Christiern Månsson«, Västerås 1659.
- 3 »Latinskolerne i Hardsyssel« i Hardsyssels Aarbog bind 13, side 34.
- 4 Se note 2.
- 5 A.Thomsen: Holbæk Købstads Historie, s. 176.
- 6 Se note 2.
- 7 Se note 1.
- 8 Stam-taflor till uplysning om Christiernniska släkten, 1785.
- 9 Olof Grau, Beskrifning öfver Wästmanland, Wästerås 1754.
- 10 Jan Carlsäter: »Axholms slott i Fläcksjön«. Artikel i privateje.
- 11 Se note 2.
- 12 Oplysningerne om Erich i Hummelsta er meddelt af Torsten Berglund, Stockholm 1991-1999.
- 13 Sven Olsson: Idealstad med förhinder – studier i Västerås bygnadshistoria i förindustriell tid I. Västerås 1985.
- 14 Gengivet efter E. Alfred Janssons »En bok om Ramnäs«.
- 15 Se note 14.
- 16 K.-G. Hildebrand, Fagersta I, s. 12, 36 och 92.
- 17 Gunnar Ekström: Kyrksilvret i Västerås stift III og efter Janssons »En bok om Ramnäs«.
- 18 Se note 17.
- 19 Testamentet er trykt i »Stam-taflor till uplysning om Christiernniska släkten«.
- 20 Se note 2.
- 21 Se note 2.
- 22 Se note 2.
- 23 Se note 8.
- 24 Se note 8.
- 25 R. Bredefeldt, Tidigmoderna företagstrategier, s. 54f.
- 26 L. Niléhn, Peregrinatio Academica s.190 och 357.
- 27 Rita Bredefeldt: Tidigmoderna företagstrategier, s. 23.

KILDER

- Boëthius, Bertil (red.): Svenskt Biografiskt lexikon, bind 8, Stockholm 1929.
- Bredefeldt, Rita: Tidigmoderna företagstrategier, Järnbrukens ägar- och finansierings- förhållanden under 1600-talet. Acta Universitatis Stockholmiensis 19, Edsbruk 1994.
- Christiernin, Pehr Niclas: Stam-taflor till uplysning om Christiernniska släkten, Upsala 1785.
- Ekström, Gunnar: Kyrksilvret i Västerås stift genom tiderna, bind III, 1980.
- Fagerstabrukens historia 1-5, Uppsala 1957-59. 1: Karl-Gustaf Hildebrand. 2: Artur Attman. 3: E. Söderlund & P.E.Wretblad. 4: Örnulf Tigerstedt. 5: Sigvard Montelius, Gustaf Utterström & E. Söderlund.
- Grau, Olof: Beskrifning öfver Wästmanland, Wästerås 1754.
- Jansson, E. Alfred: En bok om Ramnäs, Stockholm 1951.
- Jensen, Kristian: Latinskolenes dannelse. Latinundervisningens indhold og formål fra reformationen til enevælden, København 1982.
- Laurelius, Olaus: Een Christeligh Lijkpredikan / Öfwer fordom Then Åhrebörne / Achtade och Högtährade Mannen Christiern Månsson«, Västerås 1659.

Niléhn, Lars: Peregrinatio Academica. Det svenska samhället och de utrikes studieresorna under 1600-talet. Bibliotheca Historica Lundensis LIV, Lund 1983.

Olsson, Sven: Idealstad med förhinder. Västerås byggnadshistoria 1613 - 1850. Västerås 1985.

Storgaard Pedersen, P: »Latinskolerne i Hardsys-sel« i Hardsyssels Aarvog bind 13, København 1919.

Thomsen, Albert: Holbæk Købstads Historie, Holbæk 1936-42.

Weinhagen, Allan: Norbergs bergslag samt Gunnilbo och Ramnäs till omkring 1820. Studier i områdets närings- och bebyggelsesgeografi. Doktorsavhandling. Lund 1947.

Örnberg, L. M. V: Svenska åttartal bind 12, Stockholm 1898.

Carl-Thomas von Christierson
Rostrupsvej 4
2000 Frederiksberg.
Født 1953 i Helsingfors,
cand.mag. & art.
i musik, dansk og finsk,
lektor ved Copenhagen
International School.

Bøllingsø's udtørring

Af Freddy Boysen

Helt aktuelt bringer mediernes i øjeblikket nyheden om, at der atter er vand på vej tilbage i den udtørrede Bølling Sø, der ligger i det gamle Engesvang Sogn. Ved kommunalreformen i 1970 blev sognet modstræbende en del af Ikast kommune i Ringkøbing amt.

Ornitologer klapper i hænderne, den retablerede sø har allerede tiltrukket mange nye fuglearter, selv om det kun er den østlige del af søen, der endnu har et vandspejl. I den vestlige ende af søen kæmper arkæologerne med tiden, inden proppen også sættes i her, så vandet oversvømmer nogle af Danmarks tidligste kendte bosteder og sletter sporene. Men sådan er det politisk bestemt, selv om flere indsigelser godt ville have bevaret denne vestligste del af området med bl.a. trædestensrækken og Klosterlund kulturen, som området oprindeligt har set ud.

Naturgenopretning kaldes det, men det kan der ikke være tale om, for når noget er menneskeskabt, så må det være et kulturprojekt. Søen har aldrig været så stor, som den bliver nu, men politisk ønsker man sig et stort vandspejl og en vis dybde på søen, så det ikke bare bliver en insektplaget rørskov.

Det er netop nogle af de ting, der rører sig lige nu i den østligste del af Ringkøbing amt, ja endda også lidt ind i Århus amt, og med små suk så glæder stort set alle sig til søens komme.

Men med disse to følgende beretninger skruer vi i stedet tiden bagud og følger en af de mænd, der var med til at sætte hele udtørningsprojektet i værk. Det er historien om en driftig mand, der satte hele sin formue over styr, men også om forhadte polske fremmedarbejdere, der kunne drikke brændevin, som var det sødmælk, de ligefrem slog hinanden ihjel for nogle få præjisiske dalere.

KONSUL

JOHAN FREDERIK
VILHELM STEENBERG

1832-1924

RIDDER AF DANNEBROG

Konsul Steenbergs navn er i dag ikke særlig kendt, når der tales om lokalhistorie fra Ikast Kommune. Det var også kun ganske kort tid, han virkede på egnen. Alligevel har han haft stor indflydelse på egnens udvikling.

Han var en af mændene bag udtørringen af Bølling Sø, et projekt der fuldstændig ændrede livsvilkårene i den østligste del af Ikast Kommune. Fra udelukkende at være et område med hedebeder, blev det også et industriområde med tørveproduktion. Det var helt sikkert også konsul Steenberg, der formåede at få Silkeborg - Herning banen, der allerede i 1872 var planlagt til at gå over Kristianshede og syd om Ikast, til at slå et stort sving ind omkring den udtørrede Bølling

Stuehuset til Moselundgård en fyraften omkring 1904-5. Selv om den første mekanisering af mossebruget var i fuld gang, så blev hestene ved med at høre til den vigtigste trækraft i mosen.

Sø og Moselundgård, som han netop selv havde købt. Nogle betegner konsul Steenberg som en spekulant, der opnåede sine mål ved bestikkelse, nå ja, det var han måske også - men det er nu aldrig blevet dokumenteret.

Men for god ordens skyld, så var konsul Steenberg nu ikke bare spekulant, han var på daværende tidspunkt nok en af de personer i Danmark, der i praksis havde mest forstand på jernbaneanlæg, og dermed nok også en person, som den nedsatte jernbanekomiteé lyttede til.

Johan Frederik Vilhelm Steenberg blev født 1832 i Århus. Hans barndom kendes der ikke noget til, men som ca. 23 årig møder vi ham midt i 1850-erne som bestyrer af Hans N. Bay's Tømmerhandel i Randers. Den 14. april 1857 har han, sammen med en lidt ældre broder, Erik Andreas Steenberg (1929-1899), overtaget Bay's Tømmerhandel og tilbyder sig da under navnet *Brødrene Steenberg*.

Broderen Erik Steenberg havde oprindeligt været sømand og havde en periode umiddelbart inden overtagelsen opholdt sig i Amerika og var på den måde kendt med, hvad der foregik uden for Danmarks grænser.

Deres færden i forretningslivet kan da også følges i samtidens aviser; Brødrene Steenberg nævnes som interesseret i Lammefjordens udtørring, og i forbindelse med Sæby Havn tilbyder de sig med »preussisk egetømmer, nyt friskbrændt Portlandscement, samt mursten og brændt stenkalk fra Floes Teglværk«, som de også ejede. Johan F. V. Steenberg påtog sig i de år store leverancer til staten, og det er sikkert i den forbindelse, han bliver udnævnt til konsul. På det private område blev konsul Steenberg gift med en datter af tobaksfabrikant Jørgen Borberg i Randers.

Men det, der gjorde firmaet kendt, var, da de i 1868 gik ind i entreprenørvirksomhed. Sammen med overintendant

Moselundgårds mange bygninger set fra bakken med udsigt over Moselund By og station med den udtørrede Bølling Sø i horisonten.

Svendsen (G.A. Gedalia pengefirma) indgav Brødrene Steenberg tilbud, da Vendsysselbanen fra Nørre Sundby over Hjørring til Frederikshavn blev udbudt i licitation. Deres tilbud lå langt under den engelske overingeniør F. J. Rowans tilbud, hvorfor Brødrene Steenberg og Gedalia fik entreprisen. Firmaet skulle stille et depositum på 68,000 Rdl., hvilket efter datidens forhold var et meget stort beløb og for den sags skyld også gav anledning til mangeartede rygter, der dog nok stod i forbindelse med, at det var første gang, et jernbaneanlæg blev overdraget til et dansk firma.

Under banens anlæg 1869-1871 solgte Steenberg sin andpart, men hans anlægsberegninger holdt stik. Dermed havde staten sparet 700,000 Rdl. i forhold til det engelske tilbud, og senere mange millioner, idet alle de efterfølgende baner anlagdes af danske entreprenører til langt billigere priser, end englænderne kunne gøre det

til. Af den grund blev Johan F.V. Steenberg den 13. januar 1873 udnævnt til Ridder af Dannebrog.

Efter tabet af Sønderjylland i 1864 opstod der efterhånden en national bølge om at indvinde land ved udtørring af søer og fjorde, og det er på den måde, vi her på egnen første gang stifter bekendtskab med firmaet Brødrene Steenberg. Et interessentskab nærer interesse for den 271 tønder land store Bølling Sø i Kragelund Sogn med udtørring for øje. Det har formentlig ikke været nationale følelser alene, der drev interessentskabet, de har også forventet et økonomisk udbytte. Ifølge Lysgaard og Hids Herreders skødeprotokol fik interessentskabet den 10. oktober 1872 overdraget Bølling Sø fra de mange lodsejere, som havde jord ned til søen. Personerne omkring interessentskabet var: Grosserer, jernhandler Jørgen Jensen, København, landinspektør Dalberg, Viborg, overretsprokurator Isaksen, Viborg,

mægler Andersen, Randers og handelsfirmaet Brdr. Steenberg, Randers.

Planen havde været en hurtig udtørring af søen, en kultivering og tilsåning med græs for derefter at sælge hele området i små parceller som god engjord til omegnens bønder. Som vi ved fra den lokale lærer Aabos dagbog, så gik det ganske anderledes. Søen var meget vanskelig at udtørre, og der meldte sig ikke en eneste køber. Interessentskabet tabte meget store penge, værst skulle det være gået ud over jernhandler J. Jensen, der havde finansieret foretagendet. I 1892 overtog kreditforeningen i Viborg ejendommen for et indestående på ca. 47,000 kr. og videre solgte den samme år til forpagter Christiani, Grenå for det indestående lån.

Men tilbage til Konsul Steenberg, der havde sans for gode forretninger. Han øjnede nemlig også andre muligheder med den udtørrede Bølling Sø i begyndelsen af 1870-erne.

I 1860-erne havde indførelsen af stenkul påført tørveproduktionen en hård konkurrence, men udviklingen af jernbaneanlæg nedsatte transportudgifterne for tørv, og en stigning i kulpriserne i begyndelsen af 1870 stimulerede bestræbelserne for mere rationel tørveindustri end den gammelkendte metode med skæretørv. Her var Moselundgård interessant.

Moselundgård var på en auktion i 1862 blevet solgt til godsejer Bech på Dalbygård. Handelsprisen dengang kendes ikke, men 7 år tidligere var den gamle hedegård blevet handlet for 10,500 Rdl. Godsejer Bech havde ikke været uinteressert i udtørringsprojektet. Som en af lodsejerne ved Bølling Sø havde han med interessentskabet lavet den aftale, at Moselundgård skulle have 45 tønder land af

den udtørrede søbund foruden en andel i projektet på 3,500 Rdl. Men da så konsul Steenberg i 1873 tilbød 35,000 Rdl. for gården, solgte Bech.

Det var ikke nogen forarmet hedegård, konsul Steenberg havde købt. Moselundgård var blevet flyttet og havde nye bygninger, ifølge oplysning fra BRF opført i 1872. Den lå nu smukt og lunt op til den store banke, der var beplantet med små graner.

Til gården var der 200 tdl. land agerjord, 200 tdl. land hede, 180 tdl. land mose og 20 tdl. land eng, som grænsede op til den udtørrede sø, altså 600 tønder land ialt. Gårdens besætning bestod af ca. 70 kreaturer, 10 heste, 70 får og 30 svin. Men det var jo ikke landbruget, der interesserede konsulen, han blev selv boende i Randers og lod en forvalter drive landbruget på Moselundgård.

Allerede i 1873 fortæller lærer Aaboe's dagbog, at rygterne vil vide, at den planlagte Silkeborg-Herningbane måske ville blive flyttet omkring Moselundgård. Konsul Steenberg har helt sikkert lokket banekommissionen med udsigten til, at millioner af tørv skulle fragtes med banen. At der måske har været bestikkelse med i spillet, i form af et vist kvantum tørv til banen, skal ikke udelukkes, men det har så formentligt kun været til opvarmning af stationer og vogterhuse.

I 1874 lader konsul Steenberg sin store mose og sin andel af den udtørrede sø opmåle og undersøge. Han ville vide, hvor stor og dyb mosen var, og om hans planer om industriel tørveproduktion nu også kunne holde. Samtidig sker der også nogle ting hjemme i Randers.

I 1870 havde firmaet Brødrene Steenberg opkøbt flere ejendomme i Randers,

Moselund By med station ca. 1910. Bemærk vindmøllen der pumpede vand op til vandtårnet for at forsyne lokomotiverne med vand. I baggrunden den udtørrede Bølling Sø.

og året efter fik de tilladelse til at opføre et nyt stort savskæreri på de erhvervede grunde. Deres forretning udviklede sig, men hvad der præcist sker i 1874, melder historien ikke noget om, men pludselig nedlægges »Brødrene Steenberg«. Den 14. april 1874 deler de firmaet imellem sig, så savværket og Floes Teglværk kommer til at tilhøre broderen Erik Andreas Steenberg, og konsul Steenberg bliver direktør for den nyoprettede Randers Aktietømmerhandel. Formentlig har de selv følt en risiko ved de store investeringer, der skulle til i Moselund. Flere steder i landet forsøgte man sig i begyndelsen af 1870-erne med industrielt mosebrug, men de gik alle fallit med meget store tab til følge.

I 1874 lå den nye linieføring af banen fast, den skulle være færdig i løbet af 3 år. Konsul Steenberg tog fat på at realisere sine planer om anlæg af tørvefabrik. Den skulle være den mest moderne og effektive, man kendte til herhjemme, og samtidens aviser fortæller da også, at *den væsentligste fremgangsmåde med tørveproduktionen holdes hemmelig*. I Tyskland

var man meget længere fremme med den slags anlæg end herhjemme, så der blev truffet aftale med tyske virksomheder og ingeniører, det hele skulle stå klar og køre, når banen var færdig i 1877. Til at klare alt det praktiske ansatte han overintendant Christian Fugl Svendsen, der med succes havde forestået tilrettelægningen af arbejdet med Vendsysselbanen. Svendsen havde fra sin militære karriere forstand på indkvartering og forplejning af folk og også på tilrettelægning af et stykke arbejde, men det at lave brugbare tørv har vist ikke været en del af hans erfaringsområde.

Historien om selve anlægget og den spændende historie om de polske arbejdere, konsul Steenberg anskaffede, gemmer vi til næste afsnit og går ubarmhertigt videre. Denne gang slog konsulens beregninger fejl, og selv om han havde ansat nogle af tidens mest vidende mænd i industriel tørveproduktion, så kostede det ham hele hans formue at være pioner på dette område. Herning Folkeblad bragte en lille notits den 8. januar 1879: *Konsul Johan F. W. Steenberg i Randers,*

ejer af Moselund, har erklæret sig fallit. Lærer Aabo har i sin dagbog fortalt, at hele herligheden i 1879 på en auktion blev købt for 42,000 kr. af Konsulens broder Erik Steenberg i Randers.

Efter fallitten flytter konsul Steenberg i 1879 til København med sin familie, og her efterlader han sig ikke så mange synlige spor som forretningsmatador.

Hans interesse for banedrift har dog givet genlyd. Især fattede Steenberg interesse for indførelse af meget letbyggede smalsporbaner. I disse ideer var han navnlig inspireret af tankerne bag det billige smalsporssystem, der sidst i 1880-erne var udviklet af den franske ingeniør Poul Decauville. Det blev præsenteret på verdensudstillingen i Paris i 1889.

I oktober 1890 indgav konsul Steenberg andragende til Rigsdagen om tilladelse til anlæg og drift af 38 smalsporbaner med en samlet længde på 750 km. En af de foreslåede strækninger var fra Randers over Clausholm til enten Mørke eller Hornslet Station på strækningen Århus-Ryomgård.

For at øge interessen for sine visioner udgav konsul Steenberg i september 1892 et lille skrift med titlen *Smalsporede Lokalbaner i Danmark*, og heri opregnede han sit systems fordele. Endvidere nævnte Steenberg, at der burde dannes et dansk driftsselskab, der skulle forestå både anlæg og drift af alle de projekterede baner. Det lykkedes ham dog ikke at fremskaffe den nødvendige anlægskapital på i alt 20 mill. kr.

Efter den tid er det ikke lykkedes at finde noget om konsul Steenberg, han dør 92 år gammel i København i 1924.

KONSUL STEENBERGS POLSKE TØRVEARBEJDERE PÅ MOSELUNDGÅRD I 1877

Denne beretning er bygget over samtidens avisomtaler og senere avisartikler, der har berørt konsul Steenbergs polske tørvearbejdere på Moselundgård. Hovedkilden er dog Christian Christiansens beretning. Han var som 17-19 årig tjenestekarl på Moselundgård fra 1876-1879. Ti år senere var han elev på Testrup Højskole, og der nedskrev han som en stil sine erindringer og oplevelser om konsul Steenbergs store satsning, polakkerne og arbejdet på Moselundgård.

Moselundgård ligger et par mil vest for Silkeborg. Banen går tværs gennem marken, og når man kører med toget fra Silkeborg til Herning, da ser man gården til venstre for banen. Den ligger et par hundrede alen fra stationen, som kaldes Moselund Station. Gården ligger meget smukt, tæt op til en banke, som er beplantet med graner, og den ligger lunt og godt. Til gården hørte meget store jordarealer, foruden en stor besætning, det hele blev drevet med en forvalter. Ejeren, konsul Steenberg, boede i Randers, hvor han også ejede et stort teglværk. Han var også ejer af et par hundrede tusind kroner, som han skulle have til at arbejde, og derfor havde han besluttet at anlægge en stor tørvefabrik på Moselundgård.

I februar måned 1877 startede anlægget af selve fabrikken, og der blev stor travlhed på Moselundgård, hvor der skulle køres sten, tømmer og mange andre ting. Den tyske ingeniør, der havde akkord på at anlægge fabrikken, ankom sammen med flere tyske maskinarbejder. Og selv om den nye jernbanestrækning først blev indviet den 28. august 1877, så var banen

Moselund Station som den så ud ca. år 1900. Bygningen var stort set identisk med stationsbygningen i Ikast. Manden på perronen er stationsmester R. P. Erichsen, der blev antaget som leder ved banens start.

allerede omkring marts-april så langt, at man på Moselund Station kunne modtage flere vognladninger maskindele fra Tyskland. Det var tørvemaskiner, hjul, små jernbanevogne, skinner o.s.v. Der ankom også to store dampkedler der skulle bruges som trækraft til maskineriet. Der var flere dages arbejde med at få disse dampkedler transporteret fra stationen til bestemmelsesstederne flere hundrede alen derfra. Man forsøgte at læsse den ene dampkedel på en almindelig arbejdsvogn med brede fælge, og der blev sat 8 heste for vognen. Men hestene stejlede, de kunne ikke trække vognen ud af stedet, og hjulene sank flere tommer ned i den tørre græsmark. Der blev så lavet nogle træruller, som blev lagt under kedlerne, og med halvfjerds karle blev de rullet til bestemmelsesstedet.

Så snart maskinhuset til dampkedlerne var bygget færdigt og alt maskineriet var monteret, så begyndte man længere ude i mosen, hvor der skulle monteres 4 æltemaskiner i 100 alens afstand fra hinanden. Det var her, tørvejorden skulle æltes til tørv. Så blev der anlagt små baner over store dele af mosen med små troljevogne, der kunne køres af en eller to mand.

Da hele anlægsarbejdet var færdigt og skulle i gang, så krævede det mange folk, nok også flere end der lige kunne skaffes lokalt. Derfor sendte konsul Steenberg bud til Polen efter 100 arbejdere. Der fortælles dog også, at konsulen mente, der var mere arbejde i polakkerne, end der var i de danske arbejdere.

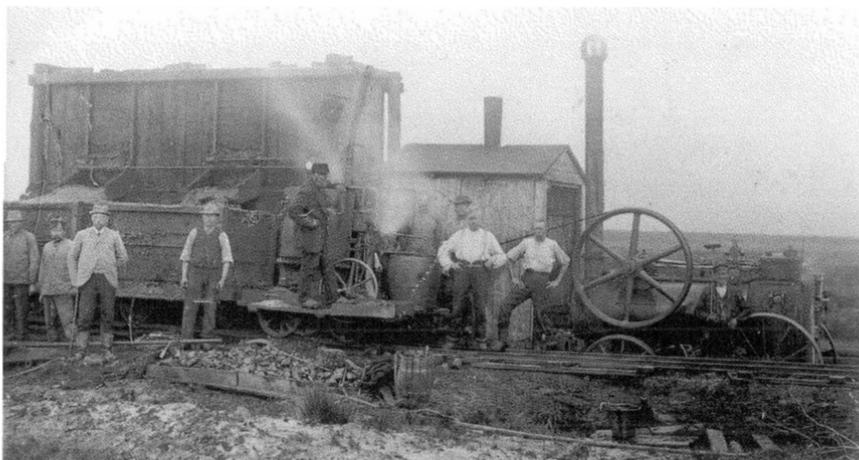
Chr. Christiansen fortæller, at den 14. maj 1877 kom der 200 polske arbejdere til Moselundgård. De forskellige kilder er

lidt uenige om, hvor mange polakker der kom; der nævnes fra 100 op til 250, der passer med det antal sengepladser, der nævnes. Den mest troværdige kilde er nok lærer Aaboes dagbog, der nævner ca. 150 polakker. Det passer også med Herning Folkeblad, der den 1. juni 1877 refererer fra JyllandsPosten: *Tyske arbejdere. Fra Stetin ankom der if. Jyllands-Posten i søndags med dampskibet »Kjøbenhavn« til Aarhus 150 personer (voksne og børn), som befroredes videre til Randers, hvor de skulle anvendes ved tørvefabrikkerne.* Der er ingen tvivl om, at de omtalte tyske arbejdere er polakkerne, der skal til Moselund. At Randers nævnes er formentlig fordi konsul Steenberg, der havde indforsket arbejderne, boede der.

Lad os følge Chr. Christiansens oplevelse af polakernes ankomst til Moselund: *Jeg skal ikke nægte, at jeg næsten blev helt bange for disse fremmede mennesker, for jeg havde aldrig set sådanne mennesker før, de så forfærdelige ud, ingen af dem havde strømper på, nogle af dem havde støvler eller sko på, resten havde bare fødder. Der var bygget fire barakker på 100 alens afstand fra hinanden langs med Moselunddiget til disse polakker. Der skulle være halvtredsindstyve mand i hver barak, og hver to mand fik udleveret en madras og to uldne tæpper. Der var både mænd og kvinder og børn. Der var også mænd, der var halvfjerdindstyve år gamle. De havde alle sammen dårlige klæder, ja der var nogle af dem, der var helt pjaltede, enkelte af dem havde knæbenklæder på og langskjortede frakker, og jeg synes næsten, jeg havde medlidenhed med disse stakkels forhadte mennesker, som nu var i fremmed land. Men da de så skulle til at ar-*

bejde, var der mange af dem, der blev syge. De gik nede i de kolde vandgrøfter i bare ben, og de kunne ikke tåle det og blev syge. Nogle blev kørt på sygehuset i Silkeborg. Jeg kørte en dag med to mænd, som skulle på sygehuset. Der blev lagt et par knipper halm i en stiv arbejdsvogn, og det blev de lagt på. Jeg måtte køre i skridtgang den lange vej. De var så syge, at de ikke kunne tåle vognens rumlen, men det gik dog nogenlunde, indtil jeg kom til Funder by, hvor gaden var brolagt, og vognen gik meget ujævn på den hårde stenbro. Det kunne de stakkels syge mennesker ikke tåle, de gav sig til at skrigе og jamre sig, så jeg måtte holde stille. Så blev de rolige. Jeg spurgte dem, hvad der var i vejen, men jeg kunne ikke forstå, hvad de sagde. Så kørte jeg sagte videre, men så begyndte de igen at klage og skrigе. Flere af folkene i byen hørte det. Nogle kom ud og spurgte mig, hvad det var for mennesker, jeg kørte med. Jeg fortalte, at det var syge polakker, der skulle på sygehuset i Silkeborg, og folk fik medlidenhed med de stakkels syge mennesker, de ville næsten forbyde mig at køre videre. Men jeg kørte igen, nåede til Silkeborg og fik dem afleveret på sygehuset. De var ikke de eneste, der kom på sygehuset, nogle var der i forvejen, andre kom der siden. Nogle af dem blev raske og kom tilbage igen, men flere af dem døde og kom aldrig tilbage.

De polske arbejdere har formentlig heller ikke været helt tilfredse med forholdene i Moselund, for allerede den 18. juni 1877 citerer Herning Folkeblad igen Jyllands-Posten under overskriften: *»Polske Tørvearbejdere. Konsul Stenberg i Randers, som ejer gaarden »Moselund« i Funder Sogn tæt ved Silkeborg-Herning-*

Moselundgårds tørvværk fra de første årtier af 1900-årene. Bemærk lokomobil der trækker ælteværket og det lille hjemmelavede lokomotiv i forgrunden. Den 3. person fra venstre er den senere ejer af Moselundgård Rasmus Frederik Henriksen.

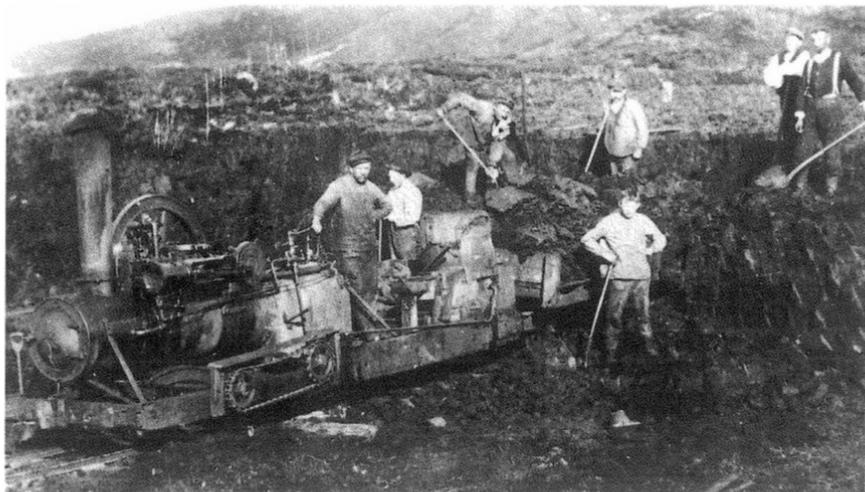
banen, hvor der bliver Station, har forskrevet 120 - 130 Polakker, som skulle tilvirke Tørv. Overintendant Svendsen er bestyrer af arbejdet. Polakkerne gøre imidlertid Strike og Mytteri, saa Politiet har maattet tilkaldes. Fire Arbejdere ere afskedigeget og bliver nu i henhold til Fremmedloven udsendte af Landet. Polakkerne bor i Barakker og Telte i Mosen. Den væsentligste Fremgangsmaade med Tørvproduksjonen holdes hemmelig.«

En anden, der har fortalt om polakkerne i Moselund, er Jens Jensen, Refshale; han arbejdede i 1877 for konsulen i tørvemosen. Jens Jensen fortæller også om den tovbane, der gik fra mosen op til Moselund Station. Denne svævende bane vakte megen opsigt viden om, da det var første gang, man havde set sådan en her i landet. »Det var en såkaldt sejlbane. En dampmaskine trak kurve fyldt med tørv fra mosen ad denne tovbane op til statio-

nen, hvor kurvene så kunne tømmes direkte i jernbanevognene. Til polakkerne blev der lavet træbarakker til beboelse, men dette byggearbejde udførtes af håndværkere fra Randers. De syv håndværkere her fra egnen, der anlagde selve banelegemet, havde en polak til håndlanger; men det var ikke meget, han bestilte, for han var knokkelfuld det meste af dagen. Håndværkerne fik nemlig udleveret ca. 1. pøgl brændevin daglig til hver, men den Randersbrændevin smagte dem fælt, og så gav de håndlangeren den, så det var ikke så sært at han efterhånden blev uarbejdsdygtig.«

Polakkerne førte ellers en elendig tilværelse. Jens Jensen har mange gange set dem komme noget fedt i en kasserolle med vand, og deri dyppede de så det tørre brød. Det var al den smørelse og pålæg, de fik, så maden var såmænd sølle.

Chr. Christiansen fortæller videre: *Da*

Der graves tørvedynd i Moselundgårds mose ca. 1895. Her er det et Stanley lokomotiv der transporterer dynd op til tørvværket.

maskineriet nu var færdigt, og det hele kom i gang, var det danske arbejdere, der skulle betjene den ene maskine, og polakkerne ved de tre andre. Men danskerne var de dygtigste til at arbejde, de kunne lave flere tørv om dagen end polakkerne. Da jeg en dag stod så ud over mosen, var der et mylder af mennesker, nogle kørte dynd til maskinerne, kvinder og børn stakgede tørv og det hele var i fuld gang. Der var anlagt en luftbane, som skulle køre tørvene op fra mosen til stationen. Denne luftbane bestod af nogle trækasser med jernbanke, med 2 små hjul i det øverste af hanken. Der var bygget et højt stillads ved stationen og et nede i mosen. Så var der jerntråde fra det ene stillads til det andet. På disse tråde blev trækasserne hængt op. Der var to tråde ved siden af hinanden. De tomme kasser gik ned ad den ene, mens de fyldte kasser gik op ad den anden tråd. Således kunne de

nu køre tørvene op fra mosen til stationen, og det var morsomt at se disse kasser komme sejlene den ene efter den anden, tyve alen fra jorden. En dag jeg skulle ned i mosen og gik under disse luftbaner, syntes jeg, der var en som kaldte på mig, men jeg kunne ingen se omkring mig. Så opdagede jeg en tysker oppe i luftbanen, han sad i en af de tomme kasser og kørte ned i mosen, og det traf sig flere gange, at der var en, som fik sig en køretur med luftbanen.

Chr. Christiansen fortæller også om polakernes dagligdag. De 6 dage om ugen arbejdede de, om søndagen holdt de hviledag. Da var der nogle af dem, der gik i kirke, medens andre drak sig fulde. De kunne drikke brændevin, som var det sødmælk, og det lige så godt kvinderne som mændene. Andre fortæller, at om søndagen så dansede polakkerne på grønsværen med liv og lyst.

En søndag aften var der tre af dem, der var draget over til Kragelund Kro, hvor de drak sig så fulde, at de kom i klammeri med hinanden. Den ene af dem havde nogle penge, som de to andre ville have, men han ville ikke have sine penge brugt. Da de så ud på natten drog hjemad, overfaldt de to ham med pengene, de havde besluttet sig for at tage dem fra ham med magt, om de så skulle slå han ihjel for at få pengene. Pengemanden blev mishandlet, slået og sparket og stukket med knive i underlivet. Da han omsider virkede livløs, smed de ham ned i en grusgrav og dækkede ham til med jord. Hans penge fik de dog ikke, for dem havde han puttet ned i sin ene støvle, og der fandt de dem ikke.

Gerningsmændene drog nu hjem i den tro, at han var både død og begravet, og at deres ugering ikke ville blive opdaget. Dagen efter blev han dog savnet, og da nogle begyndte at søge efter ham, kendte de ikke noget til, hvor han var blevet af. Hen på eftermiddagen blev han dog fundet, da var han kommet så meget til bevidsthed, at han var kravlet op af grusgraven. Her fandt man ham, fik ham båret hjem og kørt på sygehuset, hvor han døde nogle dage efter.

Der var øjeblikkeligt sendt bud til herredskontoret, og dagen efter mødte politi og en fuldmægtig op i Moselund. Der blev holdt forhør, hvor den ene straks gik til bekendelse, hvorimod den anden ikke ville indrømme noget. Fuldmægtigen tog dem begge med sig, de blev ført bort i lænker og kom i fængsel.

Den historie nåede også til Silkeborg, og blev bragt i Silkeborg Avis torsdag den 14. juni 1877: *I søndags aftes tildrog sig en uhyggelig begivenhed paa Moselund, 2*

mil vest for Silkeborg, hvor et større antal polske arbejdere ere beskæftigede ved den store tørvfabrik, som konsul Steenberg fra Randers for tiden anlægger, idet nemlig to af arbejderne, som spadserede med en anden kammerat henad Kragelund til, overfaldt denne, efter sigende fordi han var i besiddelse af nogle faa preussiske dalere, som de forlangte at laane, hvilket han nægtede. Efter at have kastet ham omkuld mishandlede de ham med spark og slag og kastede ham derpaa i en grøft eller sandgrav, hvor han henlaae fra om aftenen til næste eftermiddag, da det lykkedes ham at komme op og slæbe sig hen til barakkerne. De to forbrydere ere belagte med arrest og transporterede til Kjellerup, og den overfaldne mand er ført til sygehuset her i byen. - De polske arbejdere boer i 4 træbarakker ved Mose- lund og udgør et antal af c. 180, hvoriblandt fruentimmer og smaa børn. De bliver godt behandlede, men med enkelte hæderlige undtagelser er der mange raa elementer iblandt dem. Sundhedstilstanden har i det hele været ret god, med undtagelse af et par heftige tilfælde af lungebetændelse, som hos en af dem har havt døden til følge paa sygehuset her i byen.

De to var ikke de eneste, der blev straffet, fortsætter Chr. Christiansen, der var ofte spektakel imellem polakkerne, de kunne aldrig enes. Ofte kom der om natten bud op til Moslundgård og bestyren, at nu måtte de ned og få styr på polakkerne, inden det gik helt galt. De værste af dem blev sendt tilbage til Polen, en dag var der ikke mindre end seks, der blev jaget bort.

Da Chr. Christiansen den dag kom hjem fra marken, fik han ordre til hurtigt at gøre sig færdig og ride til Kjellerup

Der læses tørv på Moselund Station omkring 1. verdenskrig. Moselund Station var på strækningen Silkeborg-Skjern omkring århundredskiftet blandt de største godsbanegårde målt i antal tons sendt med banen.

med nogle bøger, der skulle afleveres på herredskontoret. Polakkerne var gået i forvejen, og forvalteren fortalte, hvilken vej han skulle ride, for han måtte endelig ikke møde polakkerne på vejen, for så risikerede han at blive overfaldet.

Chr. Christiansen kom til Kjellerup og fik bøgerne afleveret, men så ellers ikke noget til polakkerne i byen. Så satte han hesten i stald og ventede på, at de skulle komme, for han var bange for at møde dem undervejs. Han ventede et par timer, men der kom ingen polakker, og så turde han ikke vente længere, hentede hesten og red hjemad. Han trøstede sig selv med, at det var en god hest, som de ikke ville være i stand til at løbe ind. Da han så kom ud mellem Vinderslev og Mausing, mødte han de seks polakker, og han så dem ikke, før han næsten var lige foran dem. Der lå heldigvis en gård i nærheden af vejen, der red han ind, medens drabanterne gik forbi. De havde en dunk på nakken, og nogle af dem var meget berusede. De sang

og gjorde støj og var ved godt humør. Da polakkerne var kommet så langt bort, at de ikke lagde mærke til noget, red Chr. Christiansen videre til Moselundgård, lettet over at være sluppet heldigt forbi polakkerne.

Hen i november måned rejste alle polakkerne hjem til deres fædreland og ønskede vist aldrig at skulle bo her mere, for de var vist lige så fattige den dag de rejste, som den dag de kom. De var lovet fri rejse hjem, men det fik de vist ikke, for dengang var konsul Steenbergs penge vist snart forbi, og det var jo ikke så sært, mener Chr. Christiansen. Han havde jo betalt hele maskineriet, der havde kostet mange penge, og der skulle mange penge til til dagløn til alle disse arbejdere, som nu havde været der næsten et halvt år. Hver lørdag kom en jernkasse fyldt med penge, og den var så tung at en mand knap kunne bære den. Kun lørdag aften blev der holdt udbetaling, så var der en mængde mennesker, både polske og dan-

ske arbejdere, så var gården helt fyldt med mennesker.

Men da så tiden kom, at tørvene skulle sælges, så kunne de ikke bruges, de var alt for hårde og kunne ikke brænde, så næsten ingen ville købe dem til nogen pris.

Et radioforedrag af Gårdejer A. Johannesen fra 1931 om tørveindustrien i Moselund er senere blevet refereret, og her får vi forklaringen på, hvad det var, der gik galt med konsul Steenbergs tørv. Johannesen fortæller om hele projektet, om en arbejdsstyrke på 200 mand og om de hundrede tusinde af kroner, anlæg og arbejds løn havde kostet. *Desværre svarede resultatet ikke til de store forventninger, men stor skuffelser kom. Tørveindustri er den dag i dag - og selvfølgelig også den gang - baseret på at udnytte solens og vindens kraft til at fjerne vandet fra tørv. Først gennem tørringen får man et brugbart brændsel, og her sævnede man erfaring. Man benyttede den fugtige mose til tørreplads og lagde tørvene ud i tykke lag, og da så efteråret kom med regn og vinteren med sne, ja da lå de 200 mands og de kostbare maskiners arbejde som en værdiløs masse derude i mosen.*

Chr. Christiansen slutter sin beretning: *Sommeren efter kom det slet ikke i gang, maskineriet var der nu ikke brug for mere, så nu var alle disse tusinder af kroner jo spildt, og tre år senere gik konsul Steenberg fallit på flere tusind kroner. Gården skulle sælges, hans broder Erik Andreas Steenberg bød den ind til ham, og han blev ved gården et år, men kunne ikke klare sig der. Konsulen måtte forlade gården for bestandig, og rejste til København med sin familie.*

Siden hen skulle det jo blive meget ud-

bredt med polske landarbejdere i Danmark, specielt på herregårdene, og roepigerne på Lolland og Falster, men det er først efter 1893. Så vidt jeg kan vurdere, så hører de polske arbejdere i Moselund 1877, til blandt de tidligste forsøg på at importere polsk arbejdskraft til Danmark.

Og selv med det begrænsede materiale, der findes, så skinner det igennem, at polakkerne ikke har været særlig populære. Chr. Christiansen benævner dem: *Disse stakkels forhadte mennesker, som nu var i fremmed land.* Silkeborg avis nævner: *Med enkelte hæderlige undtagelser er der mange rå elimenter iblandt dem.* Men også Jens Jensen fortæller lidt om skrækken for de fremmede: *Fortjenesten omsatte de helst i brændevin, ligesom de også var flittige gæster på Kragelund Kro. Tit kom de i slagsmål, når de gik herfra, så beboerne i de huse, der lå mellem byen og mosen, slet ikke følte sig helt trygge ved tanken om, at det fremmede folkefærd skulle passere deres ejendomme. En morgen, da Mette Refshale (Jens Jensens Kone) kom ud i stalden for at malke, var en af dem tyet derind og havde lagt sig til at sove. Jens var gået på arbejde i mosen, men Mette skyndte sig til en nabo og de fik i forening polakken vækket. Men han viste sig at være meget fredelig og medgørlig og gik villigt sin vej.* Der er ingen tvivl om, at den lokale befolkning har været utrygge ved de mange fremmede og anderledes mennesker, der pludselig var kommet til egnen.

Steenberg-familien beholdt og drev dog Moselundgård en lang årrække, mosebruget blev derefter drevet med de gammelkendte metoder med håndkraft. Konsulens broder, savværksejer Erik Andreas Steenberg, døde 1891 i Randers. Det må

Moselundgårds senere ejer Rasmus Frederik Henriksen og hustru siddende med deres tørvearbejdere omkring sig. Bl.a. polske arbejdere, hvad der ikke var ualmindeligt i 1900-årene. Men Konsul Steenbergs polske tørvearbejdere i 1877, hører nok til de første forsøg på at importere billig polsk arbejdskraft i Danmark.

så være hans søn, fabrikant Erik Steenberg (Junior), født 1868, der overtager Moselundgård, og allerede i 1890-erne begyndte han tilvirkning af maskintørv. Han driver virksomheden videre til 1907 hvor han sælger til et københavnsk kon-

sortium Blichingberg & Co. Erik Steenberg (Junior) beholdt dog et moseareal omkring Phønix, som han så efterfølgende skulle være gået fallit med, og dermed sluttede Steenberg-æraen omkring Moselund.

Freddy Boysen
Født 1952 i Herning
Slagter/lokalhistoriker
Julsgårdsvej 27
7430 Ikast

Købmandsliv i Vorgod 1927-1943

Af Theodor Filskov Andersen

En beretning om mine forældres tid som købmandspar i Vorgod i årene 1927-1943 samt et forsøg på at give et tidsbillede af landsbyen Vorgod i disse år og en beskrivelse af min opvækst som købmandens dreng.

Først vil jeg præsentere mine forældre: Min far Johannes Filskov Andersen er født den 16. maj 1902 i Ølstrup. Hjemmet var et husmandssted, forældrene var stærkt tilknyttet Indre Mission. Der var 12 børn, og min far var den næst yngste, han kom som 14 årig i lære i Lervang Brugsforening og var senere kommis i Himlingøje og Gislev og til slut hos min fars svoger købmand Niels Moesgaard i Spjald.

Min mor Anna Kristine Andersen, er født på Holmsland den 23. September 1906, men forældrene overtog kort efter gården Store Ravnsbjerg i Spjald. Der var i alt 4 børn, og min mor var den næstældste. Min mormor var en noget stramtandet dame, dette var nok fremtvunget ved, at min morfar Mads Andersen ikke var særlig god til at manifestere sig overfor tjenestefolkene. Min mor kom i købmandslære i en efter datidens forhold større forretning i Vejle. Hun fik ligeledes en god teoretisk uddannelse ved handelsskolen i Vejle.

Da disse to mennesker begyndte at interessere sig for hinanden, faldt det absolut ikke i god jord hos folkene på Ravnsbjerg, for min far kom jo af ingenting, mente min mormor. Hun kom dog senere både til at holde af ham og respektere ham.

Men de ville have hinanden og blev gift den 15. maj 1927 i Brejning kirke, og så skulle der jo findes en levevej. Min fars forældre kunne selvsagt ikke hjælpe med finansiering til køb af en forretning, og min mors forældre ville ikke støtte et så tvivlsomt foretagende.

De havde ikke nogen egenkapital, alt måtte lånes. Ifølge næringsbrevet overtog de forretningen i Vorgod den 17. august 1927. Penge til købet af ejendom og forretning lånte de af købmand Moesgaard i Spjald, til varelager og drift fik de meget

Min fars forældre husmand Theodor Andersen og Marie Kirstine Andersen, Ølstrup.

Familiebillede fra Ravnshøj. I kurvestolen til højre min mor som ung pige.

stor støtte af kolonial en gros firmaet Styhr & Kjær i Herning. Denne støtte glemte min far aldrig, han var trofast overfor firmaet, selv da han fik større forretning og muligheder for at købe større og billigere ind. Ejendom og afståelse kostede 16.000 kr. Til sammenligning var omsætningen det første år 72.000 kr.

Det daglige kontantsalg var ret beskedent. Fra landboerne var det æggene, som skulle udligne saldoen, og alle havde i disse år »Bog«. Købet blev hver gang skrevet i kontrabogen, og slutsummen ført ind i kassekladden, og derefter førte min mor det med sin flotte håndskrift ind i hovedbogen. Ved månedsafslutningen sad hun til sent på aftenen og stemte af og talte sammen. Alt var hovedregning, regnemaskine kendtes ikke.

Min far var meget venlig og langmodig overfor familier med mange børn. Derfor, til trods for han var en særdeles dygtig købmand, blev han aldrig rig.

Dengang de overtog forretningen, var vejene endnu ikke asfalterede, og gadenavne eksisterede heller ikke, men den lå i den gade, som i dag hedder »Torvegade«, vi sagde dengang vist bare »Æ Landevej«, og vejen, som i dag hedder »Kongevej«, hed såmænd dengang ganske enkelt »Æ Nejervej«.

Hvorledes var så konkurrencesituationen for de nye købmændsfolk? Der var en brugsforening med større og bedre lokaliteter, end de selv havde, men det skræmte dem ikke, min far kendte brugsforeningsvæsenet fra inden og vidste, hvor stift det ofte dengang fungerede. Ligeledes var der bager og bagerforretning, men det var før brancheglidningens tid, så bageren koncentrerede sig om at sælge brød, og købmændene om det, som hørte dem til. Nye folk blev altid modtaget med en vis skepsis, men da de nu kom fra Brejning, kunne det jo ikke være helt skidt, men hvad der først blev lagt mærke til af de

Kl. 6.30 aften. Rutebilen har været der, købmanden i døren har smidt kitlen, og nogle kunder har hjulpet med at læsse af. Fra højre: Æ gammel Bager – bagermester J. C. Christensens far, Jens Helleskov, postbud, Immanuel Sørensen med hvid hat, drengen William Grønæk (lever og bor i Vorgod i dag), min far Johs. Filskov Andersen, Bøge Mikkelsen, foderstofhandler Niels Grønæk, min mor med mig på armen. Billedet må være fra 1931-1932.

mange missionsfolk, var om de nu kom i kirken og missionshuset. Det gjorde de ikke, de havde så rigeligt andet at gøre, da der i begyndelsen ikke var råd til fremmed hjælp hverken i forretning eller husholdning. F.eks. fortalte min mor mig, at en ting som storvasken nødvendigvis måtte hænges til om søndagene, og det var ikke så godt. En søndag hun gik i haven og hængte vasketøj op, kom der en delegation på 4 sortklædte damer for at minde hende om, at hun burde komme hviledagen i hu. Hvorledes samtalen endte, ved jeg ikke.

Min far var meget interesseret i at have oplandets bønder som kunder. Han kendte deres behov, så nu var opgaven at få dem til at komme i forretningen. Han var meget dygtig til at have de ting på lager, som skif-

tende årstider krævede, men det gik lidt trent med at få rigtigt sving i forretningen, så min far var ofte en tur på cyklen til Spjald for at rådføre sig med Købmand Moesgaard, som han beundrede meget for hans store dygtighed som købmand. Moesgaard rådede ham en dag til at betale bønderne 5 øre over noteringen for deres æg, det skabte mere liv i foretagendet.

I 1929 skete der noget afgørende, brugsforeningen gik konkurs, og mange af medlemmerne måtte i årevis betale til det fallerede fællesskab. Mine forældre vejrede morgenluft, de ville gerne købe brugsforeningens ejendom, og nedlægge deres egen forretning. Herved kunne de hindre, at der kom en ny konkurrent og således blive ene købmand i byen samt få bedre lokaliteter. Styhr

Mine forældre, min mors veninde, jeg med alpehue og vores hund Chiang.

& Kjær syntes godt om ideen og ville gerne hjælpe med finansiering, men købmand Moesgaard sagde nej, de skulle jo ikke gerne blive større købmænd end deres velgører, så vidt strakte svogerskabet sig ikke.

Forretningen var i sund vækst, der blev råd til pige i huset samt hjælp i forretningen. Man fik en benzintank fra Esso, dette kunne forekomme overflødig, da der kun var meget få i Vorgod, som havde bil på den tid, men det var faktisk på opfordring af vores nabo vognmand Chr. Jensen og Søner, som havde flere lastbiler, en syvpersoners lillebil samt noget de dengang kaldte en selskabsbil (bus). Benzinen pumpedes op med håndkraft fem liter af gangen; på kolde dage var det ikke altid rart, når en lastbil skulle fyldes op. Man kunne også blive vækket om natten, når de havde glemt at tanke op.

I den tid voksede jeg op, jeg elskede at færdes i butikken og høre og se, hvad der skete. Mændene sad ofte på rebrullerne og diskuterede, og jeg elskede at være tilskuer og tilhører, når min far bestilte varer hos "Den Rejsende" fra et eller andet firma. Jeg var yderst interesseret i slikket i butikken, men det var oftest nej, når jeg spurgte, men da jeg som seksårig fik mit kammer på lagerloftet, må jeg indrømme, at jeg langsomt blev selvforsynende. Dette blev jeg senere retfærdigt straffet for ved de lidelser jeg måtte gennemgå i stolen hos Tandlæge Lars Rud i Herning. På mit loftkammer slumrede jeg hver aften ind til lyden af det store drivhjul på Elværket i nærheden. Der var noget betryggende ved lyden, og der var næsten altid lys derovre.

Vejene i Vorgod var på den tid grusveje, og kloakker var der ikke, så spildevandet

flød fra husene. Min far og et par andre var enige om, at kloakering var en nødvendighed, så man sendte en mand rundt med en liste, som interesserede kunne skrive sig på. Dette var slet ikke lige populært alle steder, nogle blev endda meget vrede, for de skulle jo have pungen op af lommen. Der blev ingen kloakker i første omgang, ligeledes var byen tussmørk om aftenen, men på et tidspunkt fik vi dog en slags gadebelysning, en ledning spændt tværs over vejen, og midtpå sad en hvid lampeskærm med en pære; i blæsevejr så det ynkeligt ud.

Der kom kriseår i landbruget, og mine forældre mistede mange penge og måtte igen låne til driften af forretningen, men de kom over det og fik en god og sund forretning.

Da jeg var moden dertil, havde min far meget travlt med, at jeg skulle lære at cykle, og jeg fik som en af de første drenge en cykel. Denne godgørenhed undrede mig, da min far ikke ligefrem ødslede med sine penge, men det skulle jeg snart finde ud af. Når man er købmandens dreng, er der meget, man kan bruges til. F.eks. cyklede jeg hver dag efter skoletid til banken i Videbæk med gårsdagens salg i en papirpose på bagagebæreren. Ligeledes var der mange, som ikke havde telefon dengang, så blev der ringet til købmanden (vi havde nr. 8C) og jeg måtte ud med besked.

Så begyndte vi at handle med kul, koks og briketter. Det foregik pr. håndkraft, jeg holdt sækken, og lærlingen skovlede i, så op på decimalvægten; leveringen foregik pr trækvogn, og om vinteren brugte vi en stor slæde, som smed Højbjerg havde lavet til os.

Vorgod var ellers på den tid en travl by, vores genbo var Brødrene Høj og Anders Andersen, som var tømrer og snedkermes-

Sorgløs, tyvagtig og slikmund har endelig fået en lillesøster; der kom yderligere tre.

tre. Ligeledes fungerede de to herrer også som bedemænd; på førstesalen havde de ligkister og ligtøj i alle størrelser, det brød jeg mig ikke så meget om at se, men når der var død en i Fjølstervang eller Remmerhus, så man de to herrer spænde en kiste fast på taget af deres Fordvogn. Hos smed Højbjerg kunne man som dreng godt få lov at være tilskuer til de udendørs aktiviteter, når man holdt sig i behørig afstand. Der blev skoet heste og »ringet hjul«, d.v.s. der blev sat jernringe på køretøjernes træhjul, dertil havde smeden et bål, hvor de blev lagt ind og derefter i et stort vandbad. Der var 3 murermestre, i brugsens lokaler kom købmand Nielsen, der var foderstofhandel, brødrene Niels og Jens Grønбæk, to manufakturhandlere, en blikkenslager og sadelmager, barber Jesper Mikkelsen og hans Marie, et hjem jeg ofte og gerne kom i, installatør Jensen, som også bestyrede elværket. På et tidspunkt var der også to malermestre, Jens Henningsens træ- og skotøjshandel, det gamle alderdomshjem, hvor jeg lærte mange sjove typer at kende, karetmager Fjordside; bageriet er allerede nævnt. Af kørende handelsfolk kom fra Barde slagteren Hans Wolle i sin lille kassebil, der kunne man

Cykeltur til Vesterhavet. Naturligvis har man slips og jakke på. Fra højre: Barber Mikkelsen og Marie Mikkelsen, Vorgod; mine forældre Anna og Johannes Filskov Andersen.

godt få lov at køre med, han var altid i godt humør, og ølflaskerne trillede hyggeligt i vognbunden, medens vi kørte fra hus til hus. Fra Mejeriet i Barde kom også mælke- manden med sin hestetrukne vogn, han ringede med en klokke, og så kom husmø- dre og tjenestepiger frem af husene med mælkespande og -kander.

Tæt på byen lå også flere landbrug, og det var ikke sjældent, en bonde kom kørende med et læs dampende kartofler, han havde fået kogt på mejeriet i Barde, så var vi børn parate til at samle op, hvad der blev tabt.

Når der var bryllup, begravelse eller anden anledning, lå der lister, som man kunne skrive sig på hos købmanden og indbetale sit bidrag, som regel en eller to kroner.

Udover æg købte vi også huder og skind fra bønderne, og det var hver gang en vur- deringssag alt efter beskaffenheden.

Ikke mange produkter var dengang fær- digpakkede, men skulle vejes af eller tap-

pes. Dengang var sirup meget brugt i hus- holdningerne, der skulle være både lyst og mørkt på lager, og det kom hjem i store uhåndterlige tønder fra fabrikken Fidusia i København, et mærkeligt navn til en han- delsvirksomhed.

Når jeg kom hjem fra skole, ventede der altid arbejdsopgaver på mig. I mange timer hver uge pakkede jeg æggene fra bønderne over i eksportkasser, som blev afhentet af Esbjerg Ægekспорт to gange om ugen. Mine forældre var altid spændte på, hvor stor ægchecken fra Esbjerg kunne være. Var der ingen æg, kunne jeg altid stå i bagbutikken og veje sukker eller havregryn af. I kælderen lå der rækker af hele oste, de skulle vaskes en gang om ugen i saltvand, og der skulle rent perga- ment på hylterne, hvor de lå, det kunne jeg godt bruges til.

At tappe petroleum var nok mit mest forhadte job. Når et hestekøretøj kørte for døren, skævede jeg altid for at se, hvor mange af de store 40 liters dunke der stod på vognen.

Nogle af de ældre bønder brugte ikke ordet petroleum, de kaldte det for »Stje- nulle« stenolie.

Tanken om at protestere over opgaverne lå mig fjernt, den opstod aldrig. Jeg havde en god barndom, men der var flere pligter end rettigheder.

Byen havde to overhoveder. I Sønder- gård boede sognefoged Chr. Christiansen, i daglig tale hed han Chr. Søndergaard, en mand jeg agtede højt, og hos hvem jeg tjente de første penge i mit liv. Der var ikke mange børn i datidens Vorgod, som ikke på et eller andet tidspunkt havde deres gang i æ Søndergård. Min mor fortalte mig, at jeg var totalt knust af sorg og gråd, da vi stod og så gården brænde.

Købmand Moesgaards butik i Spjald. Foran Niels Moesgaard og Trine.

I den modsatte ende af byen boede sognerådsformanden, gårdejer Laurids Bang, i daglig tale Laust Bang. Begge var højt respekterede, og beklædte deres embeder i årevis. I Vorgod Avis skrev min far et hyldestdigt til Laust ved et jubilæum. Digtet fandt jeg senere i min fars skrivebordskuffe og gav det til Laustes søn Arthur Bang, som stadig bor på gården, der nu er skænket til Videbæk kommune og anvendes som Egnsmuseum. De første linier husker jeg endnu:

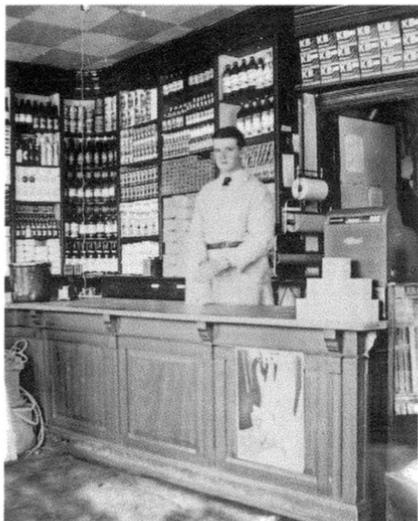
*Te løk Laust Bang, forde du bløv valgt
hejsen er æ skøld et min
i femåtyw år hå du skalt å valt
mæ det hiele som om de wå din.*

For en købmand på landet i disse år var det utænkeligt ikke at møde op, når man blev inviteret ud, især forstod jeg, at det for min mor var en stor belastning, f.eks. efter kon-

firmationerne, at skulle ud til aftenskaffe flere gange på en uge.

Krigsårene gav vareknaphed, men mange kom til penge, og kunne betale deres regninger; f.eks. havde vognmanden en skræmmende stor regning hos os, som bekymrede mine forældre meget, men han blev af tyskerne tvunget til at køre for dem, og en skønne dag kom han og lagde de mange penge på disken; det var så stort et beløb, at min far endelig efter 15 år, kunne drage til Spjald og betale sin restgæld til købmand Moesgaard. Han har sikkert på hjemturen været ind om Brejning Kro og drukket sig en øl eller to. Her skal det lige nævnes, at mine forældre aldrig opnåede at få spiritusbevilling, så længe de var i Vorgod. I Videbæk var der på den tid kun én købmand, som havde tilladelse til at sælge øl og spiritus.

Hvis nogen skulle bruge en flaske port-

Theodor Filskov Andersen 15 år, fotograferet i forretningen i Kibæk 1946.

vin eller snaps, sendte man bud med rutebilen Troldhede-Vorgod-Herning, Poulsen hed rutebilmanden; når han kom retur ved sekstiden om aftenen, havde han altid en mængde pakker og kasser, medicin og andre småkommissioner, som blev afleveret hos købmændene.

Krigsårene gik forholdsvis roligt hen over Vorgod, en enkelt bombe blev tabt på en mark, det kostede en del ruder. Næste

dag beså vi skaden, et stort hul i jorden, og Hans Martinsens store gård havde fået nogle småskader, det var det. Ellers mener jeg, at besættelsesstyrkerne i Vorgod bestod af 8 mand, som blev tvangsindlogeret forskellige steder i byen, og deres mission var at overvåge luftrummet; de gravede sig ned i en ellers fredet kæmpehøj mellem Vorgod og Barde. Der gik altid en vagtport med gevær og kikkert, soldaterne blev hurtigt kendte i byen, og det var med sorg, at de efter kapitulationen fede og velnærede forlod Vorgod.

Når jeg havde fri, var det næsten altid åen, der trak; vi både fiskede og badede flittigt i den, og på kirkepladsen spillede vi fodbold. Vorgod Hovedskole vil jeg ikke tale meget om; lærerinde Oline Rasmussen var jeg, som mange andre elever, dødsensangst for, og førstelæreren Niels Jakobsen kunne tydeligvis ikke lide mig, så det var ikke der, jeg havde mine bedste timer.

I 1943 solgte mine forældre forretningen til Tjelde Toft, nu skulle der findes en større forretning, og de ville gerne prøve en byforretning, og købte en dejlig forretning i Viborg, men de trivedes ikke i byen. Efter kort tid i Viborg solgte de og købte kort efter en god forretning i Kibæk, hvor de havde nogle gode år – men det er en helt anden historie.

Theodor Filskov Andersen
Ringgade 26
6330 Padborg

Barnepige hos familien Lademann

Af Margrethe Maarbjerg

Sommeren 1931 var vi 6 piger og 6 drenge fra Idom og Råsted, der gik til præst hos pastor Frantz Lademann i Idom præstebolig. Dengang var der konfirmation både forår og efterår – skiftevis i Idom og Råsted. Og vi blev konfirmeret den 4. oktober i Råsted kirke.

Konfirmationsgaverne var ikke så store som i dag, og foruden forskellige ting var det mest penge, folk gav – 2 eller 3 kr. På de flestes ønskeseddel stod en cykel, så der skulle mange til; for mit vedkommende blev det kun til en brugt cykel.

Præsten og fruén havde fæstet mig som barnepige for vinteren og kom derfor til min fest og forærede mig en bog af Selma Lagerlöf »Liljekronas hjem«, som jeg var glad for at læse og var ret så stolt af.

Som det var skik og brug, gav vi konfirmander præsten en gave, da vi sluttede; i vort tilfælde nogle dele til kaffestellet »Blå Blomst«, som de samlede på – hvorpå præsteparret inviterede os på chokolade en eftermiddag. Ved sådanne lejligheder underholdt præsten og legede med de unge – som regel i den store have, men da det denne dag øsregnede, blev vi indendøre, hvor præsten på sin humoristiske måde satte os i gang med ordspørgsleg og gætte gåder. Præsten havde et veludviklet »lugteorgan« og kunne godt selv lave sjov med det; han var da også den, der lo højest engang, hvor hans

kone deltog i disse lege, hvor hun sagde til det ungdommelige publikum: »Kan I gætte denne her: hvilken lighed er der mellem min kaffekande og præsten?« Dyb tavshed! »Jo«, sagde hun – »de har begge to en stor tud!«

Den 1. november cyklede jeg glad og fro fra mit hjem Gl. Råsted med kurs mod Idom præstebolig for at begynde mit job til en løn af 15 kr. pr. måned som barnepige for de 4 børn – Preben og Bent, der gik i skole, og Jørgen, der endnu ikke var begyndt, skulle jeg lære bogstaverne; det var ham, der senere i livet startede »Lademans Forlag«. Og så den lille Grethe på knap halvandet år, som jeg især skulle tage mig af.

Jeg delte værelse ovenpå med første-pigen Lisbeth; det var stort og dejligt varmt, idet der var centralvarme i præsteboligen – og præsten passede udelukkende selv fyret. Derimod havde man intet badeværelse eller »træk og slip«, men to gammeldags »das«, hvor jeg havde den ulækre tjans at bære spandene ud og grave indholdet ned i hønsegården, hvor jeg var så uheldig en dag at hugge spaden i kloakledningen, så køkken afløbet stoppede, og vi måtte have bud efter en mand til at udbedre skaden.

Jeg begyndte dagen med at vaske drengenes gummistøvler og pudse sko. Det foregik ude i vaskehuset; feje og vaske

Fru Lademann med den lille Grethe på dåbsdagen. Sommeren 1930, før forfatterens tid i huset.

baggang og trappe, dække morgenbord og hjælpe drengene med vask og påklædning. Og koge havregrød. Vi piger spiste sammen med familien, og morgenmaden startede med en salme, hvor fruhen med sin smukke vibrerende sopran sang for. Præsten kunne ikke synge, men ved midt dagen læste han bordbøn og et stykke af en andagtsbog.

mennesker kom og gik, og hvor mange møder med tilhørende kaffebord afholdtes, gav det jo også en masse ekstra arbejde.

Vi havde da også bispevisitats, mens jeg var der. Biskoppen overnattede i vort gæsteværelse, satte skoene udenfor døren til pudsning – som på et andet hotel. Og da vi jo ikke havde badeværelse, fik jeg

Hver aften måtte vi, hvis vi ville, sidde i stuen og bl.a. høre radio. Ikke mange havde radio dengang, og vi hørte altid »Familien Hansen«. Om formiddagen, når jeg skulle hente mejerivarer, havde jeg ofte Jørgen og Grethe med i legevognen, mens »Kvik«, familiens utroligt fede foxterrier, luntede med.

Det meste af min tid gik med børnene – lege med dem ude som inde, spille forskellige spil, gå ture, følge drengene til søndagsskole i missionshuset o.m.a.

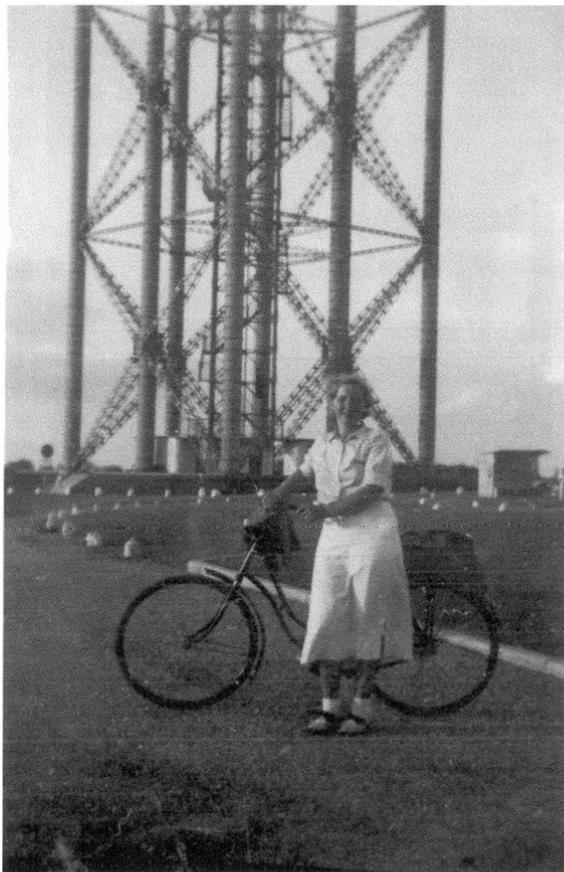
Lisbeth havde det ikke så let som jeg. Da fru Lademann var en meget proper dame, skulle samtlige gulve i huset vaskes hver dag og alt tørres af, og Lisbeth, der var en troende KFUK-pige, kunne ikke drømme om at snyde sig om ved noget. Og da præstens hjem dengang næsten var en offentlig institution, hvor et utal af

æren af at bringe varmt vand til hans velærværdigheds vask og barbering, der foregik ved servanten med fajance vaskestel og toiletpand.

Hver lørdag aften hjalp vi hinanden med at få børnene i bad – med drøn på komfuret for at varme vand til den store zinkbalje, hvor vi så under latter og sprøjten skrubbede ungerne, mens sveden drev af os. Når det var overstået, og de var puttet, læste jeg godnathistorier for dem; så sendte Lisbeth mig i seng, mens hun sæbede hele køkkenet af inden hun – ofte hen ad midnat – kunne gå til ro.

Vi havde dog ekstra hjælp til visse ting. Ved særlig store gæstebud, julebagning og lignende kom kogekonen Katrine og overtog køkkenet. Og vores storvask klarede Margrethe Iversen; hendes to drenge rensede ud i hønsehus og dueslag. Lærerinde frk. Nicolaisen, der kom meget sammen med fru Lademann, gik hende gerne til hånd med servering og underholdning, når der var kvindemøder f.eks., og hendes søster Noline var også altid villig til at assistere, hvis det rigtig »brændte på«

Dengang, det var før, man blev »dus« med Gud og hvermand, skønt de fleste på

1938 havde forfatteren plads i København og cyklede hjem til Gl. Råsted på sommerferie. Her er hun fotograferet ved Odinstårnet uden for Odense på vej til besøg hos familien Lademann i Brendekilde præstegård.

landet her på egnen var dus med hinanden også dengang, så var præsten og fru en undtagelse – med dem var alle »Des«. Jeg husker tydeligt, hvor flov jeg kunne blive, hvis jeg kom til at sige – du! Men de lod nu altid som ingenting.

Pastor Lademann havde ikke selv bil,

På cykelturen hjem fra København besøgte forfatteren familien Lademann i Brendekilde på Fyn, hvortil de flyttede efter tiden i Idum. Fra venstre: Jørgen (forlæggeren), fru og pastor Lademann, Preben og to unge feriepigter, en københavner og Dagny Kjeldbjerg fra Idum.

men i tilfælde af dårligt vejr, familiature og lignende lejede han købmand Nielsen, som drev lillebilforretning ved siden af sin blandede landhandel i mejeribyen.

Men som regel cyklede han til gudstjenesten i Råsted, og hvis det var min frisdag, fulgtes jeg med ham til kirke, før jeg tog hjem til Gl. Råsted til min mor og far. Sommetider kørte vi om kap, men der kunne jeg ikke klare mig. Pastor Lademann snakkede meget med mig undervejs, og jeg var meget stolt af, at han roste min fars smukke, kraftige sangstemme,

der fyldte godt i kirkerummet. På det tidspunkt havde man endnu ikke orgel i Råsted kirke.

Men ellers var der godt nok stil over gudstjenesten, der indledtes med, at lærer Aspel i sin elegante diplomat læste indgangsbøn og sang for på salmerne med sin rene, men knap så kraftige sangstemme.

Dengang gjorde man mere ud af de kongelige end nu om stunder; jeg husker, hvordan præsten i sin bøn bad for kongehuset ved at nævne hver enkelt ved navn

og titel – det var en hel remse. Ikke som i dag – for Dronning Margrethe og hendes familie.

Folk gik mere i kirke dengang, men der var ikke altergang hver søndag som nu. Der var endnu ikke indført »særkalk« i Råsted kirke; præsten rakte det store bæger (kalken) til hver enkelt altergæst og tørrede så kanten af med en serviet. En skik, som heller ikke kendes i dag, var, at man ønskede altergæsterne til lykke med velsignelsen, når man efter gudstjenesten hilste på hinanden udenfor.

Julen i Idom præstebolig blev en stor oplevelse for mig. Ca. 14 dage før jul tog fru Lademann og frk. Nicolaisen på juleindkøb i Holstebro. Preben, Bent og Jørgen skulle også med – og jeg for at passe på dem. Sikken en dag!

Jeg styrtede gade op og gade ned med drengene og så på de flotte butiksvindueres nisser og snurrepiberier.

Og da damerne var færdige med deres indkøb, var vi på konditori, hvor drengene og jeg fik chokolade og flødekager. Så gik turen hjemad, og det kan nok være, at Nielsens lillebil var proppet, nu alle julepakkerne også skulle være i den. Præsten, der var en rigtig familiefar, havde passeret den lille Grethe, mens vi var i byen, og stor var min forbavselse, da vi kom hjem og fandt ham i færd med at vaske og skifte om hende, da hun havde lavet i bukserne. – Den slags havde jeg aldrig set en mand give sig af med. Og så en præst!!

I mange dage flød spisestuen med julepapir og klister, og præsten satte børnene og mig i gang med at lave hjertes og kræmmerhuse. Preben var så dygtig; han lavede en guirlande, der kunne nå om det store juletræ flere gange – det fik han megen ros for juleaften.

Hr. og fru Lademann var begge københavnere, og fruens ugifte brødre, hendes mor og en tante kom med et bjerg af julepakker og kufferter for at holde jul i Idom præstebolig. De fyldte godt i huset, selv konfirmandstuen blev beslaglagt. Familien tog sig nu af børnene, for jeg måtte hjælpe Lisbeth, og vi havde da også en frygtelig masse at lave. Juleaften oprandt – hele huset duftede af jul. Spisebordet, forlænget med samtlige plader, stod snart pyntet og dækket op, og da vi alle var bænket omkring det, læste præsten juleevangeliet, og vi sang »Julen har bragt velsignet bud«. Julestemningen havde indfundet sig i præstehjemmet.

Fru Lademann øste nu en lillebitte portion risengrød op til hver. Jeg husker ikke, hvem der fik mandelen. Det var første gang, jeg oplevede denne skik.

Så kom gåsen ind, som præsten skar for, og alt det lækre tilbehør blev budt om. Det svirrede med sjove bemærkninger og vittigheder, mens den lækre mad fortæredes.

Til desserten fik vi en harmløs (tror jeg nok) frugtvin, og de ungdommelige svogere hævdede forsørent glasset og sagde – SKÅL Frantz! til præsten.

Mens fruene satte maden til side, og vi piger vaskede op, tændte mændene juletræet, og inden længe slog vi kreds om det og sang en række af vor kønne julesalmer. Under de sidste vers forsvandt præsten og kom lidt efter ind som julemand med en stor sæk på ryggen, men Jørgen havde nær spoleret det hele. Efter nogle få pakker var delt ud, løb han hen og hev i julemandens ærme: »Jeg ved godt, det er dig, far!«

Aldrig i mit liv havde jeg set så mange pakker og papir på eet sted, og aldrig

havde jeg selv fået så mange julegaver – ja, selv gæsterne gav os piger gaver.

Der var en trutten og fløjten fra børnenes nye legetøj. Præsten læste og fortalte historier, lavede sjov og smådrillede sin svigermor på sin humoristiske måde. F.eks. da hun takkede rørt for sin julegave, sagde han: »Ja, jeg havde i grunden overvejet at gøre som en mand, jeg har hørt om. Han gav sin svigermor en billet at rejse hjem på«. Det lo hun meget af.

Pastor Lademann var i høj grad præst for alle sine sognebørn. Han behandlede alle ens, dømte ikke eller tog parti for no-

gen, men viste taktfuld forståelse for folks forskelligheder. Han tog sammen med sin kone del i sognets arrangementer i såvel forsamlingshuset som i missionshuset. Jeg hørte dem engang efter en bryllupsfest i forsamlingshuset udtale deres beundring for brudeparrets perfekte dans af brudevalsen. Det var en nydelse at se, sagde de.

Det var dengang, hvor de mest yderligtgående missionsfolk betragtede dans som noget nær det syndigste af alt. Sidst i trediverne tog Idom og Råsted menigheder afsked med den afholdte præstefamilie.

Margrethe Sidelmann Maarbjerg
F. 1917 i Gl. Råsted,
hvor også faderen er født.
Tjent flere steder,
landhusmor i 24 år,
derefter bosat i Holstebro.
Billedet er fra 1945.

Barndoms minder fra krigsårene 1940-45

Af Ingrid Kirk

Vejret må have artet sig så nogenlunde om morgenen den 9. april 1940, for ellers havde min far nok ikke ladet sin snart femårige datter få lov at komme med på mælketuren.

For at spæde lidt til de sparsomme indtægter fra et mindre landbrug her i de »magre tredivere« var min far i nogle år mælkekusk. Det vil sige, at han med sit hestespand havde taget sig det job på at køre mælken fra de omkringliggende ejendomme, samle jungerne og fragte dem til andelsmejeriet i Abildaa. Og returnere den syrnede mælk – og ellers tage varer med tilbage til leverandørerne fra brugsforeningen. Mælkekusken indleverede på indturen kundernes kontrabøger til brugsuddeleren, og så havde man i brugsforeningen varerne klar til hjemturen.

Her mellem mælkejungerne var der god plads for en lille tøs til at putte sig og nyde køreturen med Musse og Minka – vore to heste, som tålmodigt tog sig det ekstra slæb på. Jeg nød disse morgenmælketure – elskede i det hele taget at tage del i det, som min far foretog sig i mark og stald. Det var trygt og godt at være i selskab med dyrene og med sin far.

DE MØRKE FLYVERE

Trygt og godt – sådan var vores verden indrettet set med et barnesind. Vore forældre har nok anet, at der var noget ondt i gære, noget med uro ude i verden – frygt

for krig. Det anede vi småbørn intet om, mor og far har villet skåne os for at mærke noget til realiteterne, ungerne skulle i alt fald have det trygt.

Sådan var det, trygt og godt var alt, en jævn og daglig rytme lige indtil denne morgen – den 9. april 1940. Pludselig, ja, jeg husker helt bestemt, hvor vi var på mælketuren, min far og jeg – og så Musse og Minka, omme ved Georg Hansens granhegn. Da blev himlen oversået af store mørke fugle. Nej, fugle var det ikke. Det var ikke fugle, men store mørke krigsflyvere, de så modbydelige og skræmmende ud, så lavt de fløj, og så mange der var af dem. Og så var de her, hvor vi slet ikke var vant til at se flyvere. Et syn, et indtryk, som stadig, efter de tresindstyve år, står klart i min erindring! Min far har helt bestemt vidst, hvad det var, der nu var sket. Danmark var blevet besat af den tyske krigsmagt, men det var jeg ikke gammel nok med mine fem år til helt at forstå. For mig var det anelsen om, at nu skete der noget, som jeg aldrig havde oplevet før, der huserede. Angsten fik overtaget! Den trygge hverdag var vi revet ud af!

Hvad var det her for noget?

TRODS ALT GIK LIVET VIDERE

Selvom der nu var krig ude i Europa, og Danmark var besat, mærkede vi børn vel ikke meget til det i dagligdagen de første

par år. Og dog, vi kunne vel alligevel mærke det psykiske pres, det, der vel altid vil gå fra de voksne i familien til deres børn. Det var mere dem, de voksne, der måtte døje med restriktioner og rationeringer i den kommende tid.

De første to år, indtil 1. maj 1942, var jeg stadig under hjemmets trygge vinger. Men nævnte dag begyndte jeg min skolegang i Abildaa Skole. Fra fire ejendomme, som lå næsten som i en klump, var vi mange børn, 16 i alt, og da jeg var det ældste, (lidt overdrevet er det, at vi på det tidspunkt var 16, for de yngste hos Karen og Niels var endnu ikke født) havde jeg kun mig selv at følges med det første år. – De to kilometer til fods følte jeg mig temmelig utryg ved, når jeg nu vidste, at der var fjender i landet. Rart at få de næste tre børn fra enklaven i følgeskab allerede året efter, så var vi da fire til at opmuntre hinanden. Og varme hinanden!

KOLDE VINTRE – DEJLIGE SOMRE

Varme hinanden, det blev der så sandelig brug for i disse første vintre i min skoletid. Det var så koldt, så koldt! Og der kom en frygtelig masse sne. Jeg mindes, at snekasterne, og det var alle arbejdsføre mænd, kastede sneen op i »bænke« langs vejen – op i højde med husene, så mælke-vogne, skolebørn og andre »vigtige« passerende kunne komme frem.

På sådanne dage med kraftigt sneknog var det en god oplevelse at finde sin sneindhyllede far stående i vente-position i skolens forgang. Så vi kunne gå hånd i hånd til vort hjem, hvor vi efterhånden sneede så meget inde, at vi kunne kælke fra øverst på taget til langt ned til »øster« på marken.

Selvfølgelig står varme dejlige somre også klart i erindringens skær. Med smukke blomsterbede langs vor mors sirligt revne havegange. Travlhed i mosen med at grave og ellers passe tørvene. Det var rart at have mange af dem til de kolde dage. Her på tørvestakkene kunne vi tit se storkene stå og lure på frøer, af begge arter var der mange flere dengang, forestiller jeg mig.

At bjerge tørv i mosen var vel ikke specielt forbundet med, at det var krigstid, det havde man vel altid gjort for at have brændsel i huset. Men i årene, der her er tale om, var der i særdeleshed hårdt brug for at have rigelig forsyning af brændsel på grund af de usandsynligt kolde vintre. Til mit hjem hørte der, foruden mosen vi havde derhjemme, en moseparcel i Halkjær mose ved Ørnhøj, hvor vi hvert år bjergede tørv. Det var vores far, der trak dem op med tørvspaden og lagde dem over på et vognfjæl, for hvilket Musse var forspændt, og det var så min opgave at føre Musse hen et stykke derfra til min bedstefar, som så fik tørvene anbragt på et stykke dertil beregnet jord. Og mens bedstefar så fik dette træk skåret ud i mindre stykker, var Musse og jeg nået hen til far igen, som så havde trukket en ny sidefjælfuld tørv op. Altså, sådan fortsatte vi med »to vogne« i flere timer. Det gav appetit, så herligt var det, ja, det var nok det herligste ved at være i tørvemosen, dette at få set til vor mors madpakker og hjemmebryggede øl og saftvand, som var blevet dejligt koldt af at være stukket ned i den bløde morjord nogle timer. Et effektivt køleskab på en varm dag.

I flere dage lå tørvene nu på række og geled og skulle så jævnlige vendes, indtil de var tørre nok til at stilles i pæne små

Forfatterens hjem Kronborg i Askov pr. Ørnhøj. Billedet er fra 1948, netop som der er leveret drænrør, og en frugthave nylig er anlagt. Det lille hus er høns huset.

stakke. Det var på disse stakke, at storkene yndede at stå og lure på frøer – og se så dekorative ud! Den dag, tørvene så skulle køres hjem, står i min erindring som en herlig, men også en travl og hård dag. Men absolut en festlig dag! Nu var brændselet tørt i hus, nu kunne hoppen fole og familien gå i roerne anden eller tredje gang og få det ukrudt udryddet, der var kommet til siden udtyndingen.

Og der var travle forårsdage, hvor et 8-9 års barn sagtens kunne gøre nytte ved at traske bag harven med Musse og Minka forspændt, så marken var såklar, når far ved fyraften kom hjem fra kullene. Det var så vores mor, der hjalp til med at få hestene spændt for og få startet på »stykket«. Alvorligt indprentet var man blevet

om ikke at dreje for »haste«, for at ikke harven skulle vælte op bag i hestene. Hvilket kunne skabe en farlig situation.

Jo, det var godt at gå her på marken og føle, at man var til nytte, at man var med til at stå en svær tid igennem. Det var det også om høsten, hvor man næsten ikke kunne være for lille til at være med til at binde neg efter aflæggeren og sætte »til råde« – sætte neg sammen to og to i skokke.

Det var gode og trygge barndomsdage, man havde i sådan et lille bondehjem. Der var arbejdsglæde og sammenhold, som måske nok var næret af skyggen, som hele tiden også var der, bevidstheden om det, at der var krig ude i verden, og at vort eget land var besat. Den kunne man sagtens

føle, selvom man kun var en af de mindre-årige, så helt tryk var man jo heller ikke.

RESTRIKTIONER OG RATIONERINGER

Jeg ville sikkert kunne finde oplysninger i historiebøger og arkiver om, hvornår forskellige restriktioner blev indført til besvær for befolkningen, men jeg har nu valgt at fortælle om oplevelser, som de vil komme frem fra erindringen, altså kommer de ikke i kronologisk rækkefølge. Rationerne af fødevarer foreslog ikke til behovet i mit hjem, så noget måtte man hitte på selv at lave. For eksempel var der for lidt kartoffelmel til at jævne frugtgrøden med, men da mine forældre avlede masser af kartofler, var det ingen sag for min mor og bedstemor at udvinde mel af sådanne. Det havde min bedstemor nemlig god forstand på af erfaring. Jeg forestiller mig, at der også under 1. verdenskrig, hvor hun var en ung kone med en stor børneflokk, har været en form for rationeringer. I alt fald kom bedstemor en dag og lærte min mor at lave kartoffelmel. Kartofflerne blev raspet fint ned i et kar med vand, og når massen havde stået her en tid, jeg husker ikke hvor længe, så blev den sigtet op, og i bunden af karret lå mellet lige så fint og hvidt. Vandet blev nu hældt fra og bundfaldet tørret, og vips – vi havde kartoffelmel, som kunne stå mål med brugsforeningens.

At spare på sukkeret lærte min mor sig også, et af stederne var ved rødbedesyntning. Mor kogte nogle sukkerroer sammen med rødbederne, det kunne sagtens gøre det ud for en del af sukkeret i rødbedekrukken. Det var kun et par af eksemplerne på, hvordan der blev sparet på rationeringsmærkerne i mit hjem. Som,

jeg tror, blev indført, da vi var et par år henne i besættelsestiden. Hvor lang tid der gik, før vi frit kunne købe alt, husker jeg ikke helt, men i alt fald husker jeg, at jeg havde rationeringsmærker med til nogle varer på efterskolen i sommeren 1951. Forbavsende, skulle man mene, der var dog gået 6 år siden krigsophøret. Havregryn, formoder jeg, var en mere tilgængelig vare, eller måske lavede vi også dem selv, jeg husker det ikke, kun at vi spiste surgrød hver aften til melmad (aftensmad). Opskriften lød på kærnemælk og havregryn med godt med sødmælk til, – og mælk var der aldrig mangel på hos os.

Vores anden bedstemor – eller rettere min farfars anden kone, Mariane, var dygtig til at holde os med vanter og sokker af hjemmespunnet garn. Vi havde altid i mit hjem et par får, som trivedes udmærket ude på den sandede nordmark. Jeg mindes det som en forestilling helt for sig, når fårene blev vasket i det store træk. Det skulle helst foregå en dag, hvor det var fint tørvejr. Fårene kunne ikke lide at ligge på ryggen i vandet og brægede ynkeligt derved. De rystede sig voldsomt, når de blev fri af karret igen og sat et rent sted, indtil de var godt tørre. Så blev ulden klippet af dem, de så nu lidt underlige ud, men i sommerpels, efter den store omgang så de ud til at nyde forsommeren. Ulden blev så leveret op til Mariane, hun og min bedstefar boede i Nedergård by ved Ørn-høj. Og så gik hun ellers i gang med at karte og spinde garn af »frisk uld«. Jeg ser stadig i mindet Mariane sidde ved rokken og arbejde med ulden.

KULLEJERNE I ABILDAA

Min mor måtte nøje overveje, hvad hun brugte til madlavningen, da hun foruden

sin egen familie også en tid havde kostfolk. Og skønt disse mænd selvfølgelig gav hende af deres rationeringsmærker, skulle der rationaliseres med dem – sultne unge mænd spiste store portioner. Og hvem var så disse kostfolk? Jo, det var folk, som arbejdede i kullejerne ved Abildaa, ikke så langt fra mit hjem. En stor arbejdsplads var det, som trak arbejdere til viden om fra. Som så havde behov for at have et sted, hvor de kunne købe sig til kost og logi. Kosten, de fik, var den enkle bondekost, men logiet var det nu »så som så« med, idet man gerne sov på høløftet i mangel af bedre. Vi havde på dette tidspunkt ikke noget badeværelse i mit hjem, så mon ikke der var en form for et »fællesvaskeri« i forbindelse med kullejet. Nøjsomhed var en ting og renlighed noget andet. Jeg mindes i alt fald ikke arbejderne som nogen, der »lugtede«, når de kom fra lejet ved 18-tiden. Jo, det var lange arbejdsdage for de ca. 300 mand, som i krigsårene arbejdede i Abildaa kulleje, men der blev tjent gode penge, og mangel var der jo på både brændsel og brændstof. En af vore kostfolk, Henry Madsen fra Haderup, bevarede mine forældre et varmt venskab til, han fortsatte med at arbejde i kullene langt ud over krigsårene – og med at bo hos os. Især for min yngste lillesøster blev han en rigtig ven, som tumlede og legede med hende i sin sparsomme fritid. Ham var mine forældre »på julekort« med i mange år efter hans fraflytning.

Andre kularbejdere, der kom langvejs fra og havde taget deres familier med til Abildaa, fik sig installeret i små træhuse, og fra sådanne hjem kom der også børn, som for kortere eller længere perioder blev vore skolekammerater. Om det var

nogen af dem, der kom med småkravlet, ved jeg ikke, men det var i alt fald tilfældet, at der ind imellem kom et angreb af lus og fnat i vores skole. Et sådant varsel kunne gøre vore mødre helt »hys«, straks gik de til angreb på deres børn med sæbe og kæmmekamme. Det til trods, at vi søstre aldrig opnåede at blive smittet af »epidemien«, måtte vi også stå model til en ordentlig omgang »hovedrengøring«!

Apropos brændstof, så bidrog min søster og jeg også en smule. Når koglerne var faldet af grantræerne, fik vi nemlig travlt med at samle dem i sække, som så blev solgt til vores lokale vognmand, Peder Vendelbo. Koglerne blev brugt til at holde gang i hans biler via en generator – ergo grankogler gjorde det ud for benzin. Om noget af betalingen for dette brændstof var den køretur, vi med skolen var på med Vendelbos lastbil, husker jeg ikke, men fakta er, at denne var transportsmidlet ved vores skoleudflugter et par år. Målet kunne være Laugesens Have, og vi var vildt begejstrede, når vi, proppet sammen på ladet, hurraråbende hilsende på alle vi mødte undervejs, drog ud i den vide verden. Vi var også på søndagsskoleudflugt nogle gange. Som regel foregik den pr. hestekøretøj et sted ud i naturen, men det skete også, at det var Peder Vendelbo, som kørte en tur med søndagsskolen.

Kullejet blev også en tid min fars arbejdsplads, den tid han nu kunne få fra til det. Jeg vil tro, at det også for min mor har det været en travl og streng tid, da hun måtte arbejde mere i stald og mark så. Med tre børn og kostfolk har der været meget at se til, – og så i en tid uden køleskab og vaskemaskine, og hvad vi ellers nu om dage tager som en selvfølge, at vi

Ragnhild og Emil Jepsen, forfatterens forældre, fotograferet til legitimationskort.

har af hjælpemidler. Hængt i blev der, men da der var rare penge at tjene i kulle, og god brug for dem, så måtte vi alle ta' et nap med. Jeg tror, at det var indtjeningen i kullejerne under krigen og årene derefter, der gav mine forældre mod på at gå i gang med at få drænet den del af vore marker, der var vandlidende og få bygget et stykke til stalden. Begge dele skete i årene 1949-50.

Nutidens unge kan næppe forestille sig, hvordan hverdagene var omkr. 1940 på et mindre landbrug. Den første elektricitet, vi fik indlagt på ejendommen, var kraft, indlagt 1939, til at drive kværnen og hakkelsesmaskinen. Vi fik først i 1942 strøm til belysning, så lyset fik vi fra petroleumslamperne de første 6-7 år af min barndomstid. Alt det vand, vi brugte til at vande dyrene med og til husholdning og vask, blev pumpet op ved håndkraft fra brønden i gårdspladsen.

LEGITIMATIONSORT

Engang, det har nok været i 1943, da det danske politi blev sat ud af spillet, kom der påbud om, at alle voksne mennesker skulle bære legitimationskort på sig. Mine forældre og naboparret Anna og Karl Mikkelsen havde aftalt, at de ville slå følge til fotografen i Vildbjerg for at få lavet et foto til omtalte kort. Barnlig naiv, som jeg jo var, var jeg den dag temmelig bange, for hvordan så mine forældre mon så ud, når de vendte hjem igen. For som Karl råbte til far, da han på cyklen svingede ind på vores gårdsplads: »Nå, vil I med til Vildbjerg og ha æ howwe tån av«, så havde vi unger god grund til at frygte det værste. Og det hele var jo forårsaget af »de dumme tyskere«, det var jo dem, der var skyld i, at de voksne skulle en tur til Vildbjerg. Glade var vi, da vore forældre var hjemme igen – med hovederne i behold!

Det kan have været på en sådan dag, hvor vi var alene hjemme nogle timer – det skete af og til – at en deling tyske soldater passerede vejen lige forbi vort hjem. Opdagede vi børn, at de var undervejs, husker jeg, at vi gemte os omme bag haven under buskene, hvor vi troede os velforvarede. Vi var så bange for de fremmede, selvom vi var blevet indprentet, at de såmænd ingen fortræd ville gøre os. Nå, helt ufarlige var de nu ikke, en ung pige fra vort nabolag var blevet gravid med en tysker, og hun døjede da af den grund al livsens kvaler, så helt ufarlige skulle de voksne nu ikke bilde os ind, at de var, selvom vi vel ikke helt forstod alvoren i den sag.

Det var soldater, som holdt til på Trehøje Bakke, ikke så langt fra mit hjem, der af og til havde ærinde forbi os. I heden omkring Trehøje gravede de skyttegrave, der den dag i dag kan anses spor efter, hvis man er på tyttebærtur i heden. I heden, som hørte til mine forældres ejendom, var det anderledes, her kom ingen tyskere, så her løb vi unger nogen gange omkring og samlede flyveblade og sølvstrimler. Især strimlerne var det lidt af en sport at kappes om at samle flest af. Med hvilket formål de var kastet ned, vidste vi ikke, men det var måske for at vildlede fjenden. Heden gav os også andre fornøjelser. I eftersommeren skulle der gerne være tid til en dag at drage i tyttebærrene. Tyttebærsyltetøj var et dejligt tilbehør til både flæskestegen og de brasede kartofler, og disse bær havde jo den gode egenskab, at de i syltet tilstand ikke krævede så meget sukker for at holde sig vinteren igennem. På os børn havde de sorte bær nu større tiltrækning end »mors tyttebær«. En huefuld selvplukkede sorte bær i en tallerken

med en god sjat mælk på var simpelthen noget af det bedste, vi vidste.

VORT LEGETØJ

Måske var det ikke blot på grund af krigstilstandene, det lå nok også i tiden, at man skulle spare, hvor man kunne, og at dyrt legetøj ikke var noget for børn på landet. Jeg tænker tit på nu, at de ting vi legede med, talte mere til fantasien, end de ting vi giver vore børnebørn at lege med i dag. Jeg tror, at alle, der var børn i fyrrerne, har kendt til at lege med hulsten. En sten med hul igennem kunne man sætte en snor i, og så havde vi straks en ko. Vi »byggede« mange små gårde med indhegninger på vores sandede jord, hvor murene var sandvolde og smågrenene, og græs-fennerne kunne fantasien sagtens skabe af kviste og snore. Og fluks når man havde fundet tilstrækkeligt mange hulsten, ja så havde man et helt lille velfungerende bondegårdssamfund. Det var en herlig leg med gratis materialer.

Det var bare en af de lege, som kun fantasien satte grænser for udfoldelsen af. Selvfølgelig, havde jeg næsten sagt, elskede vi piger også dukker. Jeg mindes, at min søster og jeg kunne tilbringe timer på vores stedbedstemors loft og lade drømmene få tag i os. Vi fandt heroppe gamle blade og kataloger, bl. a. fra Daells Varehus, frem i bunken af spændende ragelse. Og her, her i Nørregades varehus' katalog var de jo, de søde, søde dukker, som vi sådan drømte om. Men de var jo som et fatamorgana. Vores dukker, dem syede vores mor selv, (hvor har en mor dog haft meget at se til dengang). Kroppen og arme/ben syede mor af laksefarvet macostof, men hovedet, og det var det, der mest lignede de dukker fra kataloget, det

købte mor færdigt og fint hos træhandle-
ren i Ørnhøj, Thorvald Jensen. Når hove-
det blev syet på den hjemmesyede krop,
ja, så havde vi såmænd også den dukke, vi
blev glad for. Og tøj til den det satte mor
sig til at sy en sen aften af stofrester,
efter at ungerne var puttet i seng – med en
aftensang og et Fadervor.

VELKLÆDTE BØRN TRODS RESTRIKTIONER

Apropos stoffer, så forstår jeg slet ikke,
hvordan vore forældre, med de restri-
ktioner der var på tøj og metervarer,
kunne klæde deres børn så varmt og godt
på, som tilfældet var. Hvor fik mor stof-
fet fra til vore pæne ternede skolekjoler,
(vi var altid ens klædt i skolen, vi to
store) med bånd og kraver og andet ud-
styr eller vore pæne brune frakker og pi-
palukkerne med kaninskindskanterne.
Det må jo have kunnet lade sig gøre at
købe en vis ration af metervarer, som så
blev bragt til en kone i nabolaget, Marie
Riisberg, som var dygtig til at fremstille
børnetøj. Hos Marie blev der så taget mål
og prøvet, og jeg mindes stadig, hvor fry-
defuldt det var at blive klædt i nyt tøj –
syet hos Marie! Marie var også et jern til
at sy en pæn barnefrakke af en vendt
voksen ditto. Særligt spændende var det
også, når en anden af vore nabofamilier
fik tilsendt en pakke fra Amerika med
brugt tøj. Her faldt der nogen gange no-
get af til os, og i sådant amerikanertøj
kunne snittet godt være lidt anderledes.
Jeg husker stadig en grå dragt med grøn
besætning, som jeg aldrig havde set ma-
gen til før. Jeg var så heldig, at den faldt
i min besiddelse – tak, Nora! Jeg må have
været en 10-12 år, men i tiden lige efter
krigen var en tøjpakke fra bekendte i

Amerika ikke mindre velkommen end i
de 5 foregående år.

MERE OM VORE LEGEMULIGHEDER

Børns legemuligheder i fyrreerne forbigik
jeg vist for hurtigt. Der var jo så mange!
Det til alle tider nok mest yndede legered-
skab, bolden, spillede også en stor rolle i
min skoletid. I skolen var det særlig sjovt,
hvis vi kunne få overtalt vores lærer,
J.J. Albrechtsen, til at gå i skolegården og
være med til et spil rund- eller langbold. I
skolegården kappedes vi også om, hvem
der var bedst til at spille med to, tre eller
fire bolde op ad muren. – For ikke at
snakke om Antonius over skolens tørve-
hus. Der blev hinket og hoppet i sjippetov,
leget rådden æg og mange andre lege.

Også dengang florerede samlermanien.
Genstandene kunne være richsbilleder,
glansbilleder, servietter, påklædningsduk-
ker og andre ting. Ting, som man stadig
har, og af og til tager frem og kigger til for
at opfriske fryden, der trods alt også var
der dengang. Alle materialerne til lege-
tøjet bar præg af, at det var billigt, – bol-
dene var tit hjemmesyede, richsbillederne
fra den nødvendige kaffetilsætning Richs,
og de kom for øvrigt i mange interessante
serier, og til hver af serierne udkom et al-
bum til at samle billederne i. Påklæd-
ningsdukker tegnede vi ofte selv på gen-
brugspapir og pap. Så lidt som muligt
blev købt i »dyre domme«.

Vi havde megen fornøjelse af vore kæl-
ledyr, marsvin og kaniner, og de var til
gengæld billigt »legetøj«, da de ynglede af
hjertens lyst og hurtigt blev til mange.
Foderet til dem var det meste af året gra-
tis, det til trods var der alligevel sat en
kvote for antallet hos os!

Piger og marsvin, 1944.

BØGER

Men vi kunne jo også læse, og det for-slog jeg megen af min tid med. Godt nok ejede jeg ikke selv nogen bøger – ganske få i alt fald. Min første bog, en meget moraliserende bog, fik jeg foræret af min meget religiøse oldemor fra No, da jeg var i 6-års alderen. Den næste, med titlen »Annie opdager det hele«, gav nogle skolekammerater mig, da de var inviteret til min 9-års fødselsdag. I skolens bibliotek derimod var der mange bøger. Og de var ikke rationerede. Jeg lånte mange med hjem og var dybt fascineret af de spændende fortællinger. Det kunne være lige fra »Onkel Toms hytte«, »Nybyggerne i Canada« til pigeserie-bøgerne. Godt, der ikke var noget, der hed restriktioner i skolens bogreoler.

Vores skole, Abildaa skole, var på intet tidspunkt beslaglagt af tyskerne. Andre af vore jævnaldrende i Nørre Omme kommune måtte en tid undvære deres skole, tyskerne havde simpelthen taget dem som baser for deres soldater. Der blev så fundet andre undervisningslokali-

teter, det kunne være en nabogårds dagligstue f.eks.

NODER OG UNODER

Jeg tænker tit på, at vi børn fra de fire før omtalte ejendomme da vist var nogen værre rødder. På et tidspunkt havde vi fundet ud af, at der i et af vore hjem – i et hjørne i soveværelset – stod en hel sæk sukker (hvor man så end havde fået den fra), for her var for mange ark rationeringskort. Den sæk havde vi fået smag for. Vi fandt ud af, at hvis vi suttede godt på en finger og derefter stak den ned i det hvide sukker, så fulgte der noget med, som behagede vores slikhunger. En handling som selvfølgelig var strengt forbudt – og som da også fik en hastig ende. Det samme gjaldt for vort eksperiment med at brænde et dige af. Tændstikker og børn var også dengang en dårlig kombination, og de travle forældre kunne da ikke få tid til at gå og holde øje med, hvad ungerne lavede i deres fritid. En endefuld fik os lært, at det var dumt at gentage sådanne unoder.

Københavnerdrengen Helge med de tre »sommersøstre« Edith, Tove og Ingrid, 1943.

Selvfølgelig var vi unger ikke nogle særlige dydsmønstre, vi lærte kunster og unoder af hinanden på tværs af naboskel. Min to år yngre søster vil påstå, at jeg ikke var særlig solidarisk en dag, hvor vi var et ærinde afsted for vores mor. Jeg skulle – efter hendes udsagn – have spænet afsted hjemad uden at vente på hende, som jo endnu ikke havde så lange ben, fordi vi havde opdaget en tysk soldat, som lå halvt skjult i vejgrøften. Jeg kan altså ikke forstå, om det er rigtigt, da vi to ellers altid holdt sammen, når det kneb. Men her må åbenbart have været et tilfælde, hvor skrækken for »de grumme tyskere« vejede tungere end søskendesammenhold. En dag bemærkede vi to også, at en tysk soldat mavede sig afsted langs vort granhegn. Jeg husker, at vi snakkede om, at han nok ville gemme sig for at blive fri for at være soldat. Men

børnefantasier slog nok ikke til her, det kan man godt se nu, for hvordan ville det være gået ham. Han havde aldrig villet få held med sit eventuelle forehavende, at desertere var der da vist dødsstraf for.

FERIEBØRN

I sommerferietiden var vi fire børn i mit hjem. Og det er forresten også noget af det, jeg beundrer mine forældre for. At de hver sommer havde tid og overskud til at tage imod et af Østrups storbybørn.

I flere år var det Helge fra København, som næsten blev som en bror for vi piger i sommerferien, og senere, da han var konfirmeret, kom Bente fra Århus og blev hos os til skolen kaldte ind igen.

Det var forbundet med megen spænding, når vores far spændte en hest for jumben for at hente feriebarnt ved toget på Ørnholm station. Dejlige sommerdage

En glad familie efter befrielsen, 1945.

blev det, hvor vi fik lært nogle lege, som vi ellers ikke kendte til. Jeg husker, at det at spille teater især var nyt og sjovt for os landbobørn.

FREDSBUDSKABET

I mit hjem havde vi en stor kasse af en radio at være. Den sad min far hver aften »med hovedet inde i« og lyttede til, når det lød »BBC kalder Danmark«. Og endelig – en aften – den 4. maj 1945 lød det så ud i æteren, at de tyske tropper i Holland, Nordvesttyskland og Danmark havde overgivet sig. Det er ikke let at beskrive den følelse, alle blev grebet af ved dette budskab. Jeg var nær ti år dengang, men husker tydeligt, at vi alle – familien og kostfolkene – jublende strømede ud på gårdspladsen og vinkede til de lavtgående flyvere, som denne gang ikke var tyske, men kom fra den engelske luftflåde.

Min bedstemor (mormor), som var en interesseret og vidende kvinde, og som vi respekterede for hendes faste standpunk-

ter, var dog endnu ikke helt glad for situationen. Hun var bange for, sagde hun, at sådan som verden så ud, kom der såmænd snart en krig igen. Forudsigelser, som fik det til at løbe koldt ned ad ryggen på mig, og som hun da lykkeligtvis ikke fik ret i. Men angsten satte sig, og den blev siddende der længe. Et eksempel: Et par år efter krigsafslutningen, da min søster og jeg var henholdsvis 10 og 12 år, skulle vi luge ukrudt væk i gulerodsrækkerne et lille stykke henne i marken, men det blev ikke til så meget, for hver gang vi hørte bare den mindste lyd, som mindede os om krigsfly, løb vi alt hvad remme og tøj ku' holde hjem til mor. Som jo bare sendte os afsted igen, for som mor sagde, det var jo ovre med den krig. Nåh ja, det var det vel også, men der var altså det med bedstemors teorier – og hun var en klog kone, som man kunne regne med.

Noget af det, som jeg stadig slæber rundt på, er den indpodede foragt for lyden af de gamle militærflyvere. Der blev puttet noget ind i barnesind dengang,

Forfatterens barndomshjem omkring 1950, efter tilbygning.

som nok aldrig helt forsvinder fra os, som på dette tidspunkt var på dette følsomme alderstrin. Jeg kan også stadig se for mig synet af rester af de tyske tropper, som drog sydpå ad Hovedvej 11. Det var en dag, da jeg af min mor var sendt til slagteren i Ørnhøj for at købe for en krone leverpostej, at jeg skulle få dette indtryk af elendighed og nederlag – men også dyb medfølelse med de stakkels heste og mennesker, som nu skulle prøve, om de kunne nå hjem til deres ødelagte land, inden kræfterne slap op.

Sådan var min opfattelse, og sådan står afslutningen på 2. Verdenskrig mejslet ind i mit sind!

EFTERSKRIFT

I sommeren 2000 var min mand og jeg med på en tur til Nordnorge, hvor vi både i Tromsø og i Hammerfest besøgte museer med minder fra tyskernes hærgen under anden verdenskrig i det nordnorske. Om vi ikke var det før, så blev vi under besøgene her klar over, at vi i Danmark slap skånsomt gennem de fem mørke år i forhold til nordmændene, som i tusindvis blev fordrevet fra hus og hjem. Mens de levede under kummerlige forhold, måtte de se deres byer blive brændt ned til grunden.

Ingrid Kirk
 Født 1935 i Askov pr. Ørnhøj
 (nu Trehøjevej 79).
 1956 Ryslinge Højskole.
 1957-2000 landhusmor
 i Grønbjerg.
 Derefter pensionist.

Fjaltring under besættelsen

Af Gustav Brun

Gustav Brun er født i Fjaltring i 1925 og har boet her hele sit liv. I 1939 kom han i lære hos sin far, tømrermester Brun, som havde overtaget forretningen efter sin far i 1925. Tømrerværkstedet ligger midt i Fjaltring by og drives i dag af Gustavs søn Jens Christen.

Følgende er nogle af Gustavs historier om livet i en vestjysk landsby under besættelsen. En landsby som vel at mærke lå lige på tyskernes forsvarslinie mod vest!

Teksten er renskrevet og redigeret af Annedorte Westergaard, Fjaltring.

Jeg husker morgenen d. 3. september 1939 – jeg tror, det var en mandag – vi skulle i hvert fald op og på arbejde. Jeg var 14 år, var lige kommet i lære hos min far og havde værelse oven på tømrerværkstedet. Da vi var ved at stå op, hørte vi en voldsom drønen ude på havet, og vi kunne ikke forstå, hvad det var. Da vi kiggede ud af vinduet, kunne vi faktisk ikke se andet end skumsprøjt. Det var to tyske hurtigbåde, som sejlede sydpå, men de sejlede så hurtigt, at vi ikke kunne se selve skibene.

Det var første gang, vi fik en fornemmelse af, at der var krig i Europa.

Kort efter blev benzinen rationeret.

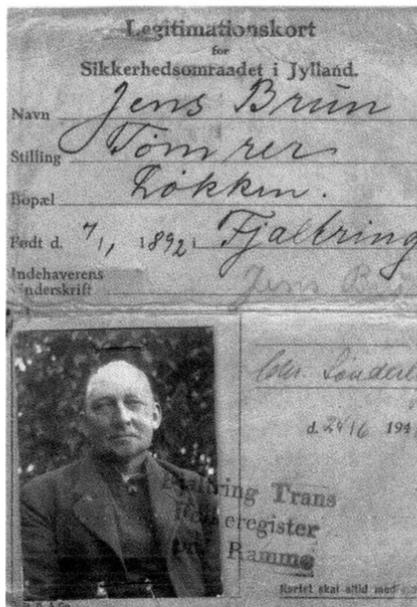
Den 6. januar 1940 – jeg kan huske, det var d. 6., for far havde fødselsdag d. 7, og

vi var nede hos Evald Jespersen for at hente et langt bord til fødselsdagsselskabet – kom der en flyver ind vestenfra. Da den var vel inde over land, drejede den sydover og smed nogle røde lyskugler ned. Det var første gang, vi havde set noget sådant, så vi vidste ikke rigtigt, hvad det betød. Men siden blev vi jo vant til, at når de tyske flyvere kom ude fra havet, så skød de sådan en to-tre røde lyskugler ned. Antagelig for at der ikke skulle skydes på dem hernedefra, men dengang anede vi jo ikke, hvad det var for noget.

Så i marts 1940 var der et tysk fragtskib, som blev beskudt her ud for kysten ved Fjaltring om natten.

Det kom sydfra, og en engelsk undervandsbåd gav sig til at skyde på den med maskinkanoner. Det drejede så rundt, gik helt tæt på land og sejlede ned til Torsminde. Lige ud for indsejlingen gik søfolkene i redningsbådene, hvorefter englænderne torpederede skibet, så det gik til bunds.

Dagen efter var vi nogle knægte, som fik kørelejlighed med nogle fiskere til Torsminde – vi skulle jo ned og se, hvad der var sket! Vi knægte fik skibslejlighed med en kutter ud til det torpederede skib. Der blev sagt, at det lå lige uden for 3-sø-milegrænsen, altså i internationalt farvand. Da vi kom derud, lå det i tudsevande, altså vandet skyllede ind over

Min faders legitimationskort. Vi havde også 3 forskellige Ausweis, så vi som håndværkere kunne ferdes i de forskellige tyske zoner langs kysten.

dækket. Lugerne var væk, og der flød cinders op i en stadig strøm, ud mod nord-vest.

Skibet, en tysker, hed *Edmond Hugo Stinnes* og havde været på vej til Norge sammen med en anden, der fortsatte uskadt, efter overleveringen.

En anden kutter, ført af Brødrene Jensen, sejlede hen og hentede hagekorsflaget, som blev afleveret til søfolkene, der var indlogeret på Thorsminde Hotel, hvor det under honnør blev lagt behørigt sammen.

Så skete der noget, som vedrører min familie. Det var langfredag middag 1940, og

vi havde været i kirke. Vi havde en gammel radio, og da den var blevet varmet op, hører vi, at de siger »... kahytsjomfru Johanne Jensen ...«, og så fik vi ikke fat i mere. Johanne Jensen var min moster, og vi var klar over, at der måtte være sket noget med hendes skib, men hvor galt det var gået, blev vi ikke klar over før om aftenen, da der kom radioavis igen. Her fortalte de så, at tyske undervandsbåde havde sænket tre danske handelsskibe vest for Skotland. Det skib, hun var med, hed *Algier*. På den tid havde handelsskibene ofte passagerer med, og det var kahytsjomfruens job at sørge for at få disse i redningsbådene, hvis skibet gik ned. Da Johanne havde fået alle i redningsbådene og selv ville springe ud, hang hendes redningskrans fast i en david – en af de kroge som redningsbådene hænger i. Til sidst var næsten alle sikkert ombord i redningsbådene – undtagen Johanne Jensen, som stadig hang og sprællede, og hverken kunne komme op eller ned!

Da skibet sank, slap Johanne omsider fri af daviden, faldt ned langs med skibet og blev suget med et stykke ned, men kom heldigvis op igen og blev fisket op i en redningsbåd.

Så vidt jeg husker, var de i redningsbådene i 3 døgn, inden de kom ind til en engelsk handelshavn. Mens de var på sømandshjemmet og ventede på at blive sejlet til Danmark, blev havnen angrebet af tyske undervandsbåde, som torpederede alle skibene.

De ankom til Esbjerg præcis den 9. april 1940 og nåede således hjem til Danmark, lige inden grænserne blev lukket.

Den 9. april var der tåge – i hvert fald her omkring Fjaltring – og hele dagen var der

Kanonstilling på Skrænten syd for Trans Kirke.

tyske flyvere i luften. På grund af tågen kunne vi ikke se dem, men vi kunne jo tydeligt høre dem! Det blev fortalt, at der var en, der landede heroppe nær ved Bent Lillelunds – men den fløj op igen – jeg ved ikke, om det passer, men sådan blev det i hvert fald fortalt.

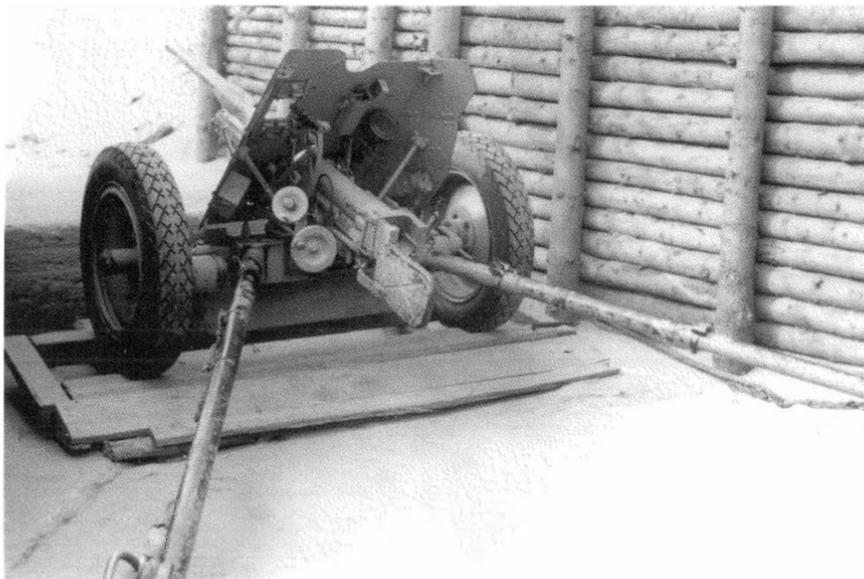
Der var strandauktion den dag, og den var lige begyndt henne i Gadegård klokken 9. På det tidspunkt var der dog ingen her, der vidste, hvad det egentlig var, der foregik. Jeg ved ikke, hvornår den barske nyhed blev offentliggjort, vi blev i hvert fald først klar over det til middag. De fleste gik dog hjem fra strandauktionen i utide. Men auktionen fortsatte, og far har da heller aldrig købt så meget billigt træ, som han gjorde det år. Der var jo ingen til at byde op!

I løbet af dagen fandt vi så ud af, at

Danmark var blevet besat. Der var blevet sat plakater op, hvor der stod, hvordan det danske folk skulle forholde sig. Blandt andet var der påbud om mørklægning. Det hersens sorte mørklægningsspapir havde vi dog ikke – det havde ingen forudset – men vi havde nogle krydsfinérplader i værkstedet, som vi tog rundt og passede til folks vinduer og satte fast med fire kiler. Det var primitivt, men det virkede da, og det var også lunt til vinteren.

Kort efter fik vi (tømmerne) af sognerådet besked på at sætte sandkasser for vinduerne i sløjdsalen, så det kunne bruges til beskyttelsesrum. Der var en meter sand i hver, så det var mange læs sand, der skulle til.

Omkring den 15. maj kom der en del tyske soldater herop, ca. 25 mand flyttede

Tysk 45 mm kanon syd for Trans Kirke, fotograferet maj 1945.

ind i Dybåhus. Det ligger i øvrigt langt ude i havet nu.

Lidt syd for Dybå lavede de en skydestilling på skræntens højeste sted. De gravede simpelthen et hul i skrænten, og der stod så altid en mand med en meget kraftig kikkert og et maskingevær. Men vi hørte nu aldrig, at der blev skudt deroppefra.

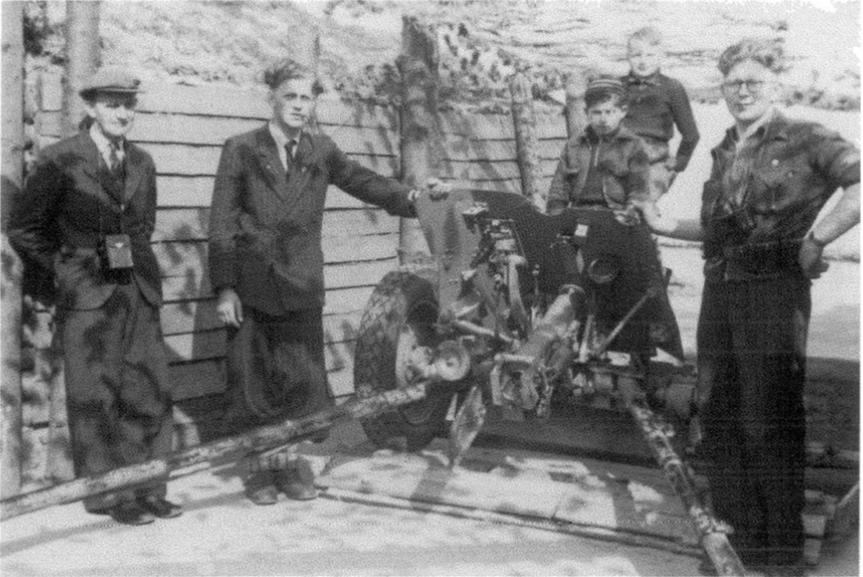
I starten var vi jo bestemt ikke trygge ved situationen, men efterhånden vænnede vi os til tyskeres tilstedeværelse og var ikke længere så bange for dem.

Jeg husker dog en dag, hvor vi blev noget forskrækkede. Jeg var 15 år i 1940, og i den alder var man jo vældigt nysgerrig efter at se og høre, hvad der foregik. Så vi var nogle knægte, som ind i mellem gik nede hos de her tyskere, selv om vi selv-

følgelig ikke kunne snakke med dem. En dag var der en af tyskerne, som fór rundt og sagde »Die Engländer, die Engländer« og vi troede jo, englænderne var på vej ind, så vi fik hurtigt benene på nakken. Vi løb dog ikke længere væk, end at vi opdagede, at det var en svensknøgle, han ledte efter – den kaldte de for en englænder!! Så det var jo ikke så farligt alligevel!

Siden hen spillede vi fodbold med dem oppe oven på skrænterne nord for Dybå, og det havde vi meget sjov med. De var godt nok fjenden, men de var jo ikke meget ældre end os, og efterhånden lærte vi nogle af dem at kende. Og de skulle jo være der!

Omkring den 15. januar 1941 lavede de en skydestilling på dæmningen henne vest for Mærsk kro. Først kom der en stor

Kanon på skrænten i Trans. Forfatteren står nr. 2 fra venstre, 20 år dengang.

tysk barak, og så støbte de trods den hårde vinter en kælder med et hus oven over. Et hus er måske så meget sagt – det var mure med en halv meter glas ovenpå, så de kunne holde udkig og samtidig gå nogenlunde i læ. Der var ikke noget tag. Også dér holdt de vagt døgnet rundt med en meget kraftig kikkert oppe og noget at skyde med. Der var de i lang tid og kommandøren hed Künzler.

En augustaften i 1941 sad jeg sammen med Christian Skomager og fiskede makrel nede ved høfte Q, og vi blev så optaget af fiskeriet, at vi helt glemte klokken. Man måtte ikke færdes på stranden efter mørkelægningstid, så vi burde egentlig have været hjemme forlængst. Pludselig lød der en skudsalve oppe fra skydestillingen ved Mærsk, og kuglerne ramte ned

ca. 20 meter uden for os! Det var åbenbart en advarsel for at jage os hjem, og jeg skal da også love for, at vi kom afsted i en fart og lod makreller være makreller.

Omkring den tid begyndte der at drive miner i land – lige så snart der var vestenvind, drev der miner ind, og nogle af dem eksploderede af sig selv, når de trillede rundt i havstokken.

Jeg husker en dag, hvor vi var nogle stykker, som gik langs stranden hen til Mærsk – på det tidspunkt var det vist endnu ikke blevet forbudt at gå ved havet. Vi gik i hvert fald ned til Krogdal sø og så hen til Evald Kiesholm på Mærsk kro, hvor vi kunne spille billard. Det var stille vejr, og da vi kom hen ned for Dalgård (eller Tukah som det hedder i dag) lå der en mine og gyngede lige så stille op og

Tyske bunkere med minefelt nord for indsejlingen til Thorsminde sommeren 1945. Ved et uheld havde vi overset skiltene, først da vi fandt en død hest derinde, blev vi klar over dumheden.

ned i vandet helt inde ved land. Vi var ikke mere end 10 meter fra den og stod og snakkede lidt om den. Men det kunne jo ikke blive ved med at være interessant, så vi gik på krogården, betalte vores 25 øre og kom i gang med at spille billard. Pludselig lød et ordentligt brag og alle de små ruder i det til billardstue indrettede hønseshus splintredes i tusind stykker. Det var minen, som var eksploderet af sig selv! Så det var godt, vi var kommet af vejen! Da vi gik ud for at se, hvordan det så ud, var der et hul ind i land, der var så stort, at et hus kunne begraves i det. Det var noget med noget kraft i!

I det hele taget var det jo husene tæt på vandet, som var mest udsatte for de vildfarne miner. Peder Høghs gamle hus lå lige efter tyskernes barak, og hver gang

der gik en mine, måtte vi hen og sætte nyt glas i. Det skete så mange gange, at de to gamle mennesker, Chr. Pedersen og Ingeborg Ruby, ofte var lige ved at flytte. Jeg husker engang, jeg var henne for at tage mål til at sætte glas i – da var alle døre revet op, kun låsene sad tilbage i karmene, og de to gamle mennesker gik og græd. Men der var jo ikke andet at gøre end at sætte det i stand igen, så de kunne bo i det.

Men der var også andet end miner, som drev i land. Der var vin, en meget stor tønde – noget de kaldte et oksehoved, den kunne vel tage en 4-500 liter; engelske cigaretter, som kom i nogle hermetisk lukkede æsker (antageligt fra redningsflåder), og der var rågummi, og der var bomuld i

store baller. Det meste af vinen blev vist drukket og cigaretterne røget, inden det kom til auktion, men gummiet og bomulden var der ingen, der rørte ved!

I julen 1942 kom så det helt store rykind af tyske soldater – vestvolden skulle bygges! Det vidste vi naturligvis ikke noget om på forhånd, men det gik da i hvert fald snart op for os, at byen skulle oversvømmes med soldater. Det første tegn på at noget var i gære, fik vi juleaftensdag, hvor mor havde lavet mad til, at vi skulle holde juleaften derhjemme. Der blev banket på vinduet, og en fremmed tysk løjtnant stod udenfor og bad om mad, fordi han var så sulten. Vi kunne selvfølgelig ikke snakke med ham, men han fik da lov at komme ind og få noget at spise, og så gik han igen. Så en eller to dage efter – jeg mener, det var 2. juledag, så skal jeg love for at der skete noget; da havde tyske officerer udsat værkstedet og tømmerskuret til køjesenge. Der blev fyldt op med senge fra loft til gulv, og de tyske »prærievogne«, som vi kaldte dem, kørte militærudrustning ud i massevis! Og så kom soldaterne også. Jeg mener, der var 4 kompagnier heroppe – omkring 1800 mand vil jeg tro. De blev så indkvarteret rundt omkring – i huse og i gårde og i forsamlingshuset og i gymnastiksalen – hvorsomhelst der var plads.

Øst for skolens gymnastiksal, hvor der dengang var sløjdsal, blev der indrettet feltkøkken. Her lavede de så mad til alle soldaterne, og hver morgen og aften tropede de op med deres madkasser og fik dem fyldt op. Der var ingen vej udenom – sådan skulle det åbenbart være.

I løbet af de første måneder af 1943 overtog tyskerne i det hele taget området

fra A til Z; fandt ud af hvor der skulle være bunkers, minespæringer, løbegrave o.s.v.

De etablerede en slags administrationskontor nede ved siden af brugsen – vi kaldte det skrivestuen. Det var her, vi fik udstedt vores »ausweis« – legitimationskortene, som vi skulle have med os overalt, hvor vi færdedes.

I en nedlagt slagterbutik på byvejen indrettede de en kantine, hvor soldaterne kunne købe cigaretter, chokolade, vin og forskellige andre fornødenheder.

Først omkring 1. februar 1943 var de færdige med at køre sengene fra værkstedet ud til de forskellige barakker, og vi kunne omsider begynde at lave noget i værkstedet igen. Troede vi! Knap var vi sluppet af med sengelagrene, før værkstedet i stedet var fyldt op med soldater. Der skulle jo bygges bunkers, og tyskerne skulle bruge værkstedets faciliteterne.

Far havde ellers den indstilling, at han ikke ville arbejde for tyskerne, men han kunne ikke forhindre dem i at indtage værkstedet. Der var bare ikke noget at stille op.

De savede først og fremmest træstammer op til loftbjælker i bunkererne.

I begyndelsen var der kun en 5-6 stykker, som arbejdede i værkstedet, men efterhånden kom der flere. Der stod altid 3 mand ved båndsavnen, og snart var der en soldat ved hver høvlebænk, i alt en 18-20 stykker, så vi kunne tilsidst slet ikke være der for dem. Ikke fordi de alle bestilte noget, ofte sad de bare og hang på høvlebænkene! Men de skulle åbenbart være der. På et tidspunkt var far blevet så træt af det, at han ringede til en amtmand i Silkeborg, som den slags åbenbart sorterede under, og beklagede sig til ham og

En del af modstandsbevægelsens militærgruppe Trans-Ferring. Forfatteren står som nr. 2 fra højre med hænderne foldet.

sagde, at vi faktisk havde nogle kunder, som skulle betjenes, hvilket var helt umuligt på grund af alle soldaterne. Han fik det svar, at kunne vi ikke være der sammen med dem, så måtte vi jo flytte!

Langt senere fik vi dog på uventet vis om ikke en løsning på problemet så i hvert fald en forbedring af forholdene. En dag, hvor det var et forfærdeligt regnvejr, kom mejerist Hansen med et låg til smørkærnen, som skulle repareres, og han insisterede på at få det lavet med det samme, for han skulle bruge det samme

aften. Far var efterhånden ret irriteret og sagde til ham, at han kunne jo selv se det var håbløst, for hvor skulle han stå henne, der var jo ikke en eneste ledig høvlebænk. Så fik han Viggo Graversen og mig til at tage fat i en høvlebænk – vi jagede soldaterne ned, så kunne de sidde et andet sted – og stille den udenfor. Det regnede og blæste, men far gik alligevel derud og gav sig til at makke med opgaven. Så kom løjtnant Koch forbi. Han var et eller andet højt på strå og red altid rundt på sin fine hest og inspicerede. Han red hen til far og spurgte, hvad i alverden han lavede derude i sådan et vejr?

Far pegede ind ad værkstedsdøren og svarede, at som løjtnanten selv kunne se, så kunne han jo ikke være derinde! Herefter tog løjtnant Koch alligevel affære og red op til majoren oppe hos kaptajn Kiuppers. Her fik han det ordnet sådan, at der fremover kun skulle være en soldat fra hvert kompagni – men til gengæld skulle vi så lave døre og vinduer til dem!

Far var ikke rigtigt glad for det – men det var vores eneste mulighed for at kunne blive i værkstedet. Og det var således et af de mange kompromiser, som

blev lavet i den periode.

Det kom til at betyde, at vi havde 4 faste tyskere i værkstedet – udover de 2-3 stykker, der hele tiden stod ved båndsaften. De lavede mest borde, stole og den slags.

Herefter gik det bedre, for nu var der hele tiden nogen, som vi kendte. Jeg husker bedst en, der hed Peder Springer og en, der hed Buddendick.

Peder Springer var en ældre mand og en rigtig gentleman, som altid straks sprang til for at hjælpe mor, når hun kom ud i værkstedet for at hente spåner til at fyre med.

Buddendick var en kraftig ung mand omtrent på min egen alder – dvs. 18 år i 1943.

Jeg husker i øvrigt en sjov lille historie med ham Buddendick. Jeg havde læst i Lemvig avis, at der var faldet en bombe i en have et eller andet sted i Tyskland. Området var blevet afspærret, og minører var blevet sendt ind for at demontere den, inden den eksploderede, men så viste det sig, at det slet ikke var en bombe, men en stor guldklump – på størrelse med et rugbrød – som var tabt fra en flyvemaskine og havde boret sig ned i havejorden! Det for-

To danske arbejdere. I midten løjtnant Schultz, der var ingeniør og stod for betonbyggeriet af »Atlantvolden«. Han boede over vort værksted i ca. 1 år. Da han rejste, lå dette billede efter ham.

klarer jeg så Buddendick, og så siger han dæleme: »Das war in unsere Garten!!« Det var altså i deres have, den var falden!

Der er bestemt ingen tvivl om, at historien er sand!!

Oppe på værkstedsloftet boede der en løjtnant Schulz, og ham havde jeg et værre hyr med. Jeg havde nemlig også mit værelse på værkstedsloftet lige oven for

trappen, og hver gang løjtnanten skulle vækkes om natten – og det var tit og hver gang af en ny vagt – så brasede de jo ind til mig! Så jeg har snart ikke tal på de gange, jeg er blevet hevet ud af sengen og søvndrukken har skullet forklare, hvor de kunne finde løjtnant Schulz. Så en dag fik jeg spurgt en officer, om det dog ikke kunne få ende, om han ikke kunne skrive et skilt på døren, hvor der stod, at det var privat. Jo, det kunne han da godt, og så skrev han Privat!! Akkurat som vi skriver det, så jeg kunne ligeså godt have gjort det selv!

En dag da mor kom ud i værkstedet, var der en soldat, som var gået baglæns i båndsavnen, så den ene arm var næsten revet af – den hang bare i nogle muskler! Men soldaterne stod bare og grinede af det. Der var ingen, der gjorde noget for at hjælpe ham, så mor løb ind for at hente et håndklæde, som hun lagde stramt om armstumpen, bandt en knude og satte en pind i og drejede rundt for at stoppe blødningen. Så var der alligevel nogen, som i mellemtiden havde fået sendt bud over til Rysensteen, hvor der boede en tysk læge. Men aldrig så snart var han kommet ind af døren og så alt det blod, som flød, før han besvimeede! Da han kom til sig selv igen, forsøgte han at sætte en gummifidus om armen, men den gik i stykker, og den næste gik også i stykker, så til sidst opgav de og kørte ham på Lemvig sygehus.

Et par dage efter tog mor ind til Lemvig for at se til ham. Hun kendte ellers ikke soldaten, men det var sådan en bette forknýt knægt på 17 år, og hun havde jo set det ske og syntes jo, det var synd for ham. Hun købte en blyant, nogle frimær-

ker, noget papir og en konvolut og tog op til tyskeren på sygehuset og gav ham det – og selv om hun egentlig ikke kunne snakke med ham, gjorde hun ham det forståeligt, at han kunne skrive hjem til sin far og mor. Men så var der nogle damer fra Lemvig, som var kommet fordi på gangen og havde set mor inde på sygestuen. Så da hun kom ud igen, kaldte de hende de forfærdeligste ting og spyttede på hende – de troede jo, at hun var »tyskerdame«! Men hun var jo bare en ældre dame, som selv var mor og simpelthen havde ondt af denne her unge knægt, som var kommet så galt afsted. Så hun kunne slet ikke forstå den behandling, hun fik af sine landsmænd og kom hjem og var forfærdelig ked af det!

Jeg tror slet ikke, vi kan fatte det i dag, men sådan var det jo dengang, det var ligesom om der var et usynligt skel mellem den ene og den anden side – og sådan var det hele tiden!

Udover pladsproblemerne havde vi naturligvis også noget besvær med arbejdet på grund af materiale-mangel. I 1943 kunne vi faktisk ikke købe noget som helst – der var knaphed på alt.

Vi lavede ligkister den gang, en serie (10-12 stykker) til lager og havde dem stående færdigmalet.

Så engang havde tyskerne en øvelse nede på stranden ved Kjeldbjerg. Der var drevet en mine i land. Da soldaterne holdt en pause, var de gået hen til den og stod i en kreds om den. Da de så pillede ved den, eksploderede den. Hvor mange der gik til, ved jeg ikke, men de ligkister, vi havde på lager, blev konfiskeret og hentet. Træ kunne vi ikke købe. Så begyndte vi at lave dem af nogle grove rammer, som tys-

kerne fik leveret til deres bygningsarbejder – de var dog knap lange nok, så vi måtte forlænge dem og sætte krydsfinér i alle hjørnerne, så man ikke kunne se øgningerne! Det var nødvendigt med lidt opfindsomhed – træ kunne vi jo ikke få, og mennesker var immervæk lige lange, hvad enten det var krig eller ej!

Ville vi købe søm, jamen det havde de ikke, men vi kunne få nogle cykeleger ... Cykeldæk kunne vi heller ikke få, og husmoderforeningen begyndte at lave sirup af sukkerroer og mel af kartofler. Almindelig mel var heller ikke til at skaffe. Vi kunne få lidt på rationeringsmærker, men det rakte jo ingen vegne. Der var dog en møller henne i Ramme, som kunne »arrangere« noget, hvis man selv kom med kornet! Kaffen blev brændt af rug ude i hjemmene – uha, hvor det lugtede, men det kunne godt drikkes!

Benzinen var jo som tidligere nævnt rationeret, så de få biler, som stadig kørte rundt, kørte på gengas. I det hele taget var alt, hvad der hedder transport, noget problematisk på den tid. For eksempel kan jeg huske, at jeg havde en noget besværlig hjemrejse, da jeg havde været på håndværkerskole i Sønderborg og skulle tilbage til Fjaltring.

Vi blev sendt hjem fra skolen før tiden i marts 45, da tyskerne skulle bruge den til indkvartering af civile flygtninge. Der gik kun tog 2 gange om ugen, og på det tidspunkt kunne vi desuden ikke komme længere end til Sommersted, hvor en tysk flyver var styrtet ned på jernbaneskinneerne. Men jeg havde hørt, at nogle unge mennesker hjemmefra skulle hentes på Rødding højskole af en bil fra Fjaltring, så sammen med en kammerat lykkedes det at komme til Rødding (via Jels og

nogle lånte cykler). Dagen efter kørte vi så afsted hjemover – 12 personer i en åben lastbil med presenning over. Alle dækene punkterede undervejs – ét ad gangen – og hver gang vi skulle op ad en bakke, måtte vi allesammen stå af og skubbe! Så køreturen fra Rødding tog 16 timer i alt – men hjem kom vi da!

Det var i øvrigt ikke kun i Danmark, der var mangel på varer – i hvert fald skulle de tyske soldater altid have forskellige ting med hjem, når de skulle på orlov. Blandt andet var madolie en meget populær souvenir – det må åbenbart have været umuligt at få i Tyskland.

Der var en tysker på værkstedet, som hed Jan Möllemann, han var bleg og underernæret, og jeg kan huske, at han savlede hele tiden. Han skulle hjem på orlov og ville ligesom alle de andre gerne have købt noget madolie til at tage med. Men han havde bare det problem, at han ikke havde nogen penge at købe for.

På det tidspunkt lå der imidlertid noget affaldstræ uden for værkstedet. Det havde Niels Vraa, en svend, som jeg arbejdede meget sammen med, så købt af tyskerne. Det var drivvåd, men der var et helt læs, som han havde givet omkring 15 kr. for. En aften spurgte Niels mig, om jeg ikke kunne hjælpe ham med at få savet det op, så han kunne få det med hjem. Da vi så stod og savede, kom far forbi og sagde: »Nå, nu vil I have det af vejen – ligger det i vejen for jer?« »Nej, det gør det sâmænd ikke,« sagde Niels, »men jeg har købt det, så jeg skal have det med hjem og fyre med«. »Har du købt det?«, sagde far – »Det har jeg da også!« Men da var Jan Möllemann jo altså forlængst stukket af med sin olie!

Da arbejdet med Atlantvolden startede i 1943, blev der brug for arbejdskraft, så fra hele landet strømmede det til med folk, som kunne bruge en skovl. Det var fortrinsvis arbejdsløse, som af deres fagforening blev mere eller mindre tvunget til at rejse herover, hvor arbejdet var. Men der var nu nok også dem, der kom, fordi tyskerne betalte en bedre løn! Vi kaldte dem over én kam »kjøbenhavnere«, selv om de kom fra alle egne af landet. De arbejdede herude om dagen, men boede lidt længere inde i landet – Bonnet, Ramme, Bøvling og andre steder.

Det var bestemt ikke alle, der arbejdede lige hårdt, og der blev også lavet en del fusk med deres »arbejdskort«. Jeg ved ikke helt, hvordan det gik for sig, men der var nogle, som havde fået skaffet sig flere arbejdskort, end de tilkom og dermed kunne indkassere flere lønninger. I hvert fald havde de mange penge mellem hænderne.

Jeg husker for eksempel en dag, hvor jeg skulle hen til Chr. Pedersen og sætte glas i. Det stormede så meget, at jeg ikke kunne cykle længere end til Sønderby, så jeg trak min cykel op i læ ved et hønsehus, som lå ud til Torsmindevejen for så at gå resten af vejen med de her lange ruder under armen. Da jeg forblæst og forkommen nåede hen til hønsehuset, mødte jeg et par af de her »kjøbenhavnere«, som stod og rafflede med tre terninger. Jeg var jo tilpas nysgerrig til, at jeg lige måtte blive og se, hvad det blev til – og i løbet af ét minut havde den ene af dem altså tabt tre 500 kr.-sedler til den anden! Og timelønnen var nok omkring en krone dengang – så det var mange penge!!

Det var jo ikke altid, vi herude fik så meget at vide om, hvad der foregik i resten

af landet. Men jeg husker, at vi engang i august 43 over BBC havde fået nys om, at der skulle være folkestrejke. Niels Vraa og jeg studsede godt nok lidt over, at der ikke rigtigt var nogen folk ude om morgenen. Men vi var helt indstillede på at strejke, så vi forlod værkedet og gik nordpå op mod forsamlingshuset. Da vi kom rundt om købmandens hjørne, holdt der en af de her »kjøbenhavnere«-cykler med en skovl og en spade bundet fast, og så sagde Niels: »Han skal sgu ikke have lov til at arbejde i dag,« hvorpå han snittede rebet over, så skovlene faldt af cyklen! Så gik vi ellers videre, men da vi kom op til forsamlingshuset var der ikke en sjæl at se – der skete med andre ord ingen verdens ting! Vi var åbenbart de eneste, der strejkede i hele sognet – men vi holdt i hvert fald fri den dag!

En gang i 1944, jeg husker ikke datoen, var Niels Vraa lige ved at blive skudt. Han boede lige ved siden af slakterforretningen, hvor tyskerne havde deres kantine, og de brugte hans kælder til varedapot. Selv brugte Niels kælderen til tørv, og en aften, hvor det var måneskin, blæst og regnvejr, gik han ned i kælderskakten for at skovle vand op – han var jo nervøs for, at tørvenerne blev våde. Pludselig så han ud af øjenkrogen et lysglimt i måneskinnet oppe på vejen. Det var vagten, der hævdede geværet, og Niels Vraa sprang ind af døren, lige før kuglen kom. Den sidder i væggen endnu, lige hvor Niels havde stået! I løbet af ingen tid var huset omringet af tyskere, og der blev en farlig ballade. Heldigvis kom en officer, som kendte Niels, og fik afklaret misforståelsen. Vagten havde jo troet, det var en tyv, som ville have fingre i varelageret.

Han har sandsynligvis råbt an, før han skød, men Niels var noget tunghør, så han har ikke hørt det. Kuglen sidder der i øvrigt endnu.

En anden, som kom for tæt på en tyskerkugle, var min søster Sigrid. Og det var ikke bare nær ved, hun blev faktisk ramt. Hun var en aften i foråret 1945 i biografen i Lemvig sammen med nogle venner. De blev kørt derind i en åben lastvogn, og på vej hjem blev de stoppet af en tysk vejkontrol i Lomborg. Men chaufføren havde åbenbart misforstået signalerne, så han kørte videre uden at stoppe op, hvilket straks udløste en beskydning. Sigrid blev som den eneste ramt i armen, så blodet flød. Hun blev kørt til en tysk læge i Ramme, som gav hende noget spiritus – det var den eneste form for bedøvelse ved hånden – og uden held forsøgte at grave kuglen ud. Så kom hun på Lemvig sygehus, hvor hun blev syet med jeg ved ikke hvor mange sting – men heller ikke her fandt de nogen kugle. Hun blev jo rask, krigen sluttede, siden blev hun gift og fik børn, og der var ikke så meget mere snak om den episode. Men så 17 år efter, i 1962, opdagede hun pludselig en stor bule på armen! Hun gik jo så til lægen og fik – efter alle disse år – omsider skåret sin tyskerkugle ud!

En af periodens mest uhyggelige skudepisoder skete inden for tyskerne egne rækker.

Paul Hertel, en tysk officer, som tit kom om i værkstedet for at snakke med Niels Vraa, kom en dag og fortalte om en tragisk hændelse på tyskernes skydebane nede på Vibbs Hede. Det var en ung soldat, som under skydeøvelserne var løbet lige

ud i kugleregnen for at tage sig af dage på den måde. Hele hans familie var døde i krigen, så han ville simpelthen ikke leve mere!

Den 25. juni 1944 var der en stor gårdbrand i Fjaltring, og i den forbindelse oplevede vi, at tyskerne for en gangs skyld også kunne gøre lidt nytte. Vi sad derhjemme og spiste aftensmad, da vi pludselig så, at sydhimlen var helt sort af røg. Jeg sprang på cyklen og kørte afsted for at se, hvad det var. Det var Lisby, en stråtækt firlænget gård, som stod i flammer. Fra nabogården fik jeg ringet til brandvæsenet, og da jeg kom tilbage til Lisby, var en 10-20 tyskere i fuld gang med at redde al indbo ud fra stuehuset. Gennem staldvinduerne skød de desuden de grise, som var fanget i ilden. Så nogen gavn fik vi da af både tyskerne og deres kugler! Gården brændte ned til grunden i løbet af en halv time.

Det var også den sommer, vi oplevede, at hele Fjaltring by skulle evakueres. Tyskerne havde fået nogle nye kanoner – russisk krigsbytte – som skulle afprøves. Kanonerne blev stillet op ved Vestermølle 2 km fra kysten med henblik på, at granaterne skulle ramme lige vest for dæmningen. Så mens denne prøveskydning stod på, var hele byen evakueret i 2 timer – vi havde alle fået besked på at blive øst for Bøvlingvejen, indtil det var overstået.

Melodi: Lilli Marlene

Under krigen Fjaltring sogn var tæt besat
 tysken vogted' kysten konstant ved dag og nat.
 Kun mellem Torsmind' og Thyborøn
 ku' efter Værnemagts skøn
 man vente Engelskmand
 til angreb gå i land.

Rygtet lød at general von Rundstedt kom
 med sin stab han ville langs kysten se sig om.
 Med fingrene strakt »Heil Hitler« lød
 ærbødig man »velkommen« bød,
 man hæle sammen smak
 og sprang som kakerlak.

Stolt blev præsenteret alskens isenkram
 planer over hvordan på fjenden man fik ram
 og landminer gemt i dæmningen
 sku' sinke tanks og landgangsmænd.
 Ja, man var stolt og kæk
 da gæsterne drog væk.

Men da de var borte, kom en anden flok,
 ach du liber! her var vist noget gået i brok.
 Dacapo i krigsmaskineriet
 blev officererne indviet;
 men nedtrykt og forsagt var
 Deutsche Værnemagt

Engelske spioner første runde gik
 høstede erfaring om fjendens mekanik
 perfekte i sprog samt uniform
 derfor succéen blev enorm.
 I smug lød jydernes grin
 man syntes den var fin.

Skrevet af min søster Sigrud Brun Henriksen

Gustav Brun
 F. 1925 i Fjaltring
 Vesterføllevvej 12, 7620 Lemvig
 Tlf. 97 88 71 99
 I tømrerlære 1939 hos sin far.
 Tømrermester 1965-1987 efter
 sin farfar og far, værkstedet
 drives nu af Gustav Bruns søn

En ulden historie

Af Ove Lund Knudsgaard

Tøjmangelen under den tyske besættelse 1940-45 bevirkede, at det uøkonomiske og uddøende fårehold med tilhørende uldproduktion blev genoptaget af landbruget, hvis funktion i krigsårene i stigende grad blev omlagt til tidligere tiders naturalieøkonomi og selvforsyning i nærmiljøet.

Enhver ordentlig beskrivelse af bestræbelserne for at afhjælpe tøjmangelen omfatter en fortjent omtale af værdien af gamle menneskers viden om tidligere tiders hjemmeindustri, blandt andet om forarbejdning af fåreuld til varme og kradsende strikvarer som sokker, vinterundertøj og trøjer m.m.

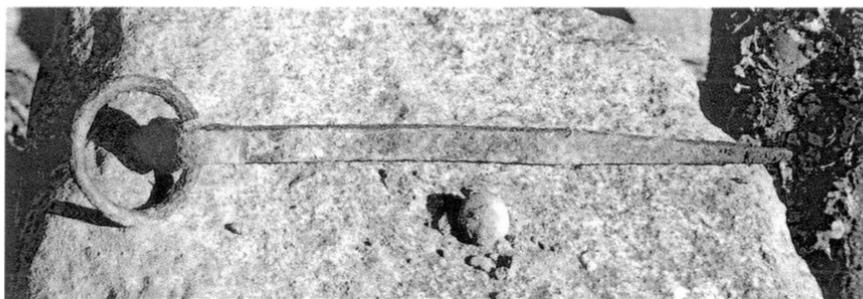
Men de daglige problemer i forbindelse med selve dette 'at holde får' har mig bekendt ikke fået tilsvarende opmærksom-

hed, selvom disse problemer var store og undertiden uoverskuelige for problemløserne, som antydnet i Hardsyssels Årbog 2001 (s.15).

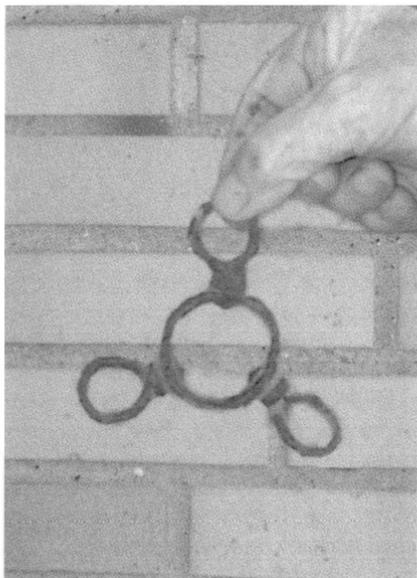
Disse problemløserne var som oftest ukonfirmerede drenge, hvis uvurderlige indsats for fremskaffelsen af grundlaget for uldne underbukser og lignende er et hidtil overset element i litteraturen om denne del af krigstidsøkonomien.

Medens nutidens fåreholdere nyder godt af overflodssamfundets præfabrikerede hegnstyper til afgrænsning af dyrenes territorier, var denne grænsedragning under krigen et stort problem grundet mangelen på hegns- og pigtråd, der alt sammen af de krigsførende magter blev anvendt til mellem menneskelige grænsedragninger.

Fårene måtte derfor tøjres på græsmar-

En jerntøjrepæl (de vestjyske var runde), benævnt pæl/pløk (hæl) i historien.

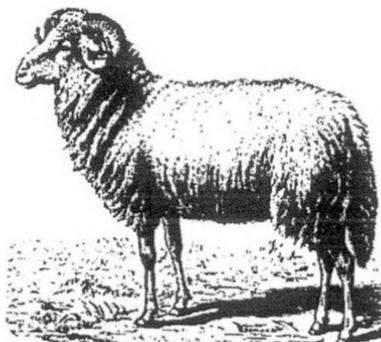
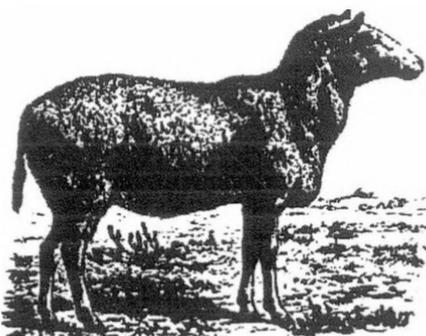
En lægen eller leg'en, - metaldimsen, som under normalomstændigheder forhindrede tøjret i at sno sig sammen. Læg/Lek er ifølge Politikkens Nudanske Ordbog den urnordiske/indoeuropæiske betegnelse for sno/dreje!

ken i et tøjrslag – et reb af cirka 5-7 meters længde. Rebets ene ende blev bundet i en løkke om halsen på fåret og den anden ende blev fastgjort til en jern- eller træpløk (*en hæl*), som blev trådt eller banket ned i jorden til fastholdelse af dyret i den cirkel, som rebets længde beskrev.

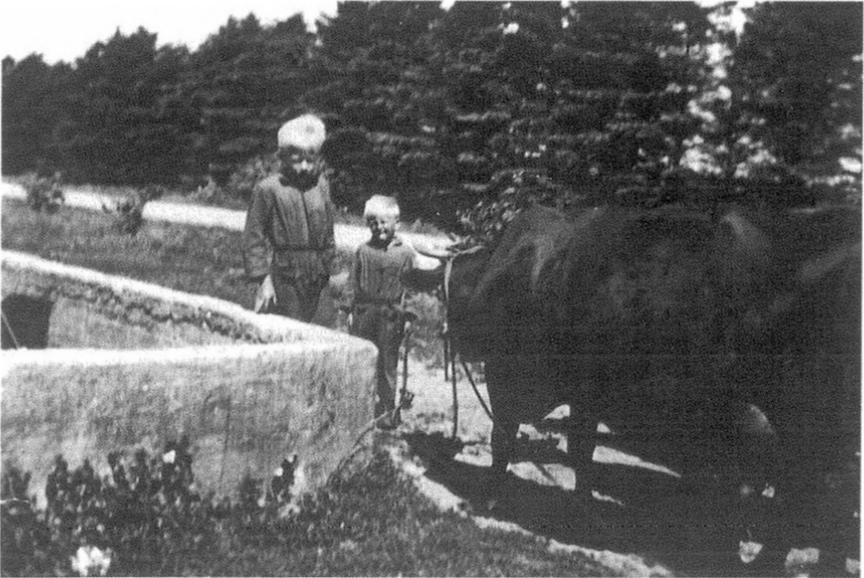
Det er ikke forfatteren bekendt, hvorfor tøjrpælen, som ikke var en pæl men snarere en pløk, på den lokale dialekt blev benævnt en '*hæl*'.

Som et særligt rebsparende raffinement var tøjrslaget som regel udstyret med en metaldims, hvortil to får var bundet med hver sin korte rebende.

Disse metaldimser var drejelige anordninger som skulle hindre, at rebenderne og selve hovedrebet mellem metaldims og pæl/pløk (*hæl*) blev snoet sammen under fårenes vandringer rundt om sig selv, om hinanden og omkring i tøjrslagets hovedcirkel – i princippet et genialt system, som bare ikke tog højde for infiltration af systemet med tornede kviste, brændenæl-

Jeg har ikke kunnet finde billeder af gårdens fårebestand, med her er et par vellignende eksemplarer af Dansk Landfår (nu benævnt Klitfår), som ligner min barndoms får af begge køn til forveksling. Billederne stammer fra Gorm Benzon 'Vore gamle danske husdyrracer', hvor racen Dansk Landfår (Klitfår) bl. a. omtales som 'ret vild', hvilket jeg kan bekræfte.

Dengang 'spildte' man ikke mange film på dagligdagens gøren og laden, så jeg har kun kunnet finde et hverdagsbillede af 9-10 årige mig selv, sammen med min nu afdøde storebror, senere lektor, ingeniør Niels Peter Husted Knudsgaard og førerkoen i kokoblet, 'Gamle Sine'.

der, seje tidsler og lignende, der kunne bevirke, at hele systemet især i regnvejr blev filtret sammen – halvvalte brægende får, reb, metaldimser, stikkende torn og tidsler i én uløselig knude.

Et andet og mindst lige så stort problem var tøjret. Nyt reb lod sig så lidt som hegstråd fremskaffe i de nødvendige mængder og kvaliteter. Fårene måtte derfor tøjres i gamle møre reb, der let blev revet itu, hvorefter dyrene straks stejlede hen i den nærmeste havremark, hvor havrens vipper – af den lyriske Jeppe Åkjær kaldet bjælder – befandt sig i fårehovedhøjde, men ikke ret længe. Får har en særlig teknik med at klappe gebisset sideværts ind omkring havrestråene og derefter med et meget energioekonomisk vrid

med hovedet ribbe stråene for de velsmagende bjælder.

Lad mig nu efter fattig evne forsøge at råde bod på den formentlig utilsigtede forglemmelse vedrørende de ukonfirmerede drenges indsats i forbindelse med produktionen af uld under besættelsen ved at beskrive et par af de daglige problemer:

1. Flytning af fårene til nyt græs ved op-hivning af føromtalt *hæl*.

Problemet var her at få *hælen* hevet op af den hårdstampede jord. Denne op-hivning krævede ofte flere kræfter end hiveren havde til rådighed, hvorfor genstanden måtte bearbejdes med træ-

skosnuden incl. storetåen i denne, som blev mere og mere øm og ophovnet – storetåen altså – inden hælen lod sig løsrive fra jorden.

2. Nedtrampning af *hælen* på den nyvalgte placering.

Dette foregik ved tryk og tramp med træskohælen. Både *hæl* og *hæl* var ofte så glatte, at træskohælen smuttede, hvorved man uvægerlig ramlede fodledsknoen mod *hælens* øvre jernhårde ende, resulterende i hudafskrabning samt svie og smerte, blod, gråd og forbandelser i ikke ringe mængder.

3. Hvorledes få markens græs jævnt afgravet, når fårenes tøj nu engang beskrev en cirkel med *hælen* som centrum?

Matematik og geometri hørte dengang ikke til landsbyskolens pensum, men ikke desto mindre løste de ukonfirmerede drenge let og elegant problemet ved hjælp af et i geometrien sjældent anvendt begreb: Overlapning.

Variationer af dette begreb er også senere anvendt med succes, eksempelvis under udformningen af operahuset i Sydney (sfæriske cirkeludsnit).

4. Udredning af en rebknude mellem to halvhængte får.

Trods svær åndenød og med tungerne hængende ud af halsen udgjorde to sammenbundne får en ubændig modsatrettet kraft i deres bestræbelser for at løbe hver sin vej, mens man med valne og tornestukne fingre forsøgte at løse knuden, der som nævnt bestod af hårdt sammenknugget vådt reb omkring føromtalt metaldims og var sammenfiltret med stikkende tidsler, rester af tornekraft, fårelort og lignende.

At hugge selv den mest gordiskliggende knude over var naturligvis utænkelig, ihukommende mangelen på reb.

5. Indfangning af 'løsrevne' får

Det er forhåbentlig gået op for den interesserede læser, at der her beskrives problemer af stigende sværhedsgrad.

Et løsrevet fåresæt – der var som regel tale om to sammenbundne får, idet rebet ifølge en ukendt naturlov altid gik itu mellem dims og *hæl* – har en urorlighedszone, hvis radius er større end længden af den ved fårene hængende rebstump.

Samtidig er frie fårs hastighed altid lidt større end den forfølgende drengs tophastighed.

Kun frygten for følgerne af en mislykket fårefangst kunne få en dreng til alligevel at blive ved og blive ved – langt ud over grænserne for, hvad nutidens topatleter byder sig selv.

Der var derfor visse kneb, som var gode at kende i forbindelse med kunsten at fange løsrevne får: Dyrene måtte aldrig få fred til at stå stille og pisse, thi dette lattede dem så meget, at flugten herefter syntes at foregå med vindens hast. Den udmarvede forfølger havde da kun ét at gøre: At opgive forfølgelsen og tage nederlaget som et mandfolk, – som oftest kogende rød i hovedet og hikstende af siddning og åndenød.

Man måtte derfor gennemføre forfølgelsen i et jordvindende trav uden pauser, indtil et af fårene eller eventuelt de begge alligevel på et tidspunkt måtte stå stille for at pisse – får pisser sjældent under normale omstændigheder, men de gør det

Øster Husted i Atrum, Stadil – min fars barndomshjem, hvor han lærte at betvinge løsslupne væddere m.m. 1950'erne.

med korte mellemrum, dersom de jages – en mærkværdighed, hvis fysiologiske årsag vistnok endnu savner videnskabelig forklaring.

I denne situation måtte fåret løfte halen og sænke agterkastellet lidt for ikke at pisse ned ad egen hale eller bagben og kunne da med lidt held indfanges, dersom man var så tæt på den ved dyrene vedhængende rebstump, at man med et tigerspring kunne kaste sig over dette og lade sig slæbe med, – helst udenom den dampende urinpøl – indtil energien var gået af de genopspedede får.

En anden mulighed var at jage de sammenbundne får på en sådan måde, at de løb hver sin vej udenom et træ eller en fritstående hegnsplæl, thi da var sejren hjemme. Et specielt problem kunne indtræffe i få-

renes brunsttid, dersom en fremmed vædder fik færtten heraf, idet vædderen da ikke skyede nogen anstrengelse for at rive sig løs og søge nærkontakt med fårene.

En sådan situation oplevede jeg i min meget grønne ungdom:

Da jeg en efterårs morgen intetanende kom vadende henover den dugvåde græsmark opdagede jeg til min rædsel Anders Dalsgaards vædder gående løs og ubundet blandt de tøjrede får, som det var min opgave at flytte til nyt græs (se punkterne 1. 2. og 3. herover).

Handyret gik og græssede fredeligt udenfor den af fårene afgnavede cirkel, behageligt afslappet efter at have tilbragt en hyggelig morgenstund blandt de villige får.

Dog, i samme øjeblik vædderen fik øje

Afdøde gårdejer Poul Knudsgaard, Alrum, Stadil – min far.

på min ringhed, var det forbi med hygge-græsningen. Det står mig ikke klart, hvorledes jeg på nogen måde kunne opfattes som en trussel mod hans uindskrænkede majestæt, men sådan var det.

Anders Dalsgaards vædders intelligens lå på ca. samme niveau som hjernen i nutidens intelligente bomber og målsøgende missiler, og deres formål var/er det samme – nemlig total destruktion af målområdet.

Men mens destruktion er isenkrammets eneste egenbegrundelse for eksistens var destruktionselementet kun en bifunktion for Anders Dalsgaards vædder, hvis hovedformål – også efter dens egen opfattelse – var lykosaliggørelse og befrugtning af hunfår.

Ikke desto mindre: Glemte var hunfår og græs til fordel for dyrets bifunktion som målsøgende missil, og vædderens genetisk indpodede program for destruktion af uønskede elementer blev øjeblikkeligt aktiveret.

Første trin i dette program er for både missiler og væddere fremrykning mod målet, undvigende eventuelle forhindringer i terrænet, – for vædderens vedkommende med højt løftet hoved og et fjedrende trav på stive ben, hvorledes dette så skal forstås. Jeg kan ikke beskrive det bedre, men det ser meget imponerende og frygtindgydende ud, hvilket også er meningen, idet programmet afbrydes her, dersom målet derved skræmmes og fjerner sig, alt hvad remmer og tøj kan holde, hvilket jeg naturligvis gjorde.

Her indtræffer en klar forskel mellem missil og vædder, idet missilet ændrer kurs i henhold til målets ændrede placering i den uændrede hensigt at destruere dette, mens en vædder som sagt anser opgaven for løst med målets flugt og derefter genoptager sine mere interessante beskæftigelser.

Dersom jeg ikke var flygtet, men havde søgt konfrontation, ville vædderen være gået over til trin to i destruktionsprogrammet: Fiksering af målet (mig) og acceleration imod dette ved skift fra fjedrende trav på stive ben til strakt galop, – med sænket hoved og med den solide pandebrask rettet direkte mod mit mellemgulv.

Også missiler låser sig i slutfasen fast på målet, som hverken vædder eller missil længere har behov for at se, idet formålet her på den sidste strækning er opnåelse af den højst mulige fart og ødelæggelseskraft.

Strandengen på Stadil Fjords nordside, hvor græs og buske tidligere blev holdt nede af fårene. Nu gror græs, hyben og gråpil vildt.

Tvunget af omstændighederne afstod jeg fra at flytte fårene til et nyt overlappende græsareal og aflagde rapport til far desangående, idet jeg ikke undlod at fremhæve de livstruende elementer i disciplinen: At flytte får, når der var løsgående væddere i nærheden.

Far havde selv som dreng passet de mange får hjemme på Hustedgårdens dengang vidtstrakte fjordbanker og hedearealer og var fortrolig med de voldelige tendenser hos denne dyrearts hanner.

Far gik da foran mig – et godt stykke foran – ud på marken og frem mod Anders Dalsgaards vædder, som vantro måtte konstatere, at fremrykning med højt løftet hoved og fjedrende trav overhovedet ikke imponerede ham.

Da gik vædderen umiddelbart over til

fase to og fór lige fremad, med sænket hoved og i en så rasende galop, at benene sås som en tåge under den tunge missillignende dyrekrop, hvis hele kraft var koncentreret om at nedlægge den formastelige, der vovede sig ind på dens nyero-brede territorium.

Far stod blot ganske stille og først i sidste sekund, inden vædderen ramte ham, trådte han et skridt til siden og krummede samtidig armen således, at vædderen løb sit hoved ind over den krumme arm, – og så, efter et ganske let jiu jitsu-vip opad med armen, forandredes vædderens situation, idet dens forpart ved dens egen voldsomme fremdrift røg opad og dyret endte på ryggen, kurende hen ad græsset med agterspejlet forrest.

Jeg skal aldrig glemme det medynk-

vækkende udtryk i vædderens hoved, da den med hængende øren og småbrægende (det lød næsten, somom den græd), dybt rystet og totalt underkuet listede af mod de hjemlige Anders Dalsgårdske græsgange.

Således løste man problemet med aggressive løsgående væddere – i hvert fald når man var min far.

Og som beskrevet herover skabtes en væsentlig forudsætning for fremstillingen af

den uld, som ved ældre menneskers hjælp og indsigt blev til det garn, der endte som lunende og kradsende undertøj for den frysende befolkning under de isnende kolde krigsvintre – af ukonfirmerede drenge, hvis daglige anstrengelser desuden reddede store mængder af de havrekærner, der i form af havregryn og -grød var en uvurderlig og uudgæelig del af den daglige morgenmad i by og på land.

O. Lund Knudsgaard
Bakkesvinget 188, 8700 Horsens
Født i 1929. Uddannet som
mejerist. Mejeriingeniør 1957.
Beskæftiget ved levnedsmiddel-
og biokemisk industri, senest
som direktør i Danæg Products
A/S. Pensioneret 1994

Min soldatertid

i 6. bataillons 2. kompagni 1950-51

Af Tage Agerskov

Jeg blev indkaldt som soldat den 11. maj 1950 og skulle møde på Viborg Kaserne kl. 12 middag. Dagen før var jeg i Lemvig for at blive klippet. Det var hos frisør Ahlmann i Vestergade. Jeg havde dengang meget hår, så jeg blev som sædvanligt både klippet, vasket og fønbølget, så det med håret var jo helt i orden – troede jeg.

Den 11. maj cyklede jeg til Lemvig, hvor jeg fik »stålhesten« opstaldet hos Julius, der havde en cykelstald i Vestergade i I.M.Christensens gård.

Jeg tog så med rutebilen fra Lemvig til Struer og derfra med tog til Viborg. Da rutebilen holdt i Fabjerg, steg Henning Henriksen ind. Han skulle også i tjenesten, så vi fik en god snak i gang og fulgtes ad ind igennem kaserneporten på Rødevej i Viborg, hvor det første, der skete, var, at vi fik udleveret vores spisebestik og soldatenumre: 509 - Agerskov og 510 - Henriksen, 6. bataillon, 2. kompagni, 3.deling.

Vi blev så iklædt vores daglige uniform. Det var godt nok med et vist vemod, at vi pakkede vores civile tøj sammen til hjemsendelse. Derefter blev vi ført kompagnivis til spisning i kostforplejningen, hvor vi gik ind på begge sider af to lange borde. Da vi så hver især var placeret bag en stol, brølede befalingsmanden: »Bord-

hold ret!« Og der stod så hele 2. kompagni, ca. 120 mand, i retstilling ved de opstillede borde, indtil han igen satte samme tonestyrke på: »Bordhold, sæt jer ned!« Så måtte vi endelig begynde at spise, men i tavshed og uden unødvendig støj. Da vi var færdige efter »afmålt« tid, brølede befalingsmanden: »Bordhold ret – bordhold rør – ud af kostforplejningen, march!« – og så blev vi ført op til de ombyggede hestestalde, hvor der var 28 mand i hver stue eller sovesal, eller hvad man nu vil kalde det.

I løbet af nogle dage lærte vi at marchere i takt; det kneb mere med at snorke samtidig.

FREDAG D. 12. MAJ 1950

Om morgenen kl. 6 kom der en løjtnant og en korporal brasende ind i stuen og råbte:

»Så står vi op!« Vi kom hurtigt ud af kanen, og så måtte alle 28 mand ud at stå ret ved sengene. Derefter skulle tæpperne lægges sammen. Korporalen viste os, hvordan det skulle gøres. Når sengen var redt, skulle tæpper og lagen ligge så lige og regelret, at sengen lignede en pakke »Grøn Cecil«. Derefter skulle vi vaskes og barberes og stå klar ved sengene, når korporalen og løjtnanten kom igen.

6. Bataillons mærke.

Efter morgenmaden i kostforplejning blev vi kaldt ud på stillepladsen til morgenparade. Her kommanderede premierløjtnanten: »Håret ned i panden«. Så gik han langs med rækken, og så fik næsten alle ordre til at blive klippet omgående.

Så selvom jeg jo var blevet klippet om onsdagen, måtte jeg under saksen igen. Frisøren sagde, at han syntes, det var en skam at klippe den pæne frisure; men det skulle jo gøres.

Resten af dagen fik vi udleveret noget af udrustningen, og såvidt jeg husker vores udgangsuniform, hvortil vi kun måtte bruge brune sko. I modsætning til den daglige uniform, der bare blev smidt hen til os, blev udgangsuniformen afprøvet, indtil den passede.

Ligeledes samme dag skulle vi lære at hilse på vore overordnede. Det foregik på en åben plads foran garagerne. Midt på pladsen stod en befalingsmand, og så gik vi i en stor rundkreds om ham, og når vi gik forbi det sted, hvor han stod, skulle vi gøre honnør. Det var en bagende varm og solrig dag. På muren, vi gik forbi, var der en vandhane. Da tørsten blev alt for stor, var der en rekrut, der i forbifarten tog en slurk vand fra hanen. Ak, ak, det blev taget meget unådigt op.

LØRDAG D. 13. MAJ 1950

– VIBORG KASERNE

Lørdag morgen, da vi blev kaldt ned på stillepladsen, har det åbenbart ikke gået hurtigt nok, for kommandoofficenten oplyste, at det havde været alt for længe, inden kompagniet var mødt fuldtalligt op, og han havde oven i købet set nogle, der gik.

Nu begyndte han at skruer op for tonestyrken: »Jeg kan (her brugte den pæne mand nogle mindre pæne ord) ikke tåle at se en soldat gå«. Og så lod han decibellerne få frit løb: »På stuerne, løb!«

Da vi stillede op igen, må han åbenbart have været tilfreds, for vi fik at vide, at vi ikke måtte forlade byen, hverken lørdag eller søndag. Først næste weekend kunne halvdelen få orlov. Men »Cirkus Miehe« havde slået sine teltpæle op i nærheden af kasernen, og til eftermiddagsforestillingen kl. 4 kunne soldater komme ind for halv pris. – så hvis der er nogen, der ikke får cirkus nok til daglig, er det tilladt at benytte sig af tilbudet«.

Da vi først havde lært at hilse, skulle vi også lære at tiltale en overordnet. Jeg beder, - jeg spørger, - jeg melder. Desuden soldatens første bud: Villig og nøjagtigt at

udføre enhver lovligt given befaling, som hans foresatte måtte give ham.

Kosten var god. På Viborg Kaserne var der ikke sparet på noget.

I den første tid, vi var i Viborg, aflagde Kong Frederik og Dronning Ingrid byen et besøg. Da blev vi opstillet langs med Rødevej uden for kasernen for at præsentere gevær, når de kørte forbi i åben bil. Derefter fik vi fri resten af dagen, og i kostforplejningen stod menuen på dansk kød og is til dessert, en festmiddag, som vi alle satte pris på.

Lørdag d. 13. maj fik vi atter ordren: »Håret ned i panden!« men denne gang gik vi ikke til frisøren. Vi fandt en saks frem og klippede alt hår af, der nåede neder for øjenbrynene, og så blev det godkendt.

MAJ-JUNI 1950 – VIBORG

Den 16. eller 17. maj 1950, da jeg endnu ikke var helt klar over den militære rutine, havde jeg ikke fået lagt tæpper og lagen sammen, før løjtnanten kom på morgeninspektion. Det var jo set med løjtnantens øjne en meget stor forseelse, så han indførte mit nummer og navn i sin medbragte notesbog. Dagen efter fik jeg brev fra Klinkby Boldklubs formand Alfred Brun Christensen, om jeg ville søge lørdag-søndagsorlov, så jeg kunne spille med i fodboldkampen om søndagen. Da jeg havde den samme frygtelige hjemve i min soldatertid som på Gerlev Idrætshøjskole i 1947-48, ville jeg gerne hjem en smut og ligeledes gerne spille fodbold på Klinkby-holdet, så jeg søgte straks om orlov, men blev det nægtet på grund af det famøse ikke sammenlagte sengetøj.

Resten af ugen gik med eksercits og marchture, dels ud til skydning i hede-

plantagen og dels ud til øvelsesområdet på Klostermarken, et sted vi stiftede bekendtskab med, både på kryds og på tværs og (citater): »Nordfra og sydfra, fra øst og fra vest.»

Efter lørdagsparaden i nævnte uge var vi nogle stykker, der ikke var klar over, at sådanne brune sko (med løjtnantens ord): » – kunne blive usandsynligt blanke.« Så fik vi ompudsning.

Så jeg var nok en af de sidste, der myldrede ud af Viborg kaserneport lørdag d. 20. maj 1950 kl. ca. 13. Da jeg kom ud på Rødevej, så jeg, at der stod en af mine kammerater og venner hjemmefra på det modsatte fortov. Det var chauffør Harald Olesen fra Hygum. Han havde haft en tur til Viborg eller længere væk. Han syntes, der kom næsten 1000 soldater gennem porten, før jeg endelig kom. Han ville have taget mig med på hjemturen. Det ville jeg også gerne have været, men desværre havde jeg jo ikke fri.

Vi gik så rundt i Viborg og hyggede os.

MAJ 1950 – VIBORG

Da vi først havde lært de mest elementære ting om almindelig god militær opførsel, fik vi efter nogle dages forløb udleveret vores våben: bajonet, gevær, rekylgevær, morterer og andre uvante ting. Der var en pudsestue på kasernen, og jeg syntes, det var meget, vi havde at pudse på. – Men da vi fik geværerne, opdagede jeg, at det havde været småting i forhold til, hvad der nu kom. Alle våben var indsmurt i et tykt lag feronol, der var næsten umuligt at få af. Der måtte ikke bruges stærke midler, så geværerne kunne ridses eller rustne. Vi blev henvist til at gå over i markenderiet og købe en dåse »Dura Glit«, som vi selv skulle betale, og så i øvrigt bruge

3. delings 1. gruppe. Foran ligger en gæst.

godt med befalingsmændenes standard-råd: »Knofedt«.

De dejlige lyse sommeraftener, der var i maj måned 1950, tilbragte vi en del af i pudsestuen. Men vi fik da gjort geværerne brugbare. Det var gamle »Royal Enfield«-geværer, som havde været med i krigen, hvad de også bar præg af.

Da vi havde fået dem, havde vi samtidig fået en fast daglig ledsager. Vi skulle altid slæbe rundt med geværet og skulle lære at skyde (ude i hedeplantagen). Vi havde på det tidspunkt ikke fået udleveret drejlstøj, så vi gik i vores varme »Battle-dress« fra kasernen ned gennem »Gravene« og »Dumpen« og til skydebanen i

hedeplantagen. Og der var en voldsom varme i disse dage i maj. Det var en mere trykkende varme end ude i nærheden af fjord og hav. Når vi så var kommet hjem på kasernen, skulle vi op på pudsestuen, så geværløbene kunne renses med olie og blår. Begge dele kunne vi få gratis.

Jo, da vi først havde fået vores skydevåben, da var vi påført en daglig forpligtelse, som vi ikke kunne unddrage os.

JUNI-JULI 1950 – VIBORG (EFTER HUKOMMELSEN)

Efter en behørig uddannelse var vi ca. en 6-8 menige, der med sergenten blev kørt ud til 24 timers vagtjeneste i Undalslund,

der var et stærkt bevogtet og tæt indhegnet militært område, hvor 3. regiment havde sine våbendepoter. Det var et skovområde, hvor der var anlagt veje, og ind til hver af de halvt nedgravede betonbunkers var der en gang eller sti. Vagten skulle gå en runde gennem hele distriktet, og ved hver betonbunker skulle han ombytte en firkantet træbrik – 5 cm på hver led og påtrykt en dato og tidspunkt. Så kunne vagtkommandøren og ledelsen se, at vagten havde været rundt ved alle depoterne.

Skoven var for så vidt idyllisk nok, men der var også ved den rute, vi gik, et højt indhegnet aflukke, hvor man gennem hegnet bare svagt kunne skimte konturerne af et lille mørkt træhus og en 3-4 meter høj pæl med en stor projektør og en tilsvarende høj pæl, hvortil landsforrædderne fra besættelsestiden med til-dækkede øjne blev bagbundne og henrettet.

Personligt syntes jeg, det var et dystert og uhyggeligt sted at gå vagt om aftenen og natten.

Da vi blev indkaldt 11. maj 1950 var tjenestetiden 10 måneder. Efter kort tid fik vi at vide, at vi d. 6. oktober 1950 skulle gøre tjeneste i Tyskland i et halvt år, og så skulle vi være »i trøjen« i 11½ måned. Det var vi ikke glade for. Men så udbrød Koreakrigen den 25. juni 1950. Danmark var blevet medlem af »Nato«, kaldet »Atlantpagten« d. 14.-4.1949, og da Koreakrigen jo kunne brede sig til en verdensomspændende konflikt, begyndte det at komme på tale, at tjenestetiden skulle udvides til 18 måneder. Dette blev dog ikke indført i 1951. Vi blev hjemsendt efter 11½ måned, og de soldater, der ikke kom til Tyskland, fik forlænget tjenestetiden,

så de også først blev hjemsendt samtidig med os.

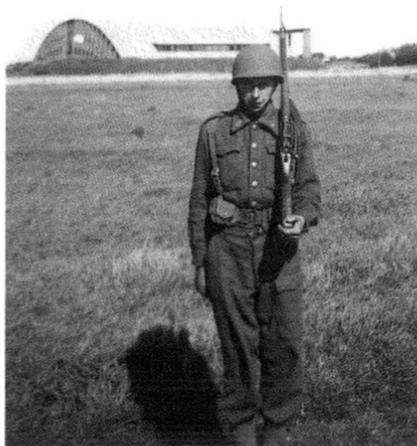
Vi blev også undervist i bajonetfægtning, mens vi var i Viborg; men da kompagniet på dette tidspunkt ikke havde fægtdragter til rådighed, undgik vi heldigvis at blive besværet med dem.

JUNI-JULI – ÅLBORG

Efter 2½ måned blev vi forflyttet til Ålborg. Vi fik ophold på Fynsgades Kaserne i Ålborg i 1½ måned. Vores kvarter var i nogle gamle tyske træbarakker. Det havde den fordel, at vi slap nemmere om ved gulvvaskningen. Vi hældte nogle spande vand ud over gulvet. Derefter tog vi bajonetterne frem og stak dem ned under et løstsiddende gulvbræt, som vi så lettede op, så vi kunne feje vandet ned under den en halv meter ophøjede træbarak. Det var hurtigt og nemt.

I fritiden gik vi gerne i biografen eller i forlystelsesanlægget »Karolinelund«. Der var som regel mange mennesker, og hver aften var der en mand, der sang: »Hermed en lille venlig hilsen fra Bent Nielsen. Hos Karoline er de velkommen hver og én«. Han var en hyggelig og stemningsfuld mand at høre på, og han samlede altid folk foran tribunen. Vi kunne lide at være i Ålborg, men maden var bedre i Viborg.

Øvelsesområdet hed »Sundgårdsholm«. Derfra kunne vi se de hvide kalkskrænter i Gug. Når vi marcherede derud fra Fynsgades Kaserne, kom vi forbi cementfabrikken Portland, så vidt jeg husker. På feltbanen var der en mudret dam. Ovenover fastspændt mellem to tykke 2½ meter høje pæle var der et svært tov, som vi med fuld udrustning skulle mave os over. De andre klarede opgaven; jeg mistede grebet

Vagtpost på Ålborg Vest 1950.

og fik en dukkert i det grumsede vand. Kun skråhuen flød ovenpå. Jeg kunne dog selv bjerge mig i land. De andre soldater syntes, det var så sjovt, men jeg glemte at trække på smilebåndet.

ÅLBORG – JULI-AUGUST 1950

Vi havde af og til øvelse på »Ålborg Vest«, der lå nordenfjords. Her havde tyskerne haft en stor flyveplads under Besættelsen. Der stod mange af deres hangarer i 1950. Der havde vi også vagttjeneste ind imellem. For at komme derop skulle vi over Limfjordsbroen. Der måtte kompagniet ikke gå i takt, for så kunne broen komme i svingninger. Vi skulle igennem Nr.Sundby, der dengang var en lille meget idyllisk by, som vi kunne nyde at gå igenem. Det var på Ålborg Vest, at jeg så den første mejetærsker i sving.

Engang vi havde øvelse, skulle vi overnatte på den græsbevoksede jord under åben himmel. Vores gruppe skulle være

samlet. Da vi begyndte at fryse, foreslog jeg, at vi skulle klynge os sammen som en flok smågrise, så vi bedre kunne holde varmen. Det gjorde vi, og det hjalp.

ÅLBORG-HEVRING-ÅLBORG-HJØRRING 1950

Under opholdet i Ålborg blev vi sendt til fægtnings-skydning i Hevring ude ved Kattegat. Vi rejste med toget til Allingåbro, hvorfra vi marcherede til Hevringlejren.

Der lærte vi at kaste håndgranater. Det var godt nok med en vis »andagt«, lige før vi skulle kaste den. Det var jo ikke en almindelig ananas, vi stod med i hånden. Men det gik heldigvis planmæssigt.

Ligeså gik de andre øvelser, vi havde, i den ugestid vi var der.

Derefter rejste halvdelen til Ålborg, den anden halvdel til Viborg

2. kompagni blev delt op i 2 dele. – 1. del rejste direkte til Hjørring, - 2. del, hvoriblandt 3. deling var, vores deling, rejste først til 10 dages vagttjeneste i Viborg, derefter rejste vi til Hjørring fra Viborg, og så var 2. kompagni samlet igen.

ÅLBORG – HJØRRING – VIBORG

Jeg kan huske, at 3.deling var i Skibsbylejren ved Hjørring i ca.14 dage, vistnok i september. Jeg kan også huske, at jeg gik vagt inde ved arsenalet i Hjørring.

HJØRRING, SEPTEMBER 1950

En klar solskinsdag marcherede vi de godt 12 km fra Skibsbylejren og ud til Vestkysten, hvor vi så Mårup kirke, der var betænkelig nær ved at styrte i havet. Og vi så 2 store mindsten eller plader over de engelske marinesoldater, der

Heving 1950.

druknedede i 1808 fra »The Crescent«, og de der druknedede i 1811 fra »St.George« og »Defences« forlis ved Thorsminde. Vi var også nede at gå en tur ved stranden.

Jeg syntes, at Lønstrup var et meget kønt og idyllisk lille fiskerleje. Når man så Lønstrup fiskerleje oppe fra vejen øverst oppe, lå byen meget smukt nede mellem klitterne. Jeg syntes, det var en god og indholdsrig tur, vi havde haft til havet.

Forplejningen var god i Skibsbylejren; den var vi godt tilfredse med.

Vi havde også vagttjeneste i Tolne, der lå oppe ved Frederikshavn. Engang jeg gik vagt i Tolne skov, var der en togpassager, der kastede en pakke cigaretter ud af vinduet til mig. Det var måske en mand, der havde gået vagt på samme sted.

Efter Skibsbylejren i Hjørring rejste vi til Viborg, hvor vi var, indtil vi rejste til Itzehoe i Tyskland d. 6. oktober 1950.

SEPTEMBER-OKTOBER 1950

– VIBORG

Vi havde megen eksercits, inden vi skulle til Tyskland, og også dernede. Vi måtte jo ikke falde igennem over for nordmænd og englændere, som vi jo ville komme på øvelse med. Der blev syet flag (malteserkors) på uniformerne, og vi fik nogle vaccinationer. Og vi fik alle en lørdag-søndags orlov inden afrejsen.

FØRST I OKTOBER 1950

– TYSKLAND, ITZEHOE

Efter togrejsen fra Viborg til Itzehoe bane-gård marcherede vi op til Itzehoe kaserne. Det var en stor god kaserne fra krigens tid. Vi var fire på hvert af de gode værelser. På kaserneområdet var der både biograf, teatersal og et godt dansk bibliotek. Der var også et stort kostforplejningslokale, hvor der kunne spise et helt kompagni ad gangen. Og vi fik en usædvanlig god kost i Tyskland. Jeg kan huske, at der stod en

Indgangen til kasernen i Itzehoe 1950-51.

stor gryde med reven guleros, som vi kunne fylde på tallerkenen efter behag. Det skete tit, når vi skulle på øvelse, at der lå en pakke »Mariekiiks«, som vi kunne få med i tornysteret. Guf-guf.

I Tyskland fik vi mere i løn end i Danmark. Pengene blev udbetalt i »Briggs« og i tyske penge. »Briggs«erne kunne vi bruge på kasernens område og på det danske spisested nede i byen, »Holger Danske«.

»Briggs«-benævnelsen stammede fra dengang, der var en dansk brigade i Tyskland, sidst 1940-erne (ant.46-47-48).

ITZEHOE 1950-51

Næsten hver dag marcherede vi fra kaser-

nen og ud på område C, som øvelsester-rænet blev kaldt.

Vi marcherede over en bro over floden Stör og gennem Neustadt, hvor der lå en nærmest forladt cementfabrik. Det var et gråt, trist og uhyggeligt byområde. Derefter var der nogle få kilometer ud til område C, som såmænd var meget fredeligt. Neustadt var »Out of bounds«. Her måtte vi ikke komme i fritiden. Der var en aften blevet slået en eller to engelske soldater ihjel i Neustadt, da de var i Itzehoe. Der var også nogle beværtninger i Itzehoe, der var »Out of bounds« (forbudt område). De kroer, vi måtte komme på, var påtegnet med »In bounds«, (tilladt område). I udkanten af Itzehoe lå »Lübcher Brunnen«, en tysk danserrestaurant, hvor der var dans en gang om ugen eller mere. Den var »In bounds«. Udefra lignede den en gammel stråtækt landevejskro.

Der var meget i butikkerne i Itzehoe. I modsætning til i Danmark kunne man købe både armbåndsure og fotografiapparater og af god kvalitet. Da jeg kunne gøre mig forståelig på tysk, hjalp jeg også nogle af mine kammerater med at købe armbåndsure, blandt andre 483 Alf Andersen, der har uret endnu.

Der var også en stor frugtbutik, hvor de modsat i Danmark havde alt i sydfrugter.

Jeg sendte engang en pakke hjem, hovedsageligt med bananer, figner og dadler, der ikke kunne fås i butikkerne i Danmark i 1950-51.

Der var meget at købe i butikkerne i Itzehoe; men ellers var alt meget hårdt præget af krigens onde tid.

ITZEHOE 1950

Vi havde natøvelser et par gange i 1950.

Hvil under øvelse i område C.

En dag i november startede øvelsen ude i skoven et stykke vej fra Itzehoe. Det gik godt, så længe det var dag, men om aftenen begyndte det at regne, og det blev bælgravende mørkt. Til sidst kunne hverken menige eller officerer orientere sig, så hele øvelsen gik skudderudder. Ved 24-tiden blev der så blæst til samling ude ved landevejen, hvorefter vi marcherede hjem til kasernen.

En klar, hvinende kold december-aften eller -nat, da der strøg en iskold vind ind over en åben mark, blev jeg sat på vagt i et skyttehul for at holde udkik efter et fjendtligt angreb. Nede i det kolde skyttehul begyndte jeg snart at fryse mine fødder. Det blev frygteligt, værre og værre. Jeg blev alvorligt bange for at få forfrysninger i fødderne, så jeg så ingen

anden udvej end at kravle op af skyttehullet og løbe frem og tilbage, indtil jeg fik varme i fødderne igen. Så krøb jeg ned i skyttehullet igen, men to gange i løbet af vagtperioden måtte jeg atter op for at løbe fødderne varme.

Vi var også på øvelse oppe ved Østersøen. Det var ved en landsby, der hed Oldenburg. Her kastede vi med håndgranater.

Vi var på udflugt tæt ved den russiske zone. Her så vi »Holstentor« ved Lübeck.

Mens vi lå i Itzehoe, var vi på udflugt til Hamburg flere gange. Vi var også på udflugt oppe i Sydslesvig, hvor historikeren Søren Telling viste os de historiske steder. Han viste og fortalte på en medrivende måde om Danevirkes historie, og vi så resterne af Valdemars-muren. Vi var i

Lübeck 1950-51 med byens vartegn, Holstentor, i forgrunden. De to kirketårne i baggrunden har siden atter fået spir på. I forgrunden prlt. Nørskov.

Frederikstad, hvor vi så mindstenene over de danske soldater, der faldt i 3-års krigen, 1848-49-50. Vi havde også en tur (måske den samme) til Gottorp Slot.

ITZEHOE 1950-51

I Tyskland fik vi udleveret nogle datomærker, så vi hver aften kunne gå over i kostforplejningen og få en kop kaffe og to stykker lækkert brød. Det var jeg meget glad for.

En lørdag aften blev der afholdt »Weekend-hytte« i kasernens teatersal. Der var musik og sang, og enkelte af soldaterne optrådte med forskellig underholdning. Jeg optrådte med en parodi på »Professor Labri«.

»Folk og Værn« gjorde meget for soldaterne i Tyskland. De fik også et teaterselskab derved med operetten »Annie get your gun«. Det var et godt stykke med nogle gode iørefaldende melodier, som soldaterne modtog med begejstring. Citat: »En pige med en bøsse er der ingen, der vil køsse«, »- så, hvordan får jeg ram på en mand«.

Engang vi var på udflugt til Hamburg, fik vi en sejltur i Hamburgs havn. På begge sider af havnen så vi næsten kun udbombede fabrikker, hvor

der kun var nogle enkelte opretstående mure tilbage; resten var ruiner. Vi var ude at se et industriområde, hvor alt var lagt i ruiner. Næsten så langt, som øjnene kunne række, så vi kun murbrokker. Kun fra nogle kældre steg der røg op, så der må have været enkelte mennesker i ruinhobene. Der var nogle store stenknusere i sving, så de kunne bruge de knuste sten til vejarbejde.

Vi var også inde at se Nordeuropas største zoologiske have (før krigen) »Hagenbecks Dyrepark«.

TYSKLAND 1950-51

For det meste mærkede vi ikke noget til, at tyskerne var fjendtlige over for os. Men

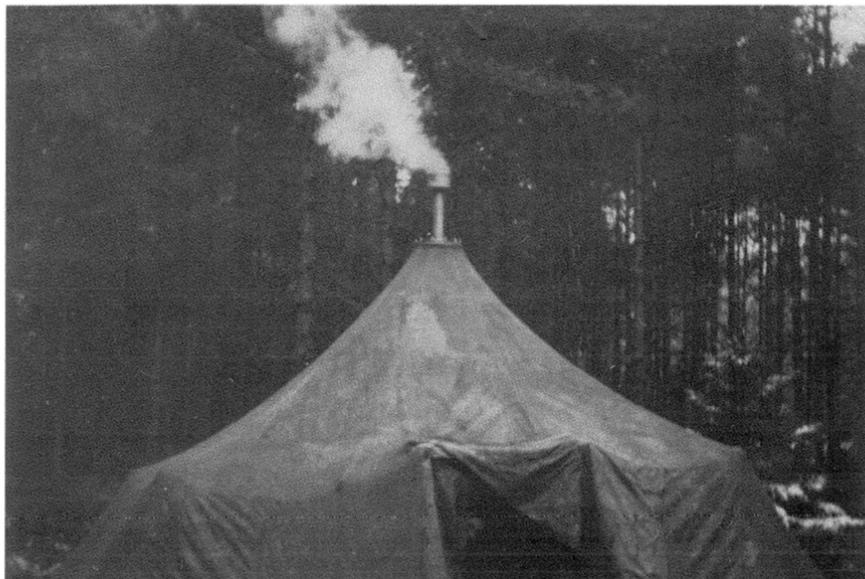
Manøvre på Lüneburg Heide. Fremrykning på de engelske Centurion tanks.

engang tre af mine kammerater og jeg var ude at gå i fritiden, og vi var kommet ud i en af byens yderkanter, var der en åben plads med en kiosk, hvor der solgtes is, slik, sodavand m.m. Der stod en masse tyskere ved kiosken, unge og ældre mellem hverandre. Lidt ved siden af de andre stod en høj slank mand, noget arret i ansigtet. Han var, ligesom mange andre tyskere på den tid, iført en blanding af civilt tøj og uniformsrester. Jeg tænker nærmest, at han havde taget skade i hovedet i krigens tid. Han kunne godt ligne en tidligere Ss-officer. Han skældte ud og håned os noget så grueligt. Mine kammerater kunne ikke snakke tysk. Jeg forstod, alt hvad han sagde, men jeg tav bare stille. Hvorvidt de andre tyskere billigede hans udtalelser eller ej, blev jeg ikke klar over,

men der var ingen af de andre, der sagde noget. Jeg var den sidste, der blev eksperderet. Jeg syntes, at kioskdamen og de nærmeststående tyskere godt måtte vide, at jeg havde forstået, hvad han sagde, så jeg købte, det jeg ville købe og takkede hende venligst på tysk, da jeg gik. Jeg sagde til mine kammerater, at han nok ikke kunne lide os. Nej, det syntes de også, de havde haft indtryk af, og så gik vi ganske roligt og fredeligt videre.

TYSKLAND 1950-51

I hver rekylgruppe var der en korporal som gruppefører, 8 menige: 1 rekylgeværskytte, 2 forsynere og 5 geværskytter. Rekylgeværskytterne havde det hårdest. Rekylgeværet var næsten umenneskeligt hårdt at slæbe rundt på. De to forsynere

Mandskabstelt brugt under øvelser på Lüneburg Heide. Teltstangen var skorstenen fra en kakkelovn.

havde det ikke ret meget bedre. De havde et gevær og et langt løb til udskiftning (til når det skydende rekylgeværs løb blev rødglødende) og to tunge magasiner med ammunition at slæbe rundt på. Der var 5 geværskytter i hver gruppe. Vi havde »kun« gevær, ammunition og tornyster m.v. at belaste os med. Jeg var geværskytte 5 i gruppen.

LÜNEBURG HEDE 1950-51

I vinterhalvåret var vi på manøvre på Lüneburg Hede sammen med englændere og nordmænd. Det var en hård omgang, måske fordi vi fik for lidt søvn, så det var meget søvndyssende, når vi gik på vagt.

En mørk aften gik jeg vagt bag nogle træer bagved et hus. Mellem træerne kunne jeg skimte et lys i et vindue, så der

måtte jo være mennesker derinde. Da kom der pludselig en lille dreng ud fra huset. Han havde nogle æbler med til mig. Det blev jeg meget glad for, og i mangel af andet gav jeg ham så noget af vores nødration, blandt andet en dåse med leverpostej og noget andet spiseligt, som han forhåbentlig kunne lide. Jeg takkede og bad ham hilse sine forældre mange gange. Det var jo sikkert dem, der havde sendt ham.

Jeg har ofte glædet mig over at tænke på den 6-7 årige tyske dreng, der gik ud i kulde og mørke for at trøste og glæde en fremmed soldat fra et fremmed land. Det er et af mine bedste minder fra tiden i Tyskland. Nu så mange år efter kan jeg stadig fremkalde synet fra dengang. Jeg gik næsten som i søvne med fuld op-

pakning og med »Royal Enfield«-geværet over skulderen, frem og tilbage langs med træerne, og så som et lys i mørket dukkede den lille dreng op for at give og glæde.

ITZEHOE KASERNE

24. DECEMBER 1950

Vi havde så god en juleaften i Tyskland, som det var muligt for ledelsen at arrangere for os. Mere festligt og højtidsfuldt kunne det ikke gøres. Det halve af 6. batalion var hjemme på juleorlov. Når de kom tilbage efter orloven, skulle vi andre have nytårsorlov. Det glædede vi os meget til.

Da vi havde en feltpræst dernede, var der først julegudstjeneste, senere juletræ med julesalmer og ellers alt, der hører en juleaften til. Så vidt jeg husker fik vi også en gave af arrangørerne, så bedre kunne det ikke være. Og så gik vi hjem på stuerne, hvor vi med forventning og glæde åbnede for de pakker, vi hver især havde fået hjemmefra.

Så alt i alt kan jeg kun skrive, at vi havde en god juleaften i Itzehoe i 1950.

ITZEHOE – DEC. 1950

Når der var mange soldater samlet til et eller andet festligt i teatersalen, eller hvor det ellers kunne forekomme, så var der særlig een sang, der blev foretrukket og sunget med en inderlig længsel og følelse, den sang som Karl Brisson sang og foredrog på glimrende vis. Når soldaterne nåede til stroferne:

»Hjem til Danmark i solskin,
til Danmark i regn
hjem til duftende enge
og blomstrende hegn«,

ja så steg sangens højde til en styrke, der kunne høres i alle de tilstødende lokaler og

i de rum, der var nedenunder og ovenover, og der var ikke én, der ikke sang med.

Tyskland var meget præget af krigens gru og ødelæggelser, og krigen havde bragt mange vedligeholdelses og andre problemer med sig. De tyske tog og banegårde så forsømte ud, men trods manglende maling og knuste ruder og jernbanefolkenes krigsbelastede uniformer, så fungerede driften udmærket, hvilket jo også var det vigtigste.

Når 1. orlovshold kom tilbage, var det vi andre, der fik nytårsorlov, hvad vi havde glædet os til længe.

Vi blev afhentet i Itzehoe af danske tog. Da vi overskred den danske grænse, og vi kom ind på den danske banegård, var der juleudsmykket og smukt og fuldt belyst alle vegne. Der var renvaskede vinduer og opryddet overalt. Banepersonalet var iført rene og velpressede uniformer; det var som at komme i eventyrland.

Det var skønt og dejligt at være sammen med mine forældre og søskende og at gense kammerater og venner.

ITZEHOE 1950-51

En forårsdag gik jeg sammen med to af mine kammerater en søndagstur på en af de stille veje i udkanten af Itzehoe. Vi gik og så på det forskellige, der var at se på. Jeg så godt, at der på modsatte fortov kom to usædvanligt klædte damer. De var i lange mørke silkekjoler med hvide besætninger hist og her og med nogle helt specielle huer eller hatte. Den ene af dem var så vidt jeg kunne se mere specielt og pænere påklædt end den anden. Måske har de været fra en eller anden katolsk klosterorden.

6. Bataillons køretøjer læsset på tog klar til afrejse til Lüneburg Heide.

Så skrædede den højeste af dem over gaden og styrede direkte over mod os tre soldater.

Der var en næsten æterisk udstråling over hende, en aura af godhed og velvilje, der gjorde et dybt indtryk på mig. Jeg havde godt nok set, at hun havde en lille buket eller blomst i hånden. Den gav hun mig med et opløftende og varmende smil. Så vidt jeg husker, så nejede hun, og det var som om hun ikke gik men svævede bort.

Det var en helt usædvanligt, og næsten overjordisk oplevelse, som gav mig et så berigende indtryk af et menneske lysende af en godhed, man ikke kunne tro fandtes i denne verden. Jeg så hende desværre ikke senere, men jeg glemmer sikkert aldrig synet af de to damer, der gik på det modsatte fortov og gav en soldat fra et fremmed land en blomst og et smil, der var som en velsignelse.

PÅ MANØVRE VED PADERBORN 1951

Det var ved at være slut med vores ophold i Tyskland, heldigvis. Vi havde lige været på manøvrer med englændere og nordmænd ved Paderborn, der lå nede i Midt- eller Sydtykland. Alt vores motoriserede grej blev læsset på jernbanevogne på Itzehoe banegård. Vi rejste i personvogne fra før krigens tid. I 1950-51 bar både stationerne og de tyske tog præg af krigens forsømmelser og hårde slid; men køre, det kunne de da.

Øvelserne nede ved Paderborn var meget anstrengende, mest fordi vi fik for lidt søvn. Da øvelsen omsider var slut, skulle vi jo rejse tilbage til Itzehoe. Da vi først var kommet i togene og havde fået os sat eller lagt oppe i det brede bagagenet eller nede på gulvet, faldt både dem, der skulle stå vagt i togene, alle officererne og befalingsmændene plus vi menige soldater i en dyb søvn, og vi sov, indtil vi var i Itzehoe,

og de tyske togfolk kom og vækkede os. Dette var i marts måned 1951. Vore foresatte havde ofte fortalt os, at når vi kom på øvelse i Sydtykland, så var foråret langt fremme og kirsebærtræerne stod i blomst. Men tværtimod, det var hundekoldt dernede, og de eneste blomster, vi så, var af is.

Først i april skulle vi tilbage til Danmark. Først Fredericia, hvor vi var i 14 dage, men vi fik ikke lørdag-søndags orlov i den tid, så jeg kom ikke hjem til den fodboldkamp, som min yngste søster Kirsten havde skrevet om.

I Tyskland havde »Folk og Værn« oprettet et godt bibliotek for danske soldater. Der så jeg i en bog, hvis titel jeg desværre har glemt, et godt billede af den største af de to høje på Vester Agerskov mark, der kaldes for Troldbjerge. Det var fra inden 1921, da den endnu ikke var tilplantet. To ualmindelig smukke gravhøje; en fryd at se. Efter 1921 tilplantede Maren og Ejnar Agerskov højene, og der blev en plantage ud af det, som tog sig godt ud i landskabet, indtil krigens fæstningsværker tog noget af pynten af den, beklageligvis.

FREDERICIA – APRIL 1951

Vi rejste fra Itzehoe til Fredericia, hvor vi ankom ved 12-tiden om natten og marcherede så gennem den natstille by ned til kasernen. Nogle dage før havde vi fået ordre til at pakke vores bagage og personlige ejendele. Nogle havde købt ting i Tyskland, specielt ure og fotografiapparater og andet, der var vanskeligt at få i Danmark, og alt blev gjort klar. Men efter at alt var blevet solidt pakket, må kompagnichefen have fået besked om, at der ville blive toldeftersyn i togene ved

grænsen. Så nogen tid før afrejsen fra kasernen blev vi kaldt ud på stillepladsen, hvor kaptajnen sagde, at bagagen ikke måtte røres før afrejsen, men hvis nogen fejlagtig havde fået nedpakket noget sæbe eller tandpasta eller andet, som de skulle bruge til den personlige pleje, måtte de godt åbne bagagen og finde det frem. Der var påfaldende mange, der fik travlt med at finde ting frem fra bagagen, men jeg synes nu ikke, det var mest tandpasta og sæbe, det drejede sig om.

Da vi kom til grænsen kom tolderne ind i vores kupeer. De så sig lidt omkring og sagde sådan omtrent: »Ja det ser jo ikke ud til, at der er noget at fortolde her«. Så rejsen tilbage til Danmark forløb på bedste måde.

Mens vi var i Fredericia, var mine gruppekammerater og jeg på danserestauranten »Sankt Knudsborg«. Anledningen var, at jeg havde tabt et væddemål om hjemrejsen til 510 Henning Henriksen fra Fajbjerg. Aftenen forløb i en hyggelig og fredelig stemning, og da vi jo skulle hjemsendes 14 dage senere, var der jo noget at snakke om.

FREDERICIA-VIBORG

APRIL 1951

I Fredericia blev vi omskølet til nye »Garand«-geværer. De var amerikanske og halvautomatiske. De var gode at skyde med. Det tog 14 dage, og så rejste vi til Viborg for at aflevere vores udrustning, så vi kunne blive hjemsendt omkring d. 21 april.

Det blev nemmere og nemmere at være soldat, efterhånden som vi kom af med mere og mere af vores udrustning og grej. Men den største lettelse kom, da vi afleverede geværerne. Dem havde vi jo haft

509 Agerskov – forfatteren.

bøvl med dagligt i de 11 måneder, siden vi fik dem udleveret. Altid skulle der jo slæbes rundt og ekserceres med dem, og når vi kom i kvarter efter de daglige øvelser, så var der jo rengøring og pud-sning af våbnene. Så det var næsten, som om vi ikke var soldater mere, da vi kom af med geværene. Men jeg må indrømme, at når jeg havde gået vagt en mørk nat i Tyskland, så havde jeg været glad for mit skarpladte »Royal Endfield“-gevær.

De sidste dage, vi var soldater, var vi alle i en opløftet hjemsendelses-stemning, og der kom pakker med vores civile tøj.

Mor og min storesøster Anna havde fået rengjort og børstet min pæne toradede mørke habit, så den næsten var som ny. Så da dagen endelig kom, da vi kunne trække i civil, var det et pænt og lækkert sæt tøj at trække i.

Og så begav den nu så brogede flok sig ud på stillepladsen, hvor løjtnant Torp gav den længe ventede ordre: »Til civil, træd af !»

6. batalions 2. kompagni var batalionens mest berejste i 1950-51:

Viborg – Ålborg – Hevring – Ålborg – Hjørring – Itzehoe – Oldenburg – Itzehoe – Lüneburg Heide – Itzehoe – Paderborn – Itzehoe – Fredericia – Viborg.

Jeg har forsøgt at nedskrive nogle af erindringerne fra min soldatertid, som i store træk viser forløbet af tjenestetiden, men da det jo er ca. 50 år siden, kan der jo være både forglemmelser og huskefejl, og der er også tildragelser og episoder, som jeg har udeladt. Ligesom jeg bevidst har undladt at nævne forskelliges navne. Men jeg håber trods det, at det skrevne viser et rimeligt godt billede af 2. kompagnis foreteelser og opgaver i 1950-51.

509 Agerskov –

11. maj 1950-21. april 1951

6. batalions 2. kompagnis

3. delings 1. gruppe geværskytte 5

Vi lærte at blive gladere for vore køkkenhaver

Af Gerda Jensen

Tyske soldater, som på vej nordpå ad hovedvej 11 gennem mit hjemsgn Lyne gik ind i hønsehusene langs vejen for at tage æg og spise dem på stedet, var et af mine første indtryk af besættelsen. Vi havde fået »gæster«, som åbenbart ikke agtede at spørge først.

Et andet minde fra denne dag, den 9. april 1940, er, at vi i løbet af dagen måtte ud og købe mørklægningsgardiner.

Da besættelsen kom, var jeg pige hjemme hos mine forældre på deres gård, og det betød, at jeg som voksen kom til at opleve den tid, hvor der blev stadig større mangel på næsten alt i husholdningen. Men jeg vil her føje til, at vi, der boede på landet, og som havde vore køkkenhaver, var meget bedre stillet end folk uden mulighed for at dyrke grønsager og frugt..

Kaffe, smør, sukker mm. kom på rationeringsmærker. Hvad man kunne få på mærker, rakte ofte ikke langt nok, og så måtte man finde på noget til at erstatte det ægte med. Kaffen kunne man drøje med »Richs« eller »Danmarks«, eller man kunne brænde rug til kaffe. Jeg mener, at det med at brænde rug var noget, man lærte under 1. verdenskrig. Det smagte ikke særlig godt, og for øvrigt var det vist heller ikke lovligt at bruge rugen selv, for

den skulle man nemlig aflevere sammen med hvede til brødkorn.

Smør kunne man røre op med noget drøjende, og sødemidler, ja, dem kunne man forsøge at udvinde af sukkerroer. Husholdningsforeningerne anskaffede sig maskineri til at raspe sukkerroerne med det formål, at slutresultatet skulle blive til sirup. Men sirup blev det ikke til, for den udvundne væske ville ikke blive stiv. Så det, der kom ud af det arbejde, kunne faktisk kun bruges til at søde maden med, f.eks. kærnemælkssuppe. Kartoffelmel skaffede man sig ved at raspe egne kartofler, men uha, hvor tog det lang til, inden man kom så vidt at have udvundet lidt mel.

Sigtebrød bagte vi af bygmel, og det var ikke nemt at få noget ordentligt ud af det. Dejen kunne ikke hæve, og så blev brødet tungt i bunden. Der kom »hvæsten« i sigtebrødet!

Vi lærte også at lave marmelade af grønsager, som vi aldrig før havde tænkt på i den sammenhæng, bl.a. af græskar og gulerødder. Og der kom rigtig gang i henkogning af afgrøderne fra køkkenhaven. Det er vist ikke forkert at sige, at vi lærte at blive gladere for grønsager og oven i købet at spise grøn salat. Jeg husker, at vi også snittede grønne bønner, saltede dem i glas, og inden, de kunne bruges i husholdningen, skulle de vandes godt ud.

Forfatteren 1941.

En jul uden konfekt var da slet ikke til at tænke på, selv om der var sukkerrationering. Det klarede man på den måde, at man mosede kogte kartofler og sødede mosen med en anelse sukker. Så blev den tilsat mandelråber og frugtfarve i forskellige kulører, og det kom der konfekt ud af, som både smagte godt og så fint ud.

Tobak blev selvfølgelig også rationeret, og de, der ikke kunne nøjes med rationen, forsøgte sig som tobaksavlere i haven. De store tobaksblade blev hængt over snore på loftet, og når de var tørre nok, blev de smuldret og stoppet i piben. Det var nu ikke alle, der syntes, at den røg, som derpå kom ud af piben, duftede videre godt!

ROKKEN KOM NED FRA LOFTET

Der var mange ting i husholdningen, som man måtte undvære, men meget kunne dog erstattes af andet. Hvad angår tøj, måtte fantasien virkelig tages i anvendelse. Mange gjorde det, som man i hvert fald

kunne på landet, nemlig anskaffede sig et får eller to, og når fåret var klippet, så kom rokken ned fra loftet sammen med karterne. Det var ret groft garn, der kom ud af det hjemmespundne uld, men garnet var godt og solidt til sokker, og der blev da også strikket trøjer og andet af det.

Tøj og det materiale, som tøjet blev fremstillet af, kunne man ikke som før krigen få fra udlandet. Nogle erstatningsvarer kunne man godt købe, men det var ikke godt. Så derfor blev klædeskister på loftet, skuffer og skabe endevendt, for måske var der noget kasseret, der kunne syes om eller forbedres på anden vis. Bl.a. kunne en skjorteflip vendes.

I sommeren 1940 besluttede jeg, at jeg ville til at lære noget! Jeg havde i 1937 været på Frederiksborg højskole, hvor jeg havde taget en delingsføreruddannelse, og nu traf jeg den beslutning, at jeg ville lære at sy, så jeg måske bagefter kunne få en plads på en efterskole. Jeg indmeldte jeg mig på en tilskærerskole i Vejle. I fire vintermåneder var jeg der og boede i de måneder sammen med en anden pige på et værelse, som nødtøftigt kunne varmes op, så vi måtte gå i seng med en varmedunk. Vores mad blev lavet på en »sparehex«. Det var et lille komfur, som kunne stå et bord, og hvori der skulle fyres med små pinde og træspåner, og gryderne, som skulle bruges, var meget små.

Men skolen blev gennemført. Jeg rejste fra Vejle, hvor jeg havde fået besættelsen i dens mange afskygninger meget tættere ind på livet end hjemme i Lyne. Her i Vejle oplevede jeg i den kolde vinter, at der var folk, som virkelig led nød. Helt anderledes end derhjemme, hvor man altid kunne finde brændsel til komfur og kakkelovn og derfor aldrig måtte fryse.

Hovedkreds festen 12. juli 1940 i Skjern; den store flagallé.

Jeg fik ikke plads på nogen efterskole, men jeg fik i løbet af besættelsesårene rigtig megen glæde af det, jeg havde lært på skolen i Vejle. Nu kunne jeg hjælpe min familie og andre med at sy brugt tøj om, således at det blev lettere at komme om ved ikke at kunne købe nyt.

Man forstod i øvrigt også at hjælpe hinanden med brugt tøj, således fik en søster til mig, som ventede barn i 1942, gamle manchetskjorter af en karl på holtet. Skjorterne blev til bleer.

Så var der det med renligheden, som også var et problem, for det var småt med sæbe. Man kunne gøre det, at man kogte sæbe på en gris, som var død af en eller anden årsag. Man kunne også svare som konen, da hun blev spurgt, om hun havde hamstret sæbe: – Nej, hvorfor skulle mine børn være rene, når alle andre er beskidte!

Så humoren trivedes også under besættelsen, og det var meget væsentligt.

FORENINGSLIVET I BESÆTTELSEÅRENE

Foreningslivet trivedes i besættelsesårene trods de vanskeligheder der kunne være. I 1940 var der traditionen tro sommergymnastik i hovedkredsen, dvs. at vi her fra 2. hovedkreds trænede i Skjern. Vi var en flok på syv-otte, som fulgtes ad på den 17 km lange cykeltur til Skjern, iført hvide armbind, og med cykellygter, som var afskærmet så meget, at man bestemt ikke kunne se noget som helst med dem. Der var blot en i flokken, som en aften havde glemt sit hvide armbind. Så på hjemvejen blev vi lidt uden for Skjern stoppet af en dansk betjent, som meddelte, at »synderen« skulle trække cyklen hjem.

Vi trak cyklerne så længe, betjenten kunne se os, og så op på dem og fuld fart mod Lyne! Forvarmede kom vi hjem, fik blæst fløden af mælken i transportspannden og slukket tørsten i mælken.

Astrid Borup med 2. Hovedkreds' piger.

Sommerymnastikken i 1940 sluttede med amtsopvisning i Skjern, hvor amtsformand Jens Kirk, Velling, holdt en flamme tale i anledning af tyskerne invadering i Danmark et par måneder forinden, og en imponerende faneborg af foreningsfaner fra amtet gjorde et dybt indtryk på både gymnaster og det store publikum. Den begivenhed glemmer jeg aldrig.

De to store gymnastikhold fra 2. hovedkreds blev ledet af H.B. Nissen, Borris, og Astrid Borup, Hanning.

Vinterymnastikken fortsatte under hele besættelsen, hvis tyskerne ellers levnede plads til den, og i 1941-42 ledede jeg gymnastik i Østergårde, samtidig med at jeg sydede.

Dilettant havde man også. Vi øvede rundt i hjemmene, og så plejede vi at gå ind på Lyne Kro og købe æggeøl. En aften var der noget, der vakte tyskerne irritation, nemlig sangen »Lili Marlen' » Det var en forbudt sang, fordi melodien blev anvendt til en smædetekst om de slemme i nazi-Tyskland. Vi fik besked på at holde inde med sangen, ellers ville kroen blive lukket, lød det. Knap var tyskerne ude af kroen, før en af fra flokken, Lisbeth Uhre, for hen til klaveret og spillede den forbudte melodi, så det gjaldede.

Der skete ikke yderligere...

I 1942-43 havde dilettanterne i Lyne en speciel oplevelse. Vi spillede »Hvad udad tabes« og sluttede med at synge »Der ri-

Medlemmer af modstandsbevægelsen i Bølling 1945. Bagerst fra venstre Peder Lodahl, Hans Evald Jensen og Hans Thøstesen. Foran fra venstre Jens Pedersen og Sigvald Jensen.

der en konge i sol og i blæst«. Vi blev bagefter opfordret til at komme til Tarm for at spille stykket på Bechs Hotel, og vores sang medvirkede til, at det blev en stor succes.

Men der var en anden begivenhed, som fik en noget anderledes slutning. Der havde været ringridning i Østergårde, og så skulle der være bal om aftenen. Men der var sket det, at en ansat på mejeriet i sognet havde udlånt civilt tøj til to tyskere, som så var kommet ind til festen. Da foreningens formand blev opmærk-

som på det, meddelte han: Ballet er slut! – Og så måtte alle gå hjem.

KIGGEDE UD FRA KIRKETÅRNET

Tyskerne i sognet generede os faktisk ikke. Langs hovedvej 11 var der gravet huller, hvori der stod en soldat med et gevær, og oppe i vores kirketårn stod der hele tiden en soldat og kiggede ud for at holde øje med, at ingen englændere nærmede sig. Jeg tror, at vagtposten også holdt godt øje med det fredelige liv rundt

kirken, bl.a. med pigerne, der gik i brugen, og at han også har gjort sig tanker om tilværelsen og situationen i almindelighed, for en gang hørte man soldaten synger »Alting får jo en ende«.

Efterhånden kom der til Lyne soldater i brune uniformer, unge drenge og fuldvoksne mænd. Det var ikke tyskere, vi troede nok, at det var ungare. De ville gerne i kirke til påske, og jeg oplevede selv, hvordan de knælede lige inden for kirkedøren.

Selv om der hele tiden var tyske vagtposter i kirketårnet, lagde tyskerne aldrig hindringer i vejen for vores brug af kirken, men i de strenge vintre blev der dog holdt gudstjeneste i forsamlingshuset, fordi man ikke kunne varme kirken op.

At børn også vænnede sig til hverdagen med tyskere både her og der, oplevede jeg engang, mens jeg en tid var i Gaarde for at hjælpe min søster. Det havde været slemt tordenvej, og lynet slog ned i en nabogård, som brændte. Da jeg med min niece Agnes på 2 år skulle cykle til Lyne for at besøge bedstemor og bedstefar, begyndte det at rumle igen. – Det er ikke tordenvej, sagde Agnes beroligende. – De sprænger bare miner ude ved havet.

JEG LUKKER LIGE FOR HØNSENE

I 1944 fik jeg plads på en gård i Bølling, senere blev jeg gift og bosat her. Den sidste del af besættelsen oplevede jeg således i Bølling, og dermed stiftede jeg på en måde også bekendtskab med modstandskampen. Om aftenen kom der unge mænd til hjemmet, unge, som var med i Danmarks frihedskamp. En kom langs bækken, en anden havde meddelt, før han gik hjemmefra, at han lige gik ud for at lukke for hønsene. Om hans kone spekulerede på, at det tog lidt lang tid med at lukke for de høns, ved jeg ikke, men jeg ved i hvert fald, at han sammen med de andre unge mænd kom sent hjem. Andre gav muligvis lignende forklaringer, inden de gik hjemmefra, og fandt skjulte veje både hen og tilbage. De unge mænd var Anders Stengaard, Niels Kjærgaard Svenstrup, Peder Lodahl, Hans Evald Jensen, Hans Thøstesens, Jens Pedersen og gårdens ejer Sigvald Jensen.

Jeg ved ikke, hvad de lavede inde i stuen, men jeg holdt vagt ude i køkkenet, mens jeg vaskede æg.

Forfatteren 1982.

Gerda Jensen
født 1918 i Lyne
St. Nørgårdsvej 18
6900 Skjern

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Foreningsmeddelelser 2004

Søndag den 14. marts afholdt Historisk Samfund sit årsmøde på Ringkøbing Handelsskole med foredrag, kaffebord og efterfølgende generalforsamling. Ca. 80 personer var mødt op.

Styrelsen havde i samarbejde med Folkeuniversitetet inviteret Knud Olsen, Skive, der talte om H.C. Andersen: »Vejen til eventyret«. »Gartneren og herskabet« Foredraget var underholdende, men svært at referere.

På den efterfølgende generalforsamling aflagde formanden, statsamtmand Knud Jessen, beretning om det forløbne år:

Af hensyn til vore mange medlemmer skal Historisk Samfunds mødeprogram dække Ringkøbing Amts 18 kommuner. Derfor afholder vi møderne på skift i alle amtets kommuner. I 2003 foregik vore møder i Thyholm og Aulum-Haderup kommuner, og i 2004 er Ringkøbing og Lemvig mødesteder.

Vore møder er gratis for enhver, også for ikke-medlemmer. Alle er lige velkomne, men vi vil ikke undlade at sige til eventuelle ikke-medlemmer, at hvis man indmelder sig i Historisk Samfund, er man med til at sikre Historisk Samfunds arbejde fremover. Grundlaget for enhver forening er et så stort medlemstal som muligt. Den omdelte grønne folder »Kender du Vestjyllands historie?« indeholder en ind-

meldelsesblanket, så giv den til et muligt nyt medlem.

Historisk Samfunds møder arrangeres i samarbejde med Folkeuniversitetet, og vi kan derfor altid byde på velkvalificerede foredragsholdere til at belyse de forskellige historiske emner, som vore møder tager op.

Årsmødet med generalforsamling fandt sted på Sønderbjerg Ungdomsskole på Thyholm søndag den 16. marts 2003. Styrelsen havde i samarbejde med Folkeuniversitetet inviteret to garvede foredragsholdere; museumsinspektørerne Lis Helles Olesen fra Holstebro Museum og Palle Eriksen fra Ringkøbing Museum. De kaldte deres foredrag »Fortiden set fra himlen«. Det er også titlen på den bog, de sammen har skrevet om luftfotoarkæologi.

De havde fordelt opgaven: Lis Helles Olesen førte ordet og Palle Eriksen passerede lysbilledteknikken og kom med supplerende kommentarer.

Først viste de et kort over Thyholm med de 200 kendte gravhøje i kommunen, hvoraf kun 27 er bevaret og fredet. De øvrige 173 er overpløjet og ligger i dag som små uanselige grusbunker.

Forsamlingen fik en god og oplysende indføring i luftfotoarkæologi, Det er en nyere metode til at fravriste kulturlandskabet dets historiske hemmeligheder. Der

blev talt om skygger, afgrøde og reliefsfor i kulturlandskabet. 2-3000 år gamle stolpehuller fik ny og afgørende betydning for luftfotoarkæologien. I Ringkøbing Amt er der mere end 70 kendte og beskrevne lokaliteter. Nogle udvalgte fund blev uddybet, sjældne fund fra sten- og jernalder, bopladser, gravhøje, oldtidsagre, vejanlæg, forsvarsværker fra jernalderen, bebyggelser fra vikingetiden, længst glemte gårde og voldsteder og tankfælder ved Holstebro anlagt af tyskerne under 2. verdenskrig.

Kort sagt, publikum fik noget med hjem denne søndag eftermiddag, for foredragsholderne er dygtige og folkelige formidlere.

Sommermødet blev afholdt søndag den 15. juni i Haderup Sognegård i Aulum-Haderup Kommune, hvor højskoleforstander Niels Ole Frederiksen, Sdr. Felding Højskole, fortalte om Villy Fuglsang under titlen: »Med fuglen på viljens vej. Med blik tilbage med Villy Fuglsang til Stutthof«. Som politisk fange kom Villy Fuglsang i 1943 til koncentrationslejren Stutthof, hvor han indtil 1945 arbejdede i et stenbrud – som hest. Det var en dyster og makaber historie, men Niels Ole Frederiksens skarpe iagttagelsesevne og overraskende vinkler på oplevelsen gjorde historien meget nærværende og rørende.

Efter foredrag og kaffebord kunne man besøge de tyske kirkegårde i Grove og Kølvrå.

Som noget nyt forsøgte foreningen sig med et aftenforedrag, hvor Bertel H. Jensen viste sit digitale lysbilledforedrag »Fra kulturlandskab til naturlandskab« i oktober på Sønder Felding Højskole, hvor mange deltagere nød de gamle fotos

fra bl.a. brunkulslejerne. En meget god aften.

Busturen: Den årlige udflugt havde 50 deltagere og gik til egnene omkring Hobro og Randers under kyndig vejledning af turleder Freddy Boysen. Første stop var Skov- og Landbrugsmuseet Poulsensminde i Feldborg, hvor der var kaffe og rundstykker i det fri. Derefter besøgte Gasværksmuseet i Hobro, hvor deltagere fik rundvisning i bygassen, flaskegassen og naturgassens historie. Efter middag på Hvidsten Kro med den berømte æggekage aflagdes besøg ved digterpræsten Steen Steensen Blichers grav i Spentrup, før deltagere stod af bussen og besøgte Kejsergården i Randers, et bevaret pakhús og museum for 20 gamle håndværk. Eftermiddagskaffe på Hornbæk Kro og derefter hjemad med en fortællende turleder, der nu takker af efter 5 år på posten. Ny leder bliver Betina Agerbo, der var med og hjalp på denne tur.

»Hardsyssels Årbog 2003« – det 97. bind i årbogsrækken – blev i oktober måned sendt til alle vore medlemmer. Den og tidligere årgange af årbogen kan købes hos Erik Nørgaard på Holstebro Bibliotek.

Ved optællingen den 31.12.2003 havde Historisk Samfund 1.197 medlemmer. I 2003 fik vi 39 nye medlemmer, men mistede 67, en tilbagegang på 28. Dette skyldes hovedsagelig naturlig afgang på grund af medlemmernes høje alder. Vi vil her byde de nye medlemmer velkommen. Desuden vil vi bede medlemmerne om at huske at meddele adresseforandring til kassererkontoret, da dette er en stor hjælp.

Regnskabet, som følger efter denne beretning, vil fortælle om vore økonomiske forhold. Her skal kun siges, at

Historisk Samfund lever af medlemmernes årskontingent, som vi altid har søgt at holde så lavt som muligt, men som vi måske inden længe bliver nødsaget til at forhøje. Vi vil gerne takke alle, der har ydet tilskud til Historisk Samfunds virke i 2003; det gælder også tilskud fra kommuner og de lokale pengeinstitutter.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt er medlem af Dansk lokalhistorisk Forening (DLF), der er en paraplyorganisation for lokalhistoriske foreninger, og gennem denne forening kan man søge om tilskud fra tipsmidlerne. Foreningen stiller også lokalhistoriske konsulenter til rådighed for de, der arbejder med lokalhistorie og arrangerer kursusvirksomhed for foreningerne.

Følgende styrelsesmedlemmer er på valg i 2004:

Niels Ole Frederiksen, indvalgt i styrelsen 2002

Viktor Hedegaard, indvalgt i styrelsen 1996, kasserer fra 1996

Per Hauge Mortensen, indvalgt i styrelsen 1995, redaktør fra 1995

Knud Jessen, indvalgt i styrelsen 1998, formand fra 1998

De to første modtog ikke genvalg. Genvalgt blev Per Hauge Mortensen og Knud Jessen, nyvalgt Susanne Bang Nielsen, Idom, og Bent Pedersen, Stauning

Følgende revisor er på valg i 2003: Else Madsen, genvalgt.

Sommermødet 2004 blev afholdt søndag den 13. juni på Industrihotellet i Lemvig, den mest troværdige ramme om et møde med krønikehistorisk indhold.

Museumsinspektør Ellen Damgaard talte om »Livets gang i Lidenlund -

Dengang i 50'erne«. Og tilhørerne fik oprullet en sand krønike. Ikke en familiekronike men en hel »Lidenlundsk« krønike. Ingen er i tvivl om, at Lemvig er rammerne for tegneserien »Lidenlund«. Sikre kendetegn er kirkespiret, toget, Hotel Royal, Perlen, Gadespejlet m.m. Tegneserien er i dag et billede af byen, men er det sandt? Det var spørgsmålet, Ellen Damgaard belyste i sit foredrag, og som hun fandt bevis for bl.a. i en luftfoto-udstilling af billeder fra o. 1945 og nogle år frem. Hun havde inviteret byens borgere med erindring tilbage til den tid, om at komme til »fortælleværksted« på museet. Således er megen konkret viden samlet.

Ofte hører man sagt om første halvdel af forrige århundrede, at det var en tid med mangel på det meste. Ellen Damgaards påstand var tværtimod »dengang var der masser af alting«, initiativer, arbejdspladser, børn ... Der var initiativrige borgere, som tog sig af at udvikle erhvervsliv, kulturliv, boligforhold, havefaciliteter, slagteri, samlestad m.m. Et eksempel er bogtrykker Gadgaard Nielsen, hotelejer Jørgensen, skibsmægler Niels Lehmann Jensen.

»Vestjyden« var byens flagskib. Andelsvaskeriet havde 80 kvinder ansat og uniformeret chauffør. Telefoncentralen var et eftertragtet arbejdssted med uniform og god løn. Der var teglværk og garveri. Der var kullempning på havnen, først pr. trillebør, senere med en aflagt kran fra Vandbygningsvæsenet. I 1959 fik den store manufakturforretning Toft Nielsen og Matthisen neonlys på facaden. Nu blev Lidenlund en rigtig by. Samme år blev »Damernes Magasin« bygget - efter arkitekttegninger fra USA.

Jo, billedet fra Lemvigs krønike »Livets

gang i Lidenlund« er ikke helt galt, kunne Ellen Damgaard konkludere. Men det er set i et venligt ironisk bakspejl. Fakta er, at nutiden begyndte »dengang i 50'erne, da der var nok af alting«.

120 fremmødte nød Industrihotellets kaffebord. Dagen sluttede med besøg på Lemvig Museum, der har en fin udstilling om tegneserien.

Årsmødet i 2005 afholdes søndag den 13. marts på Ørnhøj Hotel, mens sommermødet finder sted søndag den 19. juni på Westergaards Hotel i Videbæk.

»Hardsyssels Årbog 2004« – det 98. bind i årbogsrækken – foreligger hermed som 2. række bind 38. Har De kendskab til stof om lokaliteter og tildragelser i Ringkøbing Amt, gerne fra nyere tid, er De meget velkommen til at kontakte redaktionen. Adressen er: Cand. mag. Per Hauge Mortensen, Byskellet 54, 6950 Ringkøbing, Tlf. 9732 2635. Forfattere, der får deres artikler optaget i årbogen, belønnes med 10 eksemplarer af årbogen.

LOKALLITTERATUR TIL SALG

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har udgivet en del lokalhistoriske bøger, som alle medlemmer kan købe til favørpris + forsendelsesomkostninger.

»Hardsyssels Årbog«. Af de ældre årgange kan følgende erhverves, så længe lager haves:

Årgang	Medlemspris	Ikke-medlemmer:
1929-1930	30 kr.	50 kr.
1972-1973	60 kr.	125 kr.
1975	60 kr.	125 kr.
1977-1992	60 kr.	125 kr.
1993-1999	90 kr.	140 kr.
2000-2003	125 kr.	160 kr.

De fleste ældre årgange haves brugte.

Alfred Kaae: »Fæster og husbonde i Hammerum Herred«, 1971. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.).

Arne Vagn Nielsen: »Ringkøbing Amt – geologi og landskab«, 1982. (Hardsyssel-håndbog 1). Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

Ejner G. Pedersen: »Hørvej og hedevej i Hardsyssel, 1986«. (Hardsyssel-håndbog 2). Medlemspris: 87,00 kr. (ikke-medlemmer: 125,00 kr.).

Gunnar Rønn og Jens Krogh: »Kirkeskibe i Ringkøbing amt«, 1992. (Hardsyssel-håndbog 3). Medlemspris: 40,00 kr. (ikke-medlemmer: 98,00 kr.).

Knud Prange: »Herredssegl og kommunale våbener i Ringkøbing amt«, 1979. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.).

»Register til Hardsyssels Årbog 1907-1966«, 1977. Medlemspris: 48,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

»Register til Hardsyssels Årbog 1967-1987«, 1988. Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

Jens Kiær: »Stabybogen: et stykke vestjydsk skolehistorie«. 1952. Medlemspris: 40,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Alle interesserede kan blive medlem. Det årlige kontingent er 125,00 kr., som opkræves sammen med »Hardsyssels Årbog« ved udgivelsen i oktober måned.

Indmeldelse kan ske til alle styrelsesmedlemmer eller ved henvendelse til sekretæren, Leif Novrup, Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup, tlf. 9744 8301.

Alle nye medlemmer kan få den sidst

udkomne »Hardsyssels Årbog« tilsendt til normal medlemspris, hvis det ønskes. Udmeldelse sker ved skriftlig henvendelse til sekretæren.

BUSTUREN – MEDDELELSER FRA TURLEDEREN

Historisk Samfunds årlige udflugt i 2004 fandt sted søndag den 24. august og gik til egen omring Viborg. 35 personer deltog. Efter opsamling i Herning, Videbæk, Ringkøbing og Holstebro kørte det veloplagte selskab med sangen »Jylland mellem tvende have« mod Kongenshus Mindepark. Her blev gruppen mødt af guiden Knud Jørgensen, som tog deltagerne med gennem hedeopdyrkningens historie, på en tur gennem den smukke mindedal.

Turen fortsatte over Dollerup til Viborg. Undervejs blev givet et kort rids af domkirkebyens historie, og trods truende regnskyer blev der også et kort stop for at nyde udsigten og historiens vin-gesus ved Hald Sø. Kl. 12.15 ankom bus-sen til »Brygger Bauers Grotter«, hvor frokosten stod klar. Det samme gjorde den lokale guide, tidligere skovrider B. S. Knudsen.

Under frokosten fortalte Knudsen om grotterne og om byens stolte traditioner for ølbrygning, som dog også nær var blevet byens skæbne, da en ung pige d. 25. juni i 1726 tændte op under den store bryggerskedel og forårsagede den store ildebrand, hvor halvdelen af byen brændte.

Efter frokosten førte B. S. Knudsen gruppen gennem Borgvold til Brænderigården og videre ad de brolagte gader tilbage til Domkirkepladsen og kongehyldningsmonumentet. Undervejs fik del-

tagerne god indsigt i byens historie, krydret med sagn og lokale anekdoter.

Trætte i benene kørte gruppen til dagens sidste stop, Grønhøj Kro. Her blev serveret kaffe og »verdens bedste kringle«, mens »den gamle Laigaard« fortalte om egnens historie og slægt, og »den unge Laigaard« spillede og sang Blicher-sange. Sluttelig var der tid til et kort besøg ved udstillingen om kartoffeltyskerne og landbrugsmuseet ved kroen, inden turen gik hjemad.

En dejlig udflugt med en dejlig gruppe! På gensyn i 2005.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMTS STYRELSE

Betina Agerbo
Turistforum Midtjylland, Torvet 8, 7400 Herning
Tlf. 9627 2220
tfm@tfm.dk
Indvalgt 2003, turlleder fra 2003

Lokalhistoriker Freddy Boysen
Julsgårdsvej 27, Tulstrup, 7430 Ikast
Tlf. 9715 5172
boysen.ikast@adr.dk
Indvalgt 1998, medlem af redaktionsudvalget fra 2003

Ungdomsskoleinspektør
Hans-Christian Christensen
Bredgade 1.1.nr.2, 6960 Hvide Sande
Tlf. 9731 3032
hans.chr.christensen@mail.tele.dk
Indvalgt 1999, medlem af årbogsredaktionen fra 1999

Lærer Anna Marie Touborg Jensen
Klostermøllevvej 4, Gudum, 7620 Lemvig
Tlf. 9786 3271
aramt@ringamt.dk
Indvalgt 1999, mødearrangør fra 2000

Gårdejer Bertel H. Jensen
Bjørsløvej 10, Bjørslø, 6920 Videbæk
Tlf. 9719 4137
bertel.jensen@privat.dk
Indtrådt 2001, næstformand fra 2001

- gammelt jysk folkløstisk dokument, som involverer ham i byggeplaner om et vestjysk feriecenter. Næderst på titelsiden: En samler kan fyldes med mismod. Originaludgave: 2002.
- Schmidt, Morten: Spøgesbilleder i noveller. - [Græsted]: Facet, 2003. - 128 sider : ill. Noveller om genfærd, spiritisme og andet overnaturligt. Originaludgave: 2003. Indhold: Sidste fly fra Grove, Katten, Frakken. Til en større Gud / redigeret af: Torben Persson ; illustrationer ... af: Jan Holdgaard. - Herning : Døende Poeter, 1997. - 96 sider : ill. Digte og kortprosa skrevet af en 9. klasse på Gjellerupskolen i Herning. De unges tanker om hverdagen, deres ønsker for fremtiden og deres tro og håb på kærligheden. Originaludgave: 1997.
- Tranberg, Elsebeth: Chefen kørte klokken elleve. Novelle, der foregår på en tekstilvirksomhed i Herning med kvinde- og arbejderfjendske ansættelsesvilkår. I: Skønne tider / Elsebeth Tranberg. - side 109-129.
- Tro og tvivl / redaktion: C.J. Gräs. - Fredericia : Lohse, 1986. - 75 sider. - (Lohses novelle- og digtsamling). Tro og tvivl i religiøs sammenhæng belyses i en række skønlitterære tekster udvalgt og introduceret af forskellige mennesker. Bidrag på dansk og norsk. Heri: Side 23-25: Christian Overgaard: Kirken i Vedersø. Side 26-29: Kaj Munk : Kirken i Vedersø.
- Varmer, Hjørdis: Børnenes ven [lydoptagelse (kassettebånd) + bog] ; indlæst af Susanne Stage \Langsom indlæsning\ . - Kbh., 1991. - 6 kassettebånd (i 1 mappe, 1 bog) : ill. Indlæst efter udgaven: Randers : Thode, 1986. 2. del af: Den grå heks. Københavns Kommunes Biblioteker, Lydavisen. For Bolette er livet på Hebron næsten uduhdeligt. Hun flygter, lærer nogle rare mennesker at kende, men bliver fundet og må tilbage. Børnenes ven, Peter Sabroe, bliver dog Bolettes redningsmand. Kassettebåndene er en gengivelse af bogen. Bogens originaludgave: 1986.
- Varmer, Hjørdis: Børnenes ven [lydoptagelse (kassettebånd)] / af Hjørdis Varmer ; indlæst af: Karen-Lise Mynster. - Randers : Thode AV, cop. 1987. - 3 kassetter (ca 119 min.) : mono (i 1 mappe). Gengivelse af bogen. Originaludgave: 1986. Indlæst efter udgaven: Randers : Thode, 1986.
- Varmer, Hjørdis: Den grå heks [lydoptagelse (kassettebånd) + bog] ; indlæst af: Grete Tulinius \Langsom indlæsning\ . - Kbh. : Københavns Kommunes Biblioteker, Lydavisen, 1991. - 6 kassettebånd (i 1 mappe), 1 bog (137 sider) : ill. Samhørende: Den grå heks ; Børnenes ven ; Heksen går igen. Københavns Kommunes Biblioteker, Lydavisen. 12-årige Bolette bliver efter en familietragedie i 1906 anbragt på Pigeheimmet Hebron, hvor sult og undertrykkelse hører til dagens orden. Først efter Peter Sabroes besøg tør hun håbe på en bedre fremtid. Indlæst efter udgaven: Randers : Thode, 1986. Kassettebåndene er en gengivelse af bogen. Bogens originaludgave: 1986.
- Varmer, Hjørdis: Den grå heks [lydoptagelse (kassettebånd)] ; indlæst af: Karen-Lise Mynster. - Randers : Thode AV, cop. 1987. - 3 kassetter (ca 119 min.) : mono (i 1 mappe). Gengivelse af bogen. Originaludgave: 1986. Indlæst efter udgaven: Randers : Thode, 1986.
- Varmer, Hjørdis: Heksen går igen [lydoptagelse (kassettebånd) + bog] ; indlæst af: Karen-Lise Mynster. - Ballerup, 1998. - 2 kassettebånd (2 t., 36 min.) (i 1 mappe). 3. del af: Den grå heks. DBC medier. I 1914 opholder 16-årige Bolette sig på sanatoriet Koldingfjord. Som så mange andre har hun fået tuberkulose. Hun kan heller ikke glemme Heksen, den grusomme fru Brandsholm fra Pigeheimmet Hebron. Gengivelse af bogen. Bogens originaludgave: 1997. Fra 11 år.
- Voel Jensen, Sven: Rav [lydoptagelse (kassettebånd)] ; indtaling: Niels Vigild. - Kbh. : Gyldendal Lydbøger, 1995. - 5 kassettebånd (ca. 7 t.) (i 1 mappe). Gyldendal Lydbøger. Stilfærdig skildring, båret af mange indre monologer, som væver en række menneskers skæbne sammen til et billede af tilværelsen i Ulfborg i Vestjylland i tiden mellem 1930 og 1945. På ryggen fejlagtigt: Svend Voel Jensen. Gengivelse af bogen. Bogens originaludgave: 1993.
- Widén, Kristine: Mergelgraven : roman. - [Kbh.] : Rosenkilde, 2002. - 174 sider. Kriminalroman fra Lemvigegnens om sammenhængen mellem en gammel og en ny mordssag. Originaludgave: 2002
- Aagaard, Sigfred: Vestpå. - [Hvide Sande] : Den Smalle Bog, 2002. - 279 sider. Noveller om eksistensen i de små vestjyske samfund, i nutid og fortid, ved havet og på heden. Originaludgave: 2002. Indhold: Tranehuset ; Abrahams Skød ; Hoffgaards Badepension ; Andersens lysthus ; Rudolf ; Paranoia ; Elverhøj ; Lang nat ; Rapporten ; To brødre ; Bibelkredsmedet.
- Aamund, Jane: Vesten for måne [lydoptagelse (kassettebånd)] ; indlæst af: Berrit Kvorning\ . - Ballerup : DBC medier, 2002. - 10 kassettebånd i 1 mappe (11 t., 12 min.). På proprietærgården i Lemvig bor to søstre, Ane og Margrethe, omkring år 1900. Ane får en bagermester og slægtsgården, mens Margrethe springer ud i det uvisse men i københavnerjournalist. Gengivelse af bogen. Indlæst efter udgaven: Kbh. : Høst, 2002. Bogens originaludgave: 2002. Med litteraturhenvisninger.
- Aamund, Jane: Vesten for måne [lydoptagelse (cd)] ; indlæst af: Berrit Kvorning. - Ballerup : DBC medier, 2002. - 10 cd'er i 1 mappe (11 t., 12 min.).
- Aamund, Jane: Vesten for måne : bind 1-2 / \MagnaPrintserien\ . - [Hedeusene] : Nyt Dansk Litteraturselskab, 2002. - 2 bind (stor skrift). - (MagnaPrintserien) ; nr. 495)

00 – 07 SKRIFTER AF ALMINDELIGT OG BLANDET INDHOLD

02.5 Børnebiblioteksarbejde

Kabel, Steen. Målrettet og koordineret børnebiblioteksudvikling i en region : Ringkøbing Amt : en opsamling af erfaringer og perspektiver : 1998-1999 / [udarbejdet af] Steen Kabel. - Herning : Herning Centralbibliotek, [2000]. - 31 sider. Opsamling og perspektivering af de væsentligste erfaringer fra projekterne og udviklingsprocessen

04.14 Lydeffekter

Kirkeklokker og klokker [lydoptagelse (cd)] - Kbh. : Danmarks Radio, Lydarkivt, 1995. - 1 compact disc (ca. 70 min.) : digital-optagelse. Produceret af Danmarks Radios Lydarkiv. Indhold: (lydeffekter): Venø Kirke

04.6 Danske forfatters værker af blanded indhold

Høgsberg Kristensen, Valdemar: Valdemars bog : om liv og død i lyst og nød ; foto: Kristen Bro, Jørgen Mathiesen, Ole Jørgensen ; forord og tegninger: Aage Arnoldsen. - [S.l.] : Eget forlag, 2001. - 411 sider : ill. Erindringer, betragtninger, digte, sange og taler, nogle på dialekt, fortrinvis med baggrund i forfatternes hjemegn i Ulfborg. På titelsiden: Kan læses med meget udbytte når blot der iagttages at »i hvorvel en del er sandt, så er der nok lidt løgn iblandt«.

05.16 Aviser

Ugeposten for Struer og opland / Ivan Toft Jensen. - Struer : Ivan Toft Jensen, 1951-1992. Sammenlagt med: Struer lokalavis. Fortsætter som: Uge avisen for Struer og omegn.

07.1 Journalistik

Hobel, Marianne: Skolelærerv-t. Da TV Midt/Vest tit mister medarbejdere til bl.a. TV-Avisen, har stationerne for anden gang arrangeret talentskole for folk med rod i lokalområdet frem for at bruge kræfter på at lokke uddannede journalister og teknikere til Holstebro. I: Journalisten. - nr.12, 1997. - Side 6-7.

20 – 29 RELIGION

24 Trosliv og opbyggelse

Enggaard Poulsen, Sigurd: Breve fra Herren. - [Egved] : Vestlandet, 1984. - 142 sider : ill. Heri: side 11-17: Redningskransen ved Harboøre. Side 18-26: Åren ved Årgab. Side 27-37: »Brevet« i næste generation (Holmsland Klit).

Nissen, Henri (f. 1955): Åndens magt. - Kbh. : Scandinavia, 2002. - 224 sider : ill. Om Charles Ndifon (f. 1969) og hans kristne helbredelsesmøder, hvor folk bliver helbredt ved mirakler. Interviews med nogle af de helbrede danskere og undersøgelse om virkningen af bøn. På omslaget: Helbredelse ved bøn, historien om Charles Ndifon - kendt fra TV2's »Åndernes magt«. Heri: Side 13-21: Røre i Ringkøbing

24.3 Andagtsbøger

Nielsen, Søren (f. 1954): Meditationer, kirke- & kunstgude - Viborg stift ; foto: Hans Jørgen Lysenholm ... [et al.], - Frederiksberg : Forlaget Alfa, 2002. - 221 sider : ill. i farver. Hvert af de 52 opslag består af en gengivelse af ét kunstværk og én kirke samt bibeltæster, der knytter sig til kunstværket, og 7 meditationstæster. Heri: Side 8-11: Glasmosaik i Ikast Kirke. Side 12-15: Maleri i Fønnesbæk Kirke. Side 20-23: Glasmosaik i Hogager Kirke. Side 24-27: Maleri i Holstebro Kirke. Side 28-31: Billedtæppe og alterkors i Ellebæk Kirke. Side 32-35: Glasmosaik og krucifiks i Asp Kirke. Side 36-39: Prædikestol i Gimsing kirke. Side 40-43: Maleri i Hjerm Østre Kirke. Side 44-47: Maleri i Nørrelandskirken. Side 48-51: Altertavle i Naur Kirke. Side 52-55: Felt på prædikestolen i Sir kirke. Side 56-59: Altertavle i Hjerm Østre Kirke. Side 60-63: Orgelpulpitur i Nr. Felding Kirke. Side 92-95: Krucifiks i Vind kirke. Side 96-99: Altertavle i Grove kirke. Side 100-104: Døbefont i Gullestrup kirke. Side 105-107: Kampesten i Baunekirken. Side 119-121: Altertavle i Harboøre kirke. Side 122-125: Prædikestol i Lemvig kirke. Side 126-129: Altertavle i Marielirken (Bøvling). Side 130-133: Altertavle i Thyborøn kirke.

Side 134-137: Altertavle i Trans kirke.

26.6 Kirkelige foreninger

- og noget faldt i god jord : bogen om Luthersk Missionsforening i Vestjylland / [redigeret af: Bodil Kronborg, Søren Jensen og Poul Erik Pedersen] ; [kort: Carsten Hestbech]. - Skjern : Luthersk Missionsforening i Vestjylland : i samarbejde med Den kristne Boghandel i Skjern, 1986. - 188 sider : ill. Litteraturfortegnelse: side 188. (Vinderup * Lemvig * Struer * Holstebro * Thorsminde * Herning * Vorgod * Nr. Vium * Videbæk * Bakkeby * Fjaldene * Opsund * Herborg * Sælsøhede * Spjald * Mosbjerg * Gronbjerg * No * Hee * Ringkøbing * Holmsland * Finderup * Astrup * Faster * Fliskbæk * Borris * Sædding * Slumstrup * Skjern * Klokkebjerg * Tarm * Lønborg * Vostrup * Hemmet * Ådum * Foersom * Hoven * Haderup * Nees)

27.67 Kirkehistorie. Enkelt kirker og sogne

Brande

Menighedsråd ved Brande Kirke gennem 100 år / samlet og redigeret af Hans Andersen. - [Brande] : [Brande Menighedsråd], 2003. - 138 sider : ill. Udgivet i forbindelse med menighedsrådenes 100 års jubilæum 15.5.2003.

Bøvling

Berg, Poul: I ædle fædres spor?! - lidt om Bøvling Valgmændighed her og nu - I: Årsskrift/Foreningen af Grundtvigske Valg- og Frimenigheder. - 1998. -side 19-20

30 - 39 SAMFUNDS-VIDENSKAB. PÆDAGOGIK. FOLKELIV

30.1664 Unge

Zøllner, Lilian: En undersøgelse af unges livsstil i Lemvig Kommune. - Lemvig : Lemvig Ungdomsgård, 2002. - 62 sider. Omslagstitel: Unges livsstil

32.261 Socialdemokratiet

Kristensen, Georg: Rige år i FDF og DSU. - Hardsyssels årbog,

Statsamtmand Knud Jessen
»Rindumgård«, Holstebrovej 31, 6950 Ringkøbing
Tlf. 9675 0721
kjrn@statsamt.dk
Indvalgt 1998, formand fra 1998

Cand. mag. Per Hauge Mortensen
Byskellet 54, 6950 Ringkøbing
Tlf. 9732 2635
hauge.ramskov@mail.tele.dk
Indvalgt 1995, redaktør fra 1995

Susanne Bang Nielsen
Burvej 8, Idom, 7500 Holstebro
Tlf. 9748 5148
susanne@lokalhistorisk-arkiv.dk - Tlf. 9747 1600
Indvalgt 2004, kasserer fra 2004

Leif Novrup
Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup
Tlf. 9744 8301
leif.novrup@teliamail.dk
Indvalgt 1997, sekretær fra 1998

Bent Skaarup Pedersen
Fælledmosen 1, Stauning, 6900 Skjern
Tlf. 9736 9401
beskpe@hotmail.com
Indvalgt 2004, mødearrangør fra 2004

Kassererkontor:
Lokalhistorisk Arkiv, Markedspladsen 1,
7490 Aulum
Tlf. 9742 2320. Giro 6 43 92 33

Redaktion:
Cand. mag. Per Hauge Mortensen
Byskellet 54, 6950 Ringkøbing.
Tlf. 9732 2635
E-post: hauge.ramskov@mail.tele.dk

Sekretariat:
Leif Novrup
Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup
Tlf. 9744 8301.
E-post: leif.novrup@teliamail.dk

Salg af ældre årgange:
Erik Nørgaard, Holstebro Bibliotek
Kirkestræde 11, 7500 Holstebro
Tlf. 9611 6821
E-post: erik.norgaard@holstebro.dk

Regnskab for 2003

Indtægter

	2002	2003
Medlemskontingent	156.925,00	144.250,00
Tilskud fra pengeinstitutter og banker	18.500,00	16.000,00
Salg af årbøger	23.777,00	17.642,00
Renteindtægter	2.438,91	2.075,73
Diverse	3.894,70	3.938,45
	<hr/>	<hr/>
	205.535,61	183.906,18

Udgifter

Hardsyssels Årbog	101.150,25	116.042,75
Foredrag, møder, annoncer	46.262,25	52.490,13
Kontorudgifter	18.116,71	17.859,74
	<hr/>	<hr/>
	165.529,21	186.393,62

Resultat 2003

Indtægter	183.906,18
Udgifter	<hr/>
	186.392,62
Underskud	<hr/>
	2.486,44

Status pr. 31.12.2003

Vestjysk Bank (foreningskonto)	45.402,12	64.573,42
Vestjysk Bank (højrentekonto)	60.386,15	61.205,50
Ringkjøbing Bank	30.287,73	30.328,95
B.G. Bank	35.338,74	7.695,43
Til gode tilskud	2.000,00	1.500,00
	<hr/>	<hr/>
	173.414,74	165.303,30
Skyldige omkostninger	5.625,00	0
	<hr/>	<hr/>
Egenkapital	167.789,74	165.303,30

Kasserer *Viktor Hedegaard.*

Revisionspåtegninger:

Kassebøger kontrollerede med bilag

Beholdninger (bank og giro) ved årets slutning afstemt.

Intet fundet at bemærke.

Borbjerg den 25/2 2004

N. P. Læggaard   Else Madsen

*Oplysninger til regnskabet**Tilskud fra pengeinstitutter og kommuner for 2004*

Aulum Haderup Kommune	500,00	
Brande Kommune	500,00	
Egvad Kommune	500,00	
Holstebro Kommune	1.000,00	
Holmsland Kommune.....	1.000,00	
Ikast Kommune	500,00	
Lemvig Kommune.....	500,00	
Ringkøbing Kommune	1.500,00	
Struer Kommune	1.000,00	
Trehøje Kommune.....	500,00	
Videbæk Kommune.....	1.000,00	
Vinderup Kommune	500,00	
Ulfborg-Vemb Kommune.....	500,00	
Skjern Kommune.....	1.000,00	
Thyborøn-hHarbøre Kommune	500,00	
		<hr/>
		11.000,00
Ringkjøbing Landbobank.....	1.000,00	
Ringkjøbing Bank	2.000,00	
Vestjysk BankLemvig	1.000,00	
Vestjysk Bank Holstebro	1.000,00	
		<hr/>
		16.000,00
		<hr/>

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 2002-2003

Udvalget bringer også supplement til tidligere lister, som siden 1969 hvert andet år har været optaget i »Hardsyssels Årbog«. Avisartikler og årsskrifter fra skoler og institutioner er ikke medtaget.

Listen, der er opstillet efter decimalklassedelingen, er udarbejdet af Erik Nørgaard. Indholdet af alle litteraturlisterne, der har været bragt i Hardsyssels Årbog siden 1993, er nu søgbare på internettet på denne adresse: <http://baser.herningbib.dk/sites/WDLB/pub/search.html>. Hvis du er interesseret i lokalhistorie fra hele landet, kan du gå ind på denne adresse: <http://www.lokallit.dk/>, hvor du også kan klikke på Ringkøbing Amt og finde Hardsysselbasen.

SKØNLITTERATUR

Abildgaard, Ove: Hvorfor netop i dag, da det er søndag : glimt fra en barndom i tyverne. - [Kbh.] : Gyldendal, 1986. - 95 sider. Små digte og prosastykker om forfatterens barndom i Lemvig. Originaludgave: 1986.

Blendstrup, Jens: Den evige historie. - Kbh. : Athene, 2003. Kunsternovelle, hvis hovedperson får ideen til hovedværket ved en voldsom bilulykke i Tarm. I: Kunstner noveller / redigeret af Astrid Pejtersen. - side 87-103.

Borberg, Jytte: Løslad kaptajnen [lydoptagelse (kassettebånd)] / Jytte Borberg ; indlæser: Judith Rothenborg. - Ballerup : Dansk Bibliotekcenter, 1993. - 4 kassettebånd (ca. 4 t., 59 min.) (i 1 mappe). I 1807 dukker den tyske kaptajn Falkenberg op i Fjaltring på Jyllands vestkyst, hvor han de næste femten år skaber ravage med sine forretninger og sine erotiske evner. Gengivelse af bogen. Bogens originaludgave: 1992.

Damstrup, Villy: Tivlveren. Bind 1 : et tidsbillede : roman. - [Vordingborg] : Atrika, 2002. - 251 sider. Den nyuddannede lærerinde Olga kommer i 1924 til et stærkt indremissionsk sogn i Vestjylland og falder efter mange konflikter med de stedlige normer dog til og bliver gift med gårdejerens søn Jesper. Originaludgave: 2002.

Damstrup, Villy: Tivlveren. Bind 2 : et tidsbillede : roman. - [Vordingborg] : Atrika, 2002. - 347 sider.

Danmarks land [lydoptagelse (kassettebånd)] : danske forfattere skildrer land og by / udvalgt af

Asger Schnack ; indtalt af: Søren Elung Jensen. - [Odense] : Den grimme Ælling, 1999. - 7 kassettebånd i 1 mappe (9 t., 40 min.). Gengivelse af bogen. Indlæst efter udgaven: Kbh. : Aschehoug, 1998. Heri: Thøger Larsen: Vesterhavet. Knud Sønderby: Blæsten i Vestjylland. Per Højholt: Ikast om my mind. Jens August Schade: Velkommen til Holstebro. Per Kirkeby: Holstebro. Dan Turell: En nat i Holstebro. Henrik Have: På Vemb Station. Ove Abildgaard: Brede bøge og pinselem (Herregården Kappel v/Lemvig). Med litteraturhenvisninger.

Juel Larsen, Niels Peter: Midnatstimens konge : en røverroman fra revolutionstiden. - [Kbh.] : Gyldendal, 1995. - 382 sider. Henrik Rusius, søn af en jysk baron og en jødisk tjenestepige, drager efter den franske revolution ud i Europa og havner efter mange dramatiske begivenheder som leder af en af tidens hærgende røverbander. Originaludgave: 1995. (Bøvling Slot * Rysensteen)

Kromann, Thomas Hvid: Ude er hjemme. Novelle om boksekampen »West Jutland Fight Night« i No ved Ringkøbing. I: Stævnemøder på Place Blanche. - side 52-54.

Mikkelsen, Anne: Mordbrand. - [Kbh.] : Speech.dk, 2004. - 205 sider : ill. - (Rejseholdet ; 2). Kriminalroman. Rejseholdet under Peter Thornings ledelse kaldes til Herning, hvor en makaber mordbrand sættes i forbindelse med byens misbrugermiljø.

Mortensen, Henning (f. 1939). Ulværken [lydoptagelse (kassettebånd)] / Henning Mortensen ;

indtaling: \Paul Becker\ . - Kbh., 1996. - 6 kassettebånd (ca. 8 t.) (i 1 mappe). 3. del af: Havside sommer. Gyldendal Lydbøger. Året er 1958, og Ib er blevet student og nyder tilværelsen som lærervikar i Ulfborg. Men der foregår sære ting under den pæne overflade, og Ib møder bizarre og groteske skikkelser. Gengivelse af bogen. Bogens originaludgave: 1995

Nielsen, Lars (f. 1892): Tuesønnerne : roman. - Nyt oplag. - Martin, 1975. - 173 sider. Om livet i en pestramt landsby ved Skjern-åen i 1300-tallet. Originaludgave: 1945

Oscar K.: Vejen til Vemb : roman. - Kbh. : Politisk revy, 2003. - 159 sider. - (Rævens sorte bibliotek ; nr. 61). Oscar K er som eneste arving efter sin fætter Erling kommet til Vemb, hvor han under gennemgang af boet får indblik i et mangfoldigt, gådefuldt liv og univers. Originaludgave: 2003.

Petersen, Carl Otto (f. 1923): Kodeord »Anna« [lydoptagelse (kassettebånd)] ; indtalt af Søren Elung Jensen. - [Odense] : Den grimme Ælling, 1993. - 6 kassettebånd (8 t., 45 min.) (i 1 mappe). Kollektivroman fra en vestjysk by i september 1944 om en gruppe modstandsfolk og de mennesker, der frivilligt eller tilfældigt bliver involveret, da en gruppe nedskudte engelske flyvere skal skjules for tyskerne. Gengivelse af bogen. Bogens originaludgave: 1993.

Rasmussen, Gorm (f. 1945): Natbarber : roman. - [Kbh.] : Gyldendal, 2002. - 216 sider. Den midaldrende evighedsstudent, bistandsklienten og folkeinddeforskeren Espen Landeløv, finder et

1995. FDF 1928-1945, Holstebro. I: Hardsysse's årbog. - Rk. 2, bd. 29 (1995). - Side 29-38 : ill. (Danmarks Socialdemokratiske Ungdom * Socialdemokratiet.)

33.113 Arbejdsmarkedet

Arbejdsmarkedsnævnets kvartalsvise arbejdsmarkedsredogørelse : 1. kvartal 1988-oktober kvartal 1989. - Herning :

Arbejdsmarkedsnævnet for Ringkøbing Amtskommune, 1988-1989. 1. kvartal 1988 - 2. kvartal 1988 med titel: Kvartalsredogørelse.

33.194 Enkelte områders økonomiske forhold

Ringkøbing Amt

Erfaringer fra forsøgsprogrammet: »Nordvækstjylland« : et bredspektret strategisk samarbejdsprojekt mellem Holstebro, Lemvig, Struer, Thyborøn-Harboøre, Thyholm, Ulfborg-Vemb og Vinderup Kommuner. - Kommunerne i Nordvækstjylland : Kommunernes Landsforening, 1995. - 55 sider : ill. På omslaget: Nordvækstjylland : evalueringsrapport.

Ringkøbing Amt

Nørgaard Stidsen, Niels: Nej tak til nye knudepunkter ; To sider af samme sag / interview med Vagn Christensen og Erik Damborg. Oprettelse af regionale erhvervs-knudepunkter selv om der allerede eksisterer et formaliseret regionalt erhvervspolitisk samarbejde. Med udgangspunkt i erfaringen fra Klinkby Maskinfabrik. I: LO bladet. - Årg. 93, nr. 1 (1997). - Side 6-7.

Skjernå-dalen

Velfærdøkonomiske beregninger vedrørende de fleresidede samfundsmæssige costs og benefits ved det gennemførte naturgenopretningsprojekt i Skjernå-dalen [Tekst (online)] / Alex Dubgaard ... [et al.] ; udarbejdet til Skov- og Naturstyrelsen i forbindelse med Wilhjelmudvalgets arbejde ; redaktion: Handlingsplansekretariatet. - Wilhjelmudvalget, 2001. Adgangsmåde: Internet. URL: <http://www.skovognatur.dk/wilhelm/ending/pdf/filer/Skjernaadalen.pdf>. Kræver læsesoftware Acrobat Reader. Øverst på

titelskærbilledet: Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Trykt version med titel: Velfærdøkonomisk beregning vedrørende de fleresidede samfundsmæssige costs og benefits ved det gennemførte naturgenopretningsprojekt i Skjernå-dalen. Med litteraturhenvisninger og internetadresser.

33.953 Boligforeninger

Kaare, Jan: Boliger med vand omkring. Struer Boligselskab har bygget almene boliger på Venø midt i Limfjorden. Interviews. I: Boligen. - Årg. 65, nr. 3 (1998). - Side 11-13.

34.31 Kriminologi. Forbrydelser

Pedersen, Kurt (f. 1941-01-19): Assistancemelding til Rejseholdet. - 1. udgave, 1. oplag. - Valby : Borgen, 2002. - 145 sider. Beretning om et udvalg af forbrydelser i Danmark og den omfattende efterforskning, som har været med til at afsløre dem, fortalt af kriminalkommissær Kurt Pedersen, medarbejder i Kriminalteknisk afdeling og højstole. På omslaget: Rejseholdet i aktion. Heri: Side 65-73: Den ensomme tyv. Indhold: »Søren«s synderegister blandt andet om indbrud i Holstebro og Lemvig og overfald på politibetjent Jørgen Lai.

Pedersen, Kurt (f. 1941-01-19): Assistancemelding til Rejseholdet [lyddoptagelse (kassettebånd)] ; indtalt af: Aksel Hundslev. - [Odense] : Den grimme Ælling, 2003. - 4 kassettebånd i 1 mappe (4 t., 54 min.). Gengivelse af bogen. Indlæst efter udgaven: Valby : Borgen, 2002. Indhold: »Søren«s synderegister blandt andet om indbrud i Holstebro og Lemvig og overfald på politibetjent Jørgen Lai.

34.7 Retspleje

Nielsen, Lars Frank: Det offentlige bygger og vedligeholder - om Holstebro Retsbygning. I: Det offentlige bygger og vedligeholder. - Side 42-45 / redaktion: Lis Jensen og Henriette Uggerly.

36.1 Lokalforvaltning

Kirkegaard, Kaj: Projektorganisation : kommunen som den lærende organisation. - 1. udgave. - Kbh. :

Kommunernes Landsforening ekspedition ... Kommuneinformation, 1999. - 88 sider. Den gennemgående case i bogen er organisationsomlægningen i Ligningsafdelingen ved Skat- og Borgerservice i Holstebro Kommune.

36.9 Foreninger

Hjerm Borgerforening 1902-2002 : 100-års jubilæum / tekst: Estrid og Svend Refsgaard. - [Hjerm] : Hjerm Borgerforening, 2002. - 30 sider : ill.

37.206 Børne- og ungdomsforeninger

Fri, frisk og firs : en billedbog om de første 80 år i FDF Holstebro 1. kreds / redaktion: Jan Nielsen ... et al. ; fotos: tidligere og nuværende ledere i kredsen. - Holstebro : »Kontaktens«, FDF Holstebro 1. kreds, 1995. - 51 sider : ill.

37.24 Børnehaver

Bye Jensen, Vibeke: Vidunderlige legebørn i sølsøme rum, interview med Svend Jensen, Maria Bentzen. Struerskolens Børnehaver er et af Struerskolens, som er en husholdningskole og højstole med pædagogik-linie, og fungerer som en »øvelsesbørnehaver« for denne. I: Børn & unge. - Årg. 28, nr. 8 (1997). - Side 11-14 : ill.

37.363 Folkeskolen

Lauritsen, Helle: Små skoler klemt af ny skolelov ; Skolen trækker stort læs. Holstebro Kommune bruger den nye folkeskolelov til at flytte 7. klasse fra de små landsbybyskoler, hvilket indebærer den risiko at skolerne må lukke. I: Folkeskolen. - Årg. 111, nr. 18 (1994). - Side 16-18.

37.364 Ungdomsuddannelser

Ungdomsuddannelserne i Ringkøbing Amt : uddannelser efter 9. og 10. klasse ; erhvervsuddannelser, gymnasiale uddannelser, individuelle uddannelser : 2001. - [Ringkøbing] : VFU, Det Vejlednings Faglige Udvalg i Ringkøbing amt, 2000. - 69 sider. Årspublikation 2001.

Ungdomsuddannelserne i Ringkøbing Amt : uddannelser efter 9. og 10. klasse ; erhvervsuddannelser, gymnasiale uddannelser, individuelle uddannelser :

2000. - [Ringkøbing] : VFU, Det Vejlednings Faglige Udvalg i Ringkøbing amt, 1999. - 65 sider. Årspublikation 2000.

37.5 Enkeltte danske skoler

Bøvling

Det er kun døde fisk der flyder med strømmen / redaktion: Knud H. Jørgensen, Marianne Berg Olesen, Inge Ørskov Andersen. - [Bøvlingbjerg] : [Bøvling Friskole], [2002]. - 115 sider : ill. Videreetelse af: Margrethe La Cour Jensen: De første hundrede år omkring Bøvling Friskole. Udgivet i forbindelse med Bøvling Friskoles 125-års jubilæum.

Herning

Midtjyllands Kristne Friskole : 1973-1998 / redaktion ...: Karen Nellemann, Orla Nielsen, Villy Bergquist Sønderby. - Herning : Midtjyllands Kristne Friskole, [1998]. - 50 sider : ill.

Tarm

Tarm Skole i glimt : 1901-2001 / red.: Knud Å. Christensen, Preben Grangaard, Poul Wejse. - [S.l.] : [s.n.], 2002. - 44 sider : ill.

37.6 Højere uddannelse

Fuglsang, Jacob: Papirløst instituti-
onsøgte skab. Nr. Nissum
Seminarium og HF, Holstebro
Pædagogseminarium, Ergo- og
Fysioterapeutskolen og
Sygeplejeskolen skal danne nyt
center for videregående uddan-
nelser i Holstebro (CVU-
Holstebro), som med udgangs-
punkt i selvstændige institutioner
samarbejder mest muligt. I:
Magisterbladet DM. - Nr. 22,
1998. - Side 16-18.

37.69 Studenterforhold

Down memory lane : Struer
Gymnasiums Kollegium i 25 år /
red.: Søren Hove og Erling
Højberg ; tegninger: Tinne
Stougaard. - Struer : Struer
Gymnasiums Kollegium, 1995. -
48 sider : ill.

37.8 Kulturformidling

Kultur- og projektplan 1996-1999.
- Holstebro : Holstebro
Kommune, 1994. - 26 sider. Bind
3: Kunsten at støtte kultur : Ide-
og inspirationsmøde onsdag den
25. maj 1994 / forord: Hans
Kristian Didriksen ; paneldeltagere:
Bo Askus Kjeldgaard, Jacob

Feilberg, Lone Nyhuus, Niels
Christian Andersen og Carsten
Ohrt. Inde i hæftet: Kultur-pro-
jekt-plan frem mod år 2000.

37.86 Forsamlingshuse

Jensen, Åge (f. 1926): Knaplund
gymnastik- og forsamlingshus. -
Tarm : Hoven Ungdomsskole,
1978. - 30 sider : ill.

37.96 Undervisningens historie

Højh, Jon: Gamle vestjyske vin-
terskoler, bind 2 : skolerne i
Vedersø, Staby, Torsted ; tegning-
er af Peder Svendsen. -
Ringkøbing : Bollerup
Boghandel, 2002. - 79 sider : ill.
i farver.

38.2 Privat forsorg

Holstebro Kommune - en historie
om, hvordan man stimulerer de
indholdsmæssige diskussioner
ved at udskille tildelingen af øko-
nomiske tilskud til et særskilt
samarbejdsforum. Frivilligt soci-
alt arbejde. I: Lokalt samarbejde
om frivilligt socialt arbejde :
idékatalog til kommuner, amter
og frivillige sociale organisatio-
ner. - side 60-65.

Ringkøbing Amt - en historie om,
hvordan samarbejdet tilrette-
lægges, så det bliver koordineret
og orienteret mod amtets forskel-
lige indsatsområder : Det er også
historien om amtets kontaktpers-
ons vigtige rolle som »struktu-
rens bindeled«. Frivilligt socialt
arbejde i Ringkøbing Amt. I:
Lokalt samarbejde om frivilligt
socialt arbejde : idékatalog til
kommuner, amter og frivillige so-
ciale organisationer. - side 48-51.

38.5 Forsorg for børn og unge

Børn og unge i 90'erne : rapport /
Ringkøbing Amtskommune.
Skole- Og Socialområdet. -
Ringkøbing : Ringkøbing
Amtskommune : 1994. - 41 sider
: ill. Rapport om »Projekt børn
og unge i 1990« iværksat af poli-
tikerne i Ringkøbing Amt.
Projektets overordnede mål er at
sikre børn og unge en god op-
vækst, selv om de lever under
dårlige vilkår. Med kvalitativ sta-
tus for truede børn og unge i
Ringkøbing Amt og statistiske
oplysninger om børn og unge an-
bragt uden for hjemmet.
Litteraturhenvisninger.

38.51 Forsorg for børn

Mejdahl, Jørgen: Østervang : en
bid af Holstebros historie. -
Holstebro : [Børne- og
Ungdomspensionen Østervang],
2001. - 71 sider : ill.

38.63 Plejehjem

Fra plejehjem til leve- og bosted
/ Jessy Hjorth-Hansen, Keld
Anker Nielsen ; fotos og skitser:
Jon Hune. - Kbh. : Munksgaard
Danmark, 2003. - 150 sider : ill.
Om nye plejehjemsboliger. For at
opnå et tidssvarende miljø for de
ældre må man tænke nyt, både i
forbindelse med indretning og i
den sociale faglige indsats.
Tidligere: 1. udgave. 2002. (1. op-
lag: Frederikshavn : Dafolo). B.l.a.
om Plejeboligerne Parkvænget,
Holstebro. Med litteraturhenvis-
ninger.

38.65 Øvrige foranstaltninger for ældre

15 kommuners erfaringer og idéer.
- Kbh. : Den Sociale
Ankestyrelse, Analysekontoret,
2003. - 90 sider : ill. - (Frit valg i
ældreplejen). (Herning
Kommune). Med litteraturhen-
visninger.

38.7 Forsorg for handicappede

Holstebro handicap-guide. -
Ringkøbing Amts Aktivitets- og
udviklingscenter : Holstebro æl-
dre- og handicapråd :
Handelstandsforeningen, 1999. -
47 sider : ill.

38.79 Syge

Lynderup, Poul: Aktiv medvirken
giver livskvalitet : portrætter af
otte leve-bomiljøer for mennes-
ker med demens ; foto: Poul
Lynderup, Gøbel, Ellis Surel
Nielsen. - Aalborg : Formid-
lingscenter Nord, 2002. - 98 sider
: ill. På omslaget: Socialmini-
steriets indsats for demente:
Heri: Side 26-35 : Holstebro
Kommune, Mellemtoft. Med lit-
teraturhenvisninger.

Lynderup, Poul: Den røde tråd i
den grønne have : portrætter af
syv sansehave for mennesker
med demens. - Aalborg : Formid-
lingscenter Nord, 2002. - 77 sider
: ill. (nogle i farver). På omslaget:
Socialministeriets indsats for de-
mente. Heri: Side 64-75 : Birke-
toft, Aulum. Med litteraturhen-
visninger.

38.83 Alkoholikere

Alkoholbehandling i amterne / udarbejdet af Alkoholflagligt Forum. - Kbh. : Videnscenter om Alkohol, 2003. - 50 sider : ill. Oversigt over hvilke behandlingstilbud og metoder der anvendes i de enkelte amter. Heri side 28-30: Ringkøbing Amt.

39.06 Frilandsmuseer

Buskov, Poul: Hjerl Hede : Lageplan & Führer mit 74 Farbfotos / Zeichnungen: Wermund Bendtsen. - [Vinderup] : [Hjerl Hedes Frilandsmuseum], [2001]. - 32 sider : ill. i farver. Originaltitel: Hjerl Hede (dansk).
Buskov, Poul: Hjerl Hede : map & guide with 74 colourphotos / drawings: Wermund Bendtsen. - [Vinderup] : [Hjerl Hedes Frilandsmuseum], [2001]. - 32 sider : ill. i farver. Originaltitel: Hjerl Hede (dansk).

39.4 Dagligliv

Horsdal, Marianne: Danmark mit fødeleand : fortællinger fra hverdagslivet i det 20. århundrede. - 1. udgave, 1. oplag. - Valby : Borgen, 1991. - 151 sider : ill. Danskere mellem 97 og 23 år beretter om deres liv og giver dermed et indtryk af dansk mentalitet og livssyn og danskernes arbejds- og hverdagsliv i 1900-tallet. Heri: Side 30-37: Fiskeren fra Langerhuse. Side 68-74: Et tømrerfirma ved Vesterhavet (Gustav Brun, Fjaltring).

Horsdal, Marianne: Danmark mit fødeleand [lydoptagelse (kassettebånd)] ; indlæst af Susanne Stage. - Kbh. : Københavns Kommunes Biblioteker, Lydavisen, 1992. - 3 kassettebånd (i 1 mappe). Danskere mellem 97 og 23 år beretter om deres liv og giver dermed et indtryk af dansk mentalitet og livssyn og danskernes arbejds- og hverdagsliv i 1900-tallet. Indlæst efter udgaven: Valby : Borgen, 1991. Heri: Fiskeren fra Langerhuse. Et tømrerfirma ved Vesterhavet (Gustav Brun, Fjaltring)

39.42 Dagligliv i købstæden

Købstæden set og oplevet / billeder og tekster fra gamle dage udvalgt og samlet af Henrik Bransen. - Købstædernes Almindelige Brandforsikring : i kommission hos Rosenkilde og Bagers Boghandel, 1971. - 79 sider : ill.

Heri: side 21: Kierkegaard, J. Gadeporte i Ringkjøbing. 1810. side 23: Kierkegaard, J. Købmandsgård i Ringkjøbing. 1847.

40 - 49 GEOGRAFI**40.164 Kort****Herning**

Kraks vejkort over Danmark : bykort over: Esbjerg, Helsingør, Herning, Horsens, Kolding, København, Odens, Randers, Roskilde, Vejle, Aalborg, Århus : 2004. - 2004. - Virum : Krak, 2003. - 73 sider : ill. i farver.

Ringkøbing Amt

Mostrup kortbogen. 2003. Ringkøbing Amt. - Kbh. : Mostrup, 2003. - 248 sider : ill.

Ringkøbing Amt

Topografisk atlas Danmark : 82 kortudsnit med beskrivelse / redigeret af Ruth Helkier Jensen og Kr. Marius Jensen ; English summary. - Kbh. : Det Kongelige Danske Geografiske Selskab, 1976. - 192 sider : ill. (Atlas over Danmark. Serie 2 ; bind 2). Heri side 34-35: Skjern Å deltaet - Danmarks største afvandingsprojekt. Side 36-37: Sdr. Felding - et vestjysk ådallandskab. Side 38-39: Hvide Sande - Holmsland Klit. Side 42-43: Karupådal - Tilplantning af landbrugsarealer (Ikast Kommune). Side 46: Tre tyske hyer (Holstebro, Struer, Silkeborg). Side 48-49: Hardsyssel - Småbakked landskab med spredt bebyggelse (Lemvig Kommune). Side 52-53: Thyborøn - Limfjordstangen - Vestkystfiskeri. Litteraturliste: side 178-179.

40.8 Turistvæsen

En analyse af forhold, der har turistpolitisk, marketingmæssig og produktudviklingsmæssig betydning for det fortsatte arbejde med at tiltrække flere turister til Vestjylland, såvel i højsæson som udenfor sæsonen / Turistgruppen Vestjylland. - Turistgruppen Vestjylland, 1992. - 90 sider : ill. i farver. Ribe og Ringkøbing amter.

46.1 Slotte og herregårde

Danske slotte & herregaarde = Danish castles & manor houses =

Dänische Schlösser & Herrensitze. - [Ny udgave] / under redaktion af Helle Ottow og Peder Lind Pedersen / oversat af Oversættelsesudvalget A/S. - Viborg : Danske Slotte & Herregaarde, 2001. - 80 sider : ill. i farver. Parallell tekst på dansk, engelsk og tysk. På omslaget: Tema : Havekunst. Tidligere udgave: 1999. 72 sider. Heri: Side 58: Skarrildhus. Side 59: Nørre Vosborg. Side 65: Rysensteen.

Slotte og herregårde - set fra luften / Henning Dehn-Nielsen ; fotograferet af Hans Henrik Tholstrup ; kort: Ulla Britze. - [Kbh.] : Sesam, 2003. - 263 sider : ill. i farver. Heri: Side 207-209: Nørre Vosborg.

46.4 Enkelt områder**Brande**

Bundgaard Lassen, T.: Af Brande sogns historie. I: Vejle Amts Årbog. - 1935. - Side 208-232 og Vejle Amts Årbog. - 1936. - Side 226-239.

Egvad

Vestjyske gårde i tekst og billeder [elektronisk materiale (cd-rom)]. - Give : Nygaard Handel & Forlag, 2001. - 1 cd-rom : farve.

Engesvang

Boysen, Freddy: Engesvang : fra hedebeder til industrisamfund : kort beretning om Engesvang Sogn = Engesvang Lokalhistoriske Arkiv : Engesvang Lokalhistoriske Forening, 2002. - 37 sider : ill.

Grønbjerg

Munk, Thorkild (f. 1926): Grønbjerg og land - før og nu ; Grønbjerg Sogneforening udgiver bogen. - [Videbæk] : Team Lynderup. - 248 sider : ill.

Holstebro

50 år i Holstebro : Jydske Dragonregiment / tekst: Knud Erik Nielsen ... et al. ; redigering: Mads W. Gammelmark. - [Holstebro] : Dagbladet Holstebro-Struer, [2003]. - 32 sider : ill. (nogle i farver). Kolofontitel: Holstebro - 50 år som garnisonsby. Tillæg til: Dagbladet Holstebro-Struer. , 29.4.2003.

Holstebro

Graugaard, Esben: Fotograf A.H. Vorbeck - Holstebros første billedmager / Esben Graugaard og Bent T. Holm. - Holstebro

Museum, 2003. - 208 sider : ill. - (Det gamle Holstebro ; Bind 6). Samhørende: Bent Torben Holm: Det gamle Holstebro fortalt i billeder. (Bind 1-4). Esben Graugaard: Det gamle Holstebro / Esben Graugaard, Bent T. Holm. (Bind 5-6)

Holstebro

Holstebro under besættelsen 1940-1945 : skolemappe / udarbejdet af Holstebro Museum, Lokalhistorisk Arkiv og Holstebro Bibliotek. - Holstebro : Lokalhistorisk Arkiv, 1995. - Upagineret : ill. Indhold: Fortegnelse over udstillingen om besættelsestiden på Holstebro Museum ; Opgaver til udstillingen om besættelsestiden på Holstebro Museum ; »Løbesedler« plakater fra besættelsestiden ; Notiser om besættelsestiden ; Indgangsfortegnelse til artikler og notiser i Dagbladet ; Fortegnelse over litteratur på Holstebro Bibliotek vedrørende Anden Verdenskrig 1940-1945.

Husby Klitplantage

Bavngaard, Knud: Badelandets sensommer. I: Vandringer. - Side 37-40 / af Knud Bavngaard.

Ikast

Ikast 125 år. - [Ikast] : Ikast Byjubilmuseum, 2002. - 80 sider : ill. (nogle i farver). Omslagstitel: Ikast 1877-2002. På omslaget: Byen der klæ'r Danmark.

Lemvig

Damgaard, Ellen: Byvandring i Lemvig [Tekst (online)]. - [Lemvig Museum], 2002. Adgangsmåde: Internet. <URL: <http://www.ringamt.dk/inter-net/Lemvigmuseum.nsf/38c2782f168131a6412567d3004af22c/51c209ca5e0c293241256c2b003638d7?OpenDocu ment>> Trykt version med titel: Byvandringer i Lemvig.

Lemvig

Damgaard, Ellen: Byvandringer i Lemvig; redaktion Ellen Damgaard. - Lemvig : Lemvig Museum : Lemvig Boghandel, 2002. - 24 sider : ill. (nogle i farver). Onlineversion med titel: Byvandring i Lemvig.

Limfjordsegnen

Olsen, Søren (f. 1954-12-14): Oplev Limfjordslandet : en natur- og kulturguide ; kort: Tom

Therkildsen ; fotos: Søren Olsen. - 1. udgave, 1. oplag. - Højbjerg : Hovedland, 2002. - 160 sider : ill. i farver. - (Natur- og kulturguide fra Hovedland). Heri: Side 61-69: Struerengen og Venø. Side 71-77: Rundt om Nissum Bredning. Side 83-85: Thyholm og Jægdø. Med internetadresser.

Ringkøbing Amt

Abildtrup, Jens: Selvejrbønderne i Bøvling og Lundenæs amter 1743. I: Jyske Samlinger. - 5. række, bind 4, 1. halvbind. - side 104-111.

Ringkøbing Amt

Dehn-Nielsen, Henning: Danmark set fra luften : byer og seværdigheder ; fotograferet af Ulla Henrik Tholstrup ; kort: Hans Britze. - 2. udgave. - [Kbh.] : Sesam, 2003. - 288 sider : ill. i farver. Heri: Side 162-164: Lemvig. Side 206-209: Herning. Side 209-211: Holstebro. Side 224-227: Ringkøbing. Side 235-237: Struer.

Ringkøbing amt

Gang Rasmussen, Torben: Vandreture i Danmark ; redaktør: Inge Lise Ørum ; kort: Ulla Britze. - 1. udgave, 1. oplag. - Kbh. : Politiken, 1999. - 180 sider : ill. i farver. - (Politikens rejsehåndbøger). Heri: Side 43-45: Hjerl Hede og Flyndersø. Side 45-46: Stråseø Plantage. Side 46-48: Dejbjerg Plantage. Side 61-62: Elværksøen ved Brande. Med litteraturhenvisninger.

Ringkøbing Amt

Lilleør, N. C.: Fortællinger fra Vestjylland : en landsby i krig ; huse ved havet ; tegninger af Terkel Arnbjörn. - Herning : Poul Kristensen, 1985. - 138 sider : ill. 1. del rummer erindringer fra barndommen under 2. verdenskrig i en lille vestjysk landsby mens 2. del trækker linier fra slutsystemets redningsvæsen i slutningen af 1800-tallet, med Indre Mission og »de vantro« frem til i dag. Heri: side 22-25: Karen Tovborg Jensen (fra Gudum ved Lemvig). Side 63-68: Sivskæreren fra Lomborg (om Harboøreulykken i 1893). Side 73-75: Stranding den 4. december 1890 (Vejlby, Sønder sogn, Lilleør). Side 76: Stranding den 17. marts 1892 (Bovbjerg). Side 77-78: Carl Moe. Side 79-81: Redningsprotokollen (Ferring, Vejlby, Langerhuse, Bovbjerg).

Side 82: Stauning (statsminister) (Vrist, Harboøre). Side 83-88: De helvedesskræmte (Harboøre). Side 89-96: Niels Bjerre (Liløre, Lilleør). Side 97-98: Det fremmede barn fra Manchester (Harboøre kirkegård). Side 99-100: »Flyvholm« i aktion (Langerhuse, redningsaktion). Side 101-102: Redningsbåden kæntrer (ulykken 25. januar 1897). Side 103-105: Undervandsbådens stranden (Den tyske undervandsbåds stranding ved Vejlby 5. november 1916) (1. verdenskrig). Side 117-127: Turisternes tid (Redningsstationen »Liløre«). Side 128-131: Når vi indhentes (Ferring Sø). Side 132-135: Cheminova - syndebugken på Harboøre Tange. Side 136-139: Jesu Kristi Tro (Begravelsestale i Harboøre).

Ringkøbing Amt

Nygaard, Vagn: Over havstok og sten : fra Blåvand til Skagen : en bog om sansninger og stemninger, skrøner og strandinger oplevet og genoplevet under en vandring langs hav og klit ; tegninger: Arne Sørensen ; billeder: Vagn Nygaard. - Give : Stenbjerg, 1997. - 100 sider : ill. Heri: Side 25-36: Nymindegab-Søndervig. Side 37-44: Søndervig-Thorsminde. Side 45-49: Thorsminde-Bovbjerg. Side 51-56: Bovbjerg-Thyborøn.

Ringkøbing amt

Nykrø, Thomas: Danmark rundt ad Margueritruuten ; fotos: Thomas Nykrø. - 4. udgave / redaktør: Søren Koustrup / kort: Folia/LegindKort A/S, 1. oplag. - Kbh. : Politiken, 2002. - 204 sider : ill. i farver. - (Politikens rejsebøger). Rygtitel: Politikens Danmark rundt ad Margueritruuten. Tidligere: 3. udgave. 1999. 192 sider. Heri side 117-125 og 150-156: Ringkøbing Amt.

Ringkøbing Amt

Olsen, Søren (f. 1954-12-14): Politikens store Danmarksbog ; redaktør: Thomas Vinge ; korttegnning: Steen Frimodt. - 1. udgave, 1. oplag. - Kbh. : Politiken ; [S.l.] : i samarbejde med Bogpa, 2003. - 424 sider : ill. i farver ; (Politikens håndbøger). Omtale af seværdigheder, kirker og slotte, gravhøje og stensætninger, skove og søer, øer og naturområder

- samt væsentlige byer. Heri: Side 60-99: Vestjylland.
- Rysensteen**
Rockstroh, K.C.: Oprettelsen af godset Rysensteen 1664. I: Jyske Samlinger. - 5. række, bind 4, 2. halvbind. - side 290-294. (Bøvling amt * Bøvling len.)
- Skjern**
Kousgaard, Alfred: En Skjern dreng fortæller: en beretning om folk og originaler i det gamle Skjern omkring 1915-30. - Skjern : Niels E. Andersen, 2002. - 56 : ill.
- Torsted**
Torsted Sogn : et tidsbillede 1920-2000 / redaktion: Peder Svendsen. - [Torsted] : Lokalhistorisk Arkiv, Torsted, 2002. - 127 sider : ill. Videreførelse af: Alfred Kaae: Torstedbog. Med litteraturhenvisninger.
- Tvis**
Mejdahl, Jørgen: Tvis sogn - og dets beboere. - Supplement. - [Holstebro] : [Hans Larsen], [2003]. - 60 sider : ill.
- Vestjylland**
Bloch, Jørgen Victor: Den jyske hede i 1825 ; ved Johs. E. Tang Kristensen. Afnsat af hans »Nogle grammaticalske Bemærkninger om den vestjyske Dialect oplyst ved ethnografiske og geographiske Billeder«, 1837. I: Hardsyssels årbog. - Rk. 2, bd. 28 (1993). - Side 93-102 : ill.
- Vinderup**
Vinderup Egnshistoriske Arkiv 1976-2001 / redaktionsudvalg: Gunnar Hallum ... [et al.]. - [Vinderup] : Vinderup Egnshistoriske Arkiv, 2001. - 64 sider : ill.
- 50 – 59 NATURVIDENSKAB**
- 50.264 Enkelte lokaliteters naturforhold**
Ringkøbing amt
Olsen, Søren (f. 1954-12-14): Danmarks søer og åer ; kort: Steen Frimodt ; tegninger: Anders Roesgaard. - Kbh. : Politiken : i samarbejde med Danmarks Naturfredningsforening, 2002. - 352 sider : ill. i farver. - (Politikens håndbøger). Beskrivelse af Danmarks væsentligste søer og åer med gennemgang af deres historie, landskabsmæssige betydning og biologiske værdi. På omslaget: Håndbog til 269 søer og åer i Danmark. Heri: Side 74-111: Vestjylland. Med litteraturhenvisninger.
- Skjernådal*
Eiby, Anne: Miljøvurdering af Skjern Å Naturprojektet : teknisk VVM-redegørelse / udarbejdet: COWI ; ved Anne Eiby, Ulla Vogt Andersen, Steen Øgaard Dahl ; [for] Skov- og Naturstyrelsen. - [Kbh.] : Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1998. - Ca. 180 sider : ill. (nogle i farver).
- Skjernådal*
The possible impact of the restoration of River Skjern. - Aarhus : Environmental Studies, University of Aarhus, 2001. - 76 sider : ill.
- Vest Stadil Fjord*
Vest Stadil Fjord [Tekst (cd-rom)] : Life-Nature final report, project no. B4-3200/97/232. - [Kbh.] : Skov- og Naturstyrelsen : Direktoratet for Fødevareerhverv, 2001. - 1 cd-rom. Produceret af: Naturfocus.
- 55.2 Mineralogi**
Prahm, Holger: Råstofkortlægning - Skygge Plantage / sagsbehandlere [i.e. forfatter]: Holger Prahm. - Ringkøbing : Ringkøbing Amt, Grundvands- og Industrimiljøafdelingen, 1999. - Ca. 90 sider : ill.
- 55.3 Geomorfologi**
Grundvandsovervågning 2001 - NOVA 2003 / sagsbehandlere [i.e. forfattere]: Dennis Plauborg Noe ... [et al.]. - Ringkøbing : Ringkøbing Amt, Teknik og Miljø, 2002. - Ca. 90 sider : ill. i farver ; NOVA: Det Nationale Program for Overvågning af Vandmiljøet.
- Grundvandsovervågning 2002 - NOVA 2003 / sagsbehandlere. [i.e. forfattere]: Dennis Plauborg Noe ... [et al.]. - Ringkøbing : Ringkøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - Ca. 140 sider : ill. i farver. NOVA: Det Nationale Program for Overvågning af Vandmiljøet.
- VVM vindmøller Rønland - hydrauliske undersøgelser [Tekst (online)] : modellering af hydrodynamik og sedimenttransport : endelig rapport / DHI, Institut for Vand og Miljø. - Carl Bro as, 2001. Adgangsmåde: Internet. <URL:http://www.ringamt.dk/Internet/WebDags.nsf/0fe2b60b14b8cc99c1256a22002822d2/c3f95d437d1c47cc41256af8004b0cdb/\$FILE/061101pktb5.pdf>. Med litteraturhenvisninger.
- 55.64 Enkelte lokaliteters geologi og palæontologi i alm.**
- Bøvling Klit**
Geologisk kortlægning af Vestkysten : side scan sonar kortlægning af detailområde ud for Bøvling Klit (Thorsminde-Fjaltring) / Jørgen O. Leth ... et al. - København : GEUS, 2001. - 11 blade, 4, 4 tavler i farver : ill. i farver. - (Rapport / Danmarks og Grønlands Geologiske Undersøgelse ; 2001/97).
- Troldhede**
Råstofkortlægning af sand - grus - sten ved Troldhede : fase 2 kortlægning udført for Ringkøbing Amt / Peter Roll Jakobsen. - Copenhagen : GEUS, Geological Survey of Denmark and Greenland, 2002. - Ca. 230 blade : ill. (nogle i farver). - (Report - Geological Survey of Denmark and Greenland ; 2002/101).
- Vestkysten**
Geologisk kortlægning af Vestkysten : samlede resultater af den regionalgeologiske kortlægning af kystzonen mellem Lodbjerg og Blåvandshuk / Jørgen O. Leth ... et al. ; udført for Kystinspektoret i 1998-2001. - København : GEUS, 2001. - 26 blade : ill. (nogle i farver) + 3 kort. - (Rapport / Danmarks og Grønlands Geologiske Undersøgelse ; 2001/111).
- 55.9 Vandforskning**
35 småsøer i Ringkøbing Amt :

- miljøtilstand 2000 / sagsbehandlere [i.e. forfattere]: Bo Boysen Larsen ... [et al.] - Ringkøbing : Ringkøbing Amt, Teknik og Miljø, 2002. - 133 sider : ill. i farver.
- Have, Arne: Borbjerg Møllesø : miljøtilstand 1990-2001 / sagsbehandler [i.e. forfatter]: Arne Have. - Ringkøbing : Ringkøbing Amt, Teknik og Miljø, 2002. - 149 sider : ill. (nogle i farver). Med litteraturhenvisninger.
- Marine områder - miljøtilstand i fjordområder : Ringkøbing Fjord og Nissum Fjord 2000 / sagsbehandler [i.e. forfatter]: Martha B. Laursen [et al.]. - [Ringkøbing] : Ringkøbing Amt, Teknik og Miljøområdet, 2001. - 140 sider : ill. i farver. Omslagstitel: Ringkøbing Fjord, Nissum Fjord 2000.
- Moeslund, Bjarne: Vandløb med særlige miljømæssige interesser 1992 : beskrivelse af vandløbskvaliteten samt forslag til fremtidig målsætning : bilagsdel : Bind 1 / Bjarne Moeslund. - Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1993. - 152 sider. Bind 1 / udarbejdet af: Bio/consult ; tekst: Bjarne Moeslund ; redigering: Gitte Spanggaard ; stregtegning: Jens Chr. Schou.
- Thyborøn Fjord og Harboøre Fjord : miljøtilstanden i Thyborøn Fjord og Harboøre Fjord (lagunesøerne) på Harboøre Tange 1998-2001. - Ringkøbing : Ringkøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - 129 sider : ill. ; 2003.
- Vandmiljø i Limfjorden 1998: - - Bilag. - Viborg : Limfjordsovervågningen, 1999. - 260 blade : ill. nogle i farver. - (Limfjordsovervågningen: Ringkøbing Amt, Viborg Amt, Nordjyllands Amt).
- Vandmiljø i Limfjorden 2000. - Viborg : Limfjordsovervågningen, 2001. - XI, 157 sider : ill. nogle i farver. - (Limfjordsovervågningen: Ringkøbing Amt, Viborg Amt, Nordjyllands Amt).
- Vestergaard, Asger Behrens: VVM vindmøller Rønland - sedimentundersøgelser / udarbejdet: Asger Behrens Vestergaard ; [for] Thyborøn-Harboøre Vindmøllelaug I/S, Vindenergi APS/Bonus Energy A/S. - [Glostrup] : Carl Bro, 2001. - [46] sider : ill. i farver.
- Østergaard, Egon: Skjern Å - en snoet vej fremad til fortiden. Ti år efter folketingsbeslutningen om igen at lade Skjern Å sno sig løber den stadig ligeud, men planen nærmer sig sin virkeliggørelse. I: Fugle og natur. - nr. 3, 1997. - Side 14-16 : ill.
- Åbne farvande langs Vestkysten 2001. - Aalborg : Nordjyllands Amt, Natur- og Miljøkontoret ; Ringkøbing : Ringkøbing Amt. Vandmiljøafdelingen ; Ribe : Ribe Amt, Teknik- og Miljøområdet, 2002. - 98 sider. - (Vandmiljø overvågning). Udkommer hvert andet år. 2001.
- 56.1564 Biotopografi**
Rønland
VVM vindmøller Rønland - basisbeskrivelse af biologi : flora, sæler, fisk og bundfauna / udarbejdet: Bjarke Laubek ... [et al.] ; [for] Thyborøn-Harboøre Vindmøllelaug og Vindenergi APS/Bonus Energy A/S. - [Glostrup] : Carl Bro-Harboøre Vindmøllelaug, 2001. - 20, 6 sider : ill. (nogle i farver).
Kolumnetitel: VVM vindmøller Rønland - biologi - basisbeskrivelse. Med litteraturhenvisninger.
- 57.4 Sporeplanter**
Søndergård, Holger: Karsporeplanter i Nordvestjylland / tekst og kort: Holger Søndergård. - Thisted : Biologisk Forening for Nordvestjylland, 2002. - 95 sider : ill. (Bl.a. om Thyholm.)
- 58.6 Fisk**
Balleby, Klaus: Fiskene i Ringkøbing Amts vandløb : status og udvikling 1988-2000 ; foto: Finn Sivebæk ... Heine Glüsing og Klaus Balleby ; stregtegning: Jens Chr. Schou. - Ringkøbing : Ringkøbing Amt, Teknik og Miljø, 2002. - 104 sider ; 30 cm : ill. i farver. Med litteraturhenvisninger.
- Müller, Jens Peter: Fiskebestanden i Lemvig Sø : september 1994. - Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - Ca. 80 sider : ill.
- Müller, Jens Peter: Fiskebestanden i Søby Sø, september 1994 / Jens Peter Müller, Helle Jerl Jensen. - Ringkøbing : Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - Ca. 80 sider : ill.
- 58.83 Fugle**
Skjern Enge : rapport over fuglelivet 2001-2002 / redaktion: Egon Østergaard ; forfattere: Ole Amstrup ... [et al.] ; tegninger: Peter Kristensen. - Aulum : Dansk Ornitologisk Forenings Lokalfdeling, Ringkøbing Amt, 2003. - 105 sider : ill. (nogle i farver). (Ringkøbing Amts fugleliv ; nr. 16). Med resumé på engelsk. Med litteraturhenvisninger.
- VVM vindmøller Rønland - basisbeskrivelse af fuglelivet / udarbejdet: Jesper Kyed Larsen, Bjarne Laubek ; [for] Thyborøn-Harboøre Vindmøllelaug, Vindenergi APS/Bonus Energy A/S. - [Glostrup] : Carl Bro, 2001. - 32, 4 sider : ill.
Kolumnetitel: VVM vindmøller Rønland - fugle - basisbeskrivelse. Med litteraturhenvisninger.
- 60 - 69 PRAKTISKE FAG**
- 60.1 Virksomhedsledelse**
Godt i gang-guiden : for iværksættere i Ringkøbing Amt / Teknologisk Informationscenter, Ringkøbing amt ; i samarbejde med erhvervskontorer og etableringsvejledere i Ringkøbing amt. - Holstebro : Teknologisk Informationscenter, Ringkøbing amt, 1996. - 48 sider : ill. (delvis i farver) ; Guident er tænkt som den lokale vejviser i en startfase med omtale af lokale rådgivnings- og uddannelsesmuligheder i amt og kommuner i Ringkøbing amt.
- 60.13 Personaleadministration**
Behandlingsmiljø, behandlingstrivsel, behandlingsresultat : en trivselsundersøgelse af 371 langvarigt sygdomsramte fra Gjern, Ikast, Ry, Silkeborg og Them : rapport nr. 1 / Eggert Petersen ... [et al.]. - Silkeborg : AOF's faglige skole ; Frederiksberg : Institut for Trivsels- og Livs kvalitetsstudier,

2002. - 322 sider. Hertil knytter sig: Fra passiv til interaktiv behandling? På omslaget: Projekt Fat i Fraværet. Med litteraturhenvisninger.
- Dialog til forbedring [Tekst (online)]: erfaringer med Det Sociale Indeks / udarbejdet af Sekretariatet for Det Sociale Indeks; ved Navigent; fotograf: Anders Kavin. - 1. udgave. - Sekretariatet for Det Sociale Indeks, 2002. Adgangsmedie: Internet
<URL:http://www.detsocialeindeks.dk/pdf/dialogtilforbedring.pdf>.
PDF-format. Om Det sociale indeks, et dialogværktøj der beskæftiger sig med virksomheders sociale ansvar belyst gennem to kommuners og et amts erfaringer med indekset: Herning og Skørping Kommune og Nordjyllands Amt.
- Dialog til forbedring: erfaringer med Det Sociale Indeks / udarbejdet af Sekretariatet for Det Sociale Indeks; ved Navigent; fotograf: Anders Kavin. - 1. udgave. - Kbh.: Sekretariatet for Det Sociale Indeks, 2002. - 52 sider: ill. (nogle i farver). Om Det sociale indeks, et dialogværktøj der beskæftiger sig med virksomheders sociale ansvar belyst gennem to kommuners og et amts erfaringer med indekset: Herning og Skørping Kommune og Nordjyllands Amt.
- Fra passiv til interaktiv behandling?: nogle hovedresultater fra »Behandlingsmiljø, behandlings-trivsel og behandlingsresultat« : en trivselundersøgelse af 371 langvarigt sygdomsramte / Eggert Pedersen ... [et al.]. - Silkeborg: [AOF's faglige skole]; Frederiksberg: Institut for Trivsels- og Livskvalitetsstudier, [2002]. - 24 sider: ill. Knytter sig til: Behandlingsmiljø, behandlingstrivsel og behandlingsresultat. På omslaget: Projekt Fat i Fraværet. Med litteraturhenvisninger. Om ikast:
- Undersøgelse af arbejds-trivsel og arbejdsmiljø i Arriva / Eggert Petersen, Chris Jensen, Henrik Albeck. - Frederiksberg: Institut for Trivsel og Livskvalitetsstudier; Kbh.: Arbejdsmiljøinstituttet; Silkeborg: Projekt »Fat i Fraværet«, 2003. - 46 sider: ill. Omslagstitel: Undersøgelse af trivsel, arbejdsmiljø og fravær hos Arriva. På titelsiden: Fat i fraværet - rapport III/1. Med litteraturhenvisninger.
- Undersøgelse af arbejds-trivsel og arbejdsmiljø i LM Glasfiber A/S, Engesvang - daghold / Eggert Petersen, Chris Jensen, Henrik Albeck. - Frederiksberg: Institut for Trivsel og Livskvalitetsstudier; Kbh.: Arbejdsmiljøinstituttet; Silkeborg: Projekt »Fat i Fraværet«, 2003. - 46 sider: ill. Omslagstitel: Undersøgelse af trivsel, arbejdsmiljø og fravær hos LM Glasfiber A/S, Engesvang - daghold. På titelsiden: Fat i fraværet - rapport III/1. Med litteraturhenvisninger.
- Undersøgelse af arbejds-trivsel og arbejdsmiljø i LM Glasfiber A/S, Engesvang - nathold / Eggert Petersen, Chris Jensen, Henrik Albeck. - Frederiksberg: Institut for Trivsel og Livskvalitetsstudier; Kbh.: Arbejdsmiljøinstituttet; Silkeborg: Projekt »Fat i Fraværet«, 2003. - 46 sider: ill. Omslagstitel: Undersøgelse af trivsel, arbejdsmiljø og fravær hos LM Glasfiber A/S, Engesvang - nathold. På titelsiden: Fat i fraværet - rapport III/1. Med litteraturhenvisninger.
- 60.15 Systemanalyse**
Interlocking directorships among companies in Ringkøbing Amt: a case of social capital / Jens Geersbro & Laurids Hedaa. - Copenhagen: Department of Management, Politics and Philosophy, 2002. - 19 sider: Ill. - (Wp; 22/2002)
- 60.96 Møller**
Lebec-Sørensen, Anna Marie: Vindmøller og vandmøller i Danmark. Bind 2. - 2004. - 227 sider. Heri: side 17-21: Borbjerg Mølle. Side 173-177: Uhre Mølle.
- 61.09 Kvaksalveriets historie**
Rørbye, Birgitte: Kloge folk og skidtfolk: kvaksalveriets epoke i Danmark. - 1. oplag. - Kbh.: Politiken, 1976. - 282 sider: ill. Heri: Side 138-147: Laust Glavind - en myte og et menneske. Laurids Christensen 1808-1891, Holstebro. Side 147-149: Heksen der blev klog kone. Kirsten Ravnsborg Jensdatter Krathus 1822-1902, husmandskone i Tvis. Side 149: Hun fik brug for sin børnelærdom. Ane Kirstine Eriksdatter, gift Nicolajsen, 1851-1929, Holstebro. Side 150-152: Degn eller klog mand? Christen Søgaard Pedersen 1841-1915, Nørre Nissum. Side 152-156: Samleren. Kjeld Bjerg Pedersen, 1831-1903, Lomborg. Side 156-158: »Denne høderlige kvaksalver...«. Maren Søgaard, gift Grummesgaard, Resen. Peder Christen Grummesgaard, 1813-1874, Resen. Side 158-159: Tryllekunstneren. Christian Dalgaard 1875- Resen. Side 159-160: Klog kone af nød. Birgitte Christensdatter, 1800-1890, Hygum. Side 160-161: Bøde som fortjeneste. Niels Lisbjerg, 1827-1902, Hove. Side 162-167: Pebertræt. Henrik Pedersen Kobborg, 1819-1903, Sevel. Side 167-171: Kvaksalveren der fik nekrolog af en stiftsikus. Mads Christensen Weis Husted, 1764-1839, Ringkøbing og Nøvling.
- 61.44 Arbejderbeskyttelse**
Jensen, Olaf (f. 1947): Fiskeri i hårdt vejr: en spørgeskemaundersøgelse blandt fiskere som deltog i SID's Fiskerikonference i Ringkøbing den 10. & 11.12.1993. - Esbjerg: Søfartsmedicinsk Institut, Sydjysk Universitetscenter, 1995. - 32,8 sider. Referencer: side 31-32.
- 61.49 Nødhjælp**
Ringkøbing (amtskommune). Arbejdsgruppen vedrørende Livsbevarende Behandling før og under Ambulancetransport. Livsbevarende behandling før og under ambulancetransport. - Ringkøbing: Ringkøbing amtsråd, 1980. - 29 blade: ill.
- 61.555 Apotekervæsen**
Loldrup, Hans-Otto: Løve apotek - historien om Danmarks 26 nuværende og 5 nedlagte Løve Apoteker. - Kbh.: Loldrup, 2003. - 336 sider: ill, nogle i farver. - (Danske apoteker i to årtusinder). Heri: side 155-163: Holstebro Løveapotek, oprettet 1715. Side 204-221: Ringkøbing Løve Apotek, oprettet 1749. Side 278-290: Herning Løve Apotek, oprettet 1832.
- 61.7 Hospitalsvæsen**
Evaluering af udskrivninger '95 / udarbejdet af Anna Marie Fink, Astrid Barkler og Vita Henvig;

udarbejdet for Holstebro Centralsygehus. - Holstebro : Holstebro Centralsygehus, 1995. - Flere pagineringer.

62.2 Maskinteknik

Kolby Hansen, Hans: Hansen - gennem 3 generationer. - [S.l.] : Hansen, [1999]. - 205 sider : ill. Udgivet i forbindelse med HansenGroup's 50 års jubilæum 10.5.1999. Smudsomslagstitel: Hansen - smeden fra Lem.

Kolby Hansen, Hans: Hansen - throughout 3 generations. - [S.l.] : Hansen, [1999]. - 205 sider : ill. Originaltitel: Hansen - gennem 3 generationer. Udgivet i forbindelse med HansenGroup's 50 års jubilæum 10.5.1999. Smudsomslagstitel: Hansen - the blacksmith from Lem.

62.28 Vindkraft og vindmotorer

Christensen, Benny (f. 1937): Vinden som vestjysk energikilde. - [Billund] : Danmarks Vindkraftshistoriske Samling, 2003. - 20 sider : ill. Med resuméer på engelsk.

Vindmøller i Gedmose II, Holstebro Kommune : vurdering af virkningen på miljøet (VVM) / udarbejdet af Ringkøbing Amt ; i samarbejde med NEG Micon A/S, Møller & Grønberg, arkitekter og planlæggere AS og Carl Bro as ; redaktion Møller & Grønberg, arkitekter og planlæggere AS ; miljøvurdering Carl Bro as ; beregning af produktion, støj- og skyggekast Energi- og MiljøData ; landskabelig vurdering og visualisering Møller & Grønberg, arkitekter og planlæggere AS ; fotos Møller & Grønberg, arkitekter og planlæggere AS. - [Ringkøbing] : Ringkøbing Amt, Teknik- og Miljø, 2002. - 55 sider : ill. i farver.

Vindmøller i Nørhede, Ringkøbing Kommune : vurdering af virkningen på miljøet (VVM) / udarbejdet af Vestas Scandinavian Wind Technology AS ; med bistand fra Møller & Grønberg, arkitekter og planlæggere AS og Carl Bro as ; redaktion Møller & Grønberg AS ; miljøvurdering Carl Bro as ; landskabelig vurdering og visualisering Møller & Grønberg AS ; kort Kort- & Matrikelstyrelsen ;

fotos Møller & Grønberg. - Ringkøbing : Vestas, 2002. - 51 sider : ill. i farver. Kolofontitel: Vindmøller i Nørhede i Ringkøbing Kommune. Med litteraturhenvisninger.

Vindmøller i Nørhede, Ringkøbing kommune [Tekst (online)] : vurdering af virkningen på miljøet (VVM) / Vestas SWT, Carl Bro as, Møller & Grønberg, Arkitekter og Planlæggere AS. - Vestas SWT, 2002. Adgangsmåde: Internet. <URL:http://www.ringamt.dk/Internet/RingAmtP1.nsf/UNIDInformationsdokumenter/606977548C3F86E41256B6C0044B0DE?Open>. PDF-format. Afsnittene nedtages enkeltvis i PDF-format.

VVM vindmøller Rønland - vurderingsnotater for Thyborøn-Harboøre Vindmøllelaugs projektforslag 1 og 2 / [udarbejdet for] Thyborøn-Harboøre Vindmøllelaug ; [af] Carl Bro Intelligent Solutions. - [Glostrup] : Carl Bro as, 2001. - Ca. 90 sider : ill. Kolumentitel: VVM vindmøller Rønland - vurderingsnotater. Med litteraturhenvisninger.

62.8 Skibe og både

Bollerup, Christian: Jenny Skomager : fiskekutteren og kirkeskibet i Helligåndskirken, Hvide Sande. - [Ringkøbing] : Heebro, 2003. - 92 sider : ill.

63.06 Landbrugets foreninger og organisationer

Fra landbosamfundets sociale grænseland / Esben Graugaard og Rigmor Lillelund. I: Landbrug, lokalhistorie og langt fra Danmark : festskrift til Erik Helmer Pedersen i anledning af hans 70 års fødselsdag lørdag den 6. juli 2002 / redigeret af: Dan H. Andersen. - Side 103-113.

Samvirksomhed : Ringkøbing Amts Landboforeninger 1902-2002 / redaktion Bent Jensen, Kim Clausen, Niels Nørskov Stidsen. - [Holstebro] : Ringkøbing Amts Landboforeninger, 2002. - 121 sider : ill.

63.093 Landbrugets historie 1660-1814

Henningsen, Peter: Ellen Damgaard og bønderne i Lemvig. I: Landbohøstorie og regionalhistorie. - bd. 2, side 14-15.

63.098 Landbrugets historie i det 21. århundrede

Landbruget i Ringkøbing Amt. - [Ny udgave]. - Kbh. : Landboforeningerne, 2001. - 20 sider : ill. Tidligere: Kbh. : De dansk Landboforeninger, 1997. 24 sider.

63.14 Vanding

Vandplanlægningen : markvandsundersøgelse. - Ringkøbing : Ringkøbing Amtskommune, Teknik- og Miljøforvaltningen. Årlig. Årspublikation. Første årgang betegnet: 1977, og udgivet 1978. Registrering i Dansk bogfortegnelse og Dansk periodicafortegnelse ophørt med : 1985, udgivet i 1986.

63.18 Landbrugsmaskiner

Christensen, Jens (f. 1947): Forretning og teknologi : landbrugsmaskinindustrien midt i verden 19. til 21. århundrede. - Århus : Aarhus Universitetsforlag, 2003. - 698 sider. Med litteraturhenvisninger. Indhold: Bording Maskinfabrik * FASTERHOLT Maskinfabrik * GRENE (Skjern) * GRÅKJÆR Staldby (Tvis) * HERBORG (Skjern) * J.C.LØKKE Maskinfabrik (Bøvlingbjerg) * JYDEN BUR * KYNDSTOFT (Borbjerg) * LÅNGKJÆR Staldinventar (Vildbjerg) * LJM (Lem) * LYDERSENS Maskinfabrik (Lem) * LØKKE Maskinfabrik (Bøvlingbjerg) * P. Mortensen (Herning) * SKIOLD Datamix (Herning) * TIM Maskinfabrik * VESTAS (Lem) * VESTYDEN (Lemvig) * FUNKI (Herning).

Toft, Jens (f. 1927): Maskinerne og mig : om mekaniseringen af dansk landbrug. - [Lem] : Mellem Himmel og Jord, 2003. - 181 sider : ill. (nogle i farver). Jens Toft fortæller om sit liv som maskinhandler og om den tekniske udvikling og mekanisering inden for landbruget. (Højmark, Stauning).

63.409 Skovhistorie

Kiddal, Klink og Nørhede Plantage ApS : 1902-2002. - [S.l.] : Kiddal, Klink og Nørhede Plantager ApS, 2002. - 82 sider : ill.

63.61 Heste

Belgisk Hesteval i Jylland 1925-2000 : 75 år. - [Almind] : [Belgisk

Hesteavl i Jylland], [2000]. - 79 sider : ill. Heri: Side 63-67: Landsskuet i Herning 1988.

63.62 Kvæg

En dag er vi alle økologer / interview med Karsten Kjærgaard / NT. Bedriftsbesøg ved Holstebro. I: Bovlogisk. - Årg. 8, nr. 1 (1994). - Side 30-32 : ill.

63.69 Dyr læger

Festskrift for Ringkøbing amts dyrlægeforening. - Ringkøbing Amts Dyrlægeforening, 1993. - 71 sider : ill. Omslagstitel: 100 år - 1893-1993. Udarbejdet på grundlag af foreningens protokoller, særtryk af tidsskrifter samt optegnelser om de i amtet fungerende dyrlægepraksis; bearbejdet af det af bestyrelsen nedsatte festudvalg og baseret på oplysninger fra de enkelte praksisindehavere; illustreret med tegninger udført af Kaj Husum.

63.71 Mejerier

Høgh, Jon: Grød ikke over spildt mælk; tegninger af Peder Svendsen. - Ringkøbing : Bollerup Boghandel, 2003. - 91 sider : ill. På titelsiden: Stavnsbånd, andelsbevægelse, N.J. Fjord, Vester Tim, Stadil og Lem Andelsmejerier. På omslag: Vester Tim, Stadil og Lem Andelsmejerier.

63.9 Erhvervsfiskeri

Socioøkonomisk undersøgelse af den samfundsmæssige og økonomiske betydning af fiskeriet på Ringkøbing Fjord og dens opland / forfattere: Frank Jensen ... [et al.]. - Ringkøbing : Ringkøbing Amt, Teknik og Miljø, 2002. - 85 sider. Med litteraturhenvisninger.

63.907 Fiskeriundersøgelser

Dieperink, Christian: Fangster af laksefisk fra Skjern Å og Storåen. - Silkeborg : Danmarks Fiskeriundersøgelser. Afd. for Ferskvandsfiskeri, [2002]. - 27 blade (upaginerede) : ill. (DFU-rapport ; 100-02). Med litteraturhenvisninger.

Fiskeriundersøgelser med yngeltrawl på lavt vand i den vestlige Limfjord, 2001 / udarbejdet af: Ringkøbing Amt ; Mads Nedergaard, Niels Sørensen. - Ringkøbing : Limfjordsovervågningen, 2002. - 67 sider : ill.

(nogle i farver). Med litteraturhenvisninger.

Skjern Å's lampretter : statusrapport fra naturovervågningen før restaureringen / af Nicolai Ørskov Olsen ... et al. - Silkeborg : Danmarks Fiskeriundersøgelser. Afd. for Ferskvandsfiskeri, [2002]. - 33 blade : ill. - (DFU-rapport ; 99-02). Med litteraturhenvisninger.

65.841 Jernbanetrafikkens historie

Beretning om Trafikministeriets valg af operatør på jernbanestrækninger i Midt- og Vestjylland : beretning fra rigsretsvise fremsendt til Folketinget i henhold til § 18, stk. 1, i lov om revisionen af statens regnskaber m.m. - Kbh. : [Statsrevisoratet], 2002. - 47 sider. - (De af Folketinget valgte statsrevisorer ; 12/01).

Jensen, Niels (f. 1942): Danske jernbaner : på strejftog i den danske jernbanehistorie / tekst og fotos: Niels Jensen. - 1. udgave, 2. oplag. - [Kbh.] : Aschehoug, 2002. - 143 sider : ill. i farver. Om efterkrigstidens danske jernbaner med beretninger om nedlæggelser og personerne bag udviklingen fra damplokomotiver over diesel-drevne lokomotiver frem til de nyeste el-drevne. Tidligere: 1. udgave. 2000. Heri: side 24-25: Vemb-Lemvig-Thyborøn jernbane. Side 73, 80-83: Troldhedebanen. Med litteraturhenvisninger.

Strejftog 1 [film (videokassette)]. - Sorø : Grimstrup Film, 1995-. - 1 kassette (VHS), 59 min. Det blå Kultog til Herningværket, Havnebanen i Lemvig, godstog fremført af VLT's MX *Trafiksen*.

Strejftog 2 [film (videokassette)]. - Sorø : Grimstrup Film, 1995-. - 1 kassette (VHS), 59 min. Heri om de vestjyske stationer Lem og Borris.

65.89 Filатели

Sådan samler jeg!! / redigeret af Egon Jepsen. - [Holstebro] : Holstebro Filatelistklub, [2003]. - 54 sider : ill. Udgivet i forbindelse med Holstebro Filatelistklubs 70-års jubilæum.

65.94 Havnevæsen

Havnen i Ringkøbing. I: Bygninger

ved vandet - Bygningskulturens Dag 2003. - side 26-29, ill.

65.95 Fyr væsen

Svendsen, Peder (f. 1934): Fyrtårne : Jyllands vestkyst / tekst og tegninger Peder Svendsen. - Ringkøbing : Bollerup Boghandel, [2003]. - 40 sider : ill. Heri side 10-13: Bovbjerg Fyr. Side 23-28: Lyngvig Fyr.

65.98 Redningsvæsen.

Strandinger. Søulykker Hvide Sande 9. december 1951. - [Hvide Sande] : Holmsland kommune, [2002]. - 80 sider : ill.

66.85 Slagterier

Slagteriet i Lemvig : 1907-2001 / Sven Højgaard Jensen og Karl Sønderby Hansen. - [S.l.] : [s.n.], 2002. - 152 sider : ill.

67.7 Tekstilindustri

Bloch, Jens: Revolutionens sønner / tekst ...: Jens Bloch ; fotos: Egil Thomsen ... [et al.]. - [Herning] : Dansk Tekstil & Beklædnings, 2002. - 96 sider : ill. Rygtitel: Høsebindelauget 1952-2002 (Herning, Hammerum Herred).

68.8 Beklædningsfagene

Heldgård, Jesper: Bestseller : international arbejdsdeling med god fortjeneste. Om udnyttning af danske tekstil- og beklædningsindustrier til lavtlønslande. I: Ret eller vrang for jordens syersker. - Side 54-55 / af Jesper Heldgård ... et al. - (Brande, Pigalle, Ringkøbing).

Heldgård, Jesper: Fra Iakst over Litauen til Ukraine. Om udnyttning af danske tekstil- og beklædningsindustrier til lavtlønslande (Novotex). I: Ret eller vrang for jordens syersker. - Side 48-49 / af Jesper Heldgård ... et al ...

Heldgård, Jesper: Uldjyde i Polen. Om udnyttning af danske tekstil- og beklædningsindustrier til lavtlønslande (Pagh Mørup Børnekonfektion, Aulum). I: Ret eller vrang for jordens syersker. - Side 50-53 / af Jesper Heldgård et al.

68.9 Andre håndværk

Agersted, Lone: Glæde af skår : mange af de genstande Peter John Winther-John restaurerer i sit værksted ved Herning, ankommer praktisk taget som værdiløse skår. De forlader ham til gengæld

som kostbare antikviteter, for han er en mester på sit felt / foto: Torben Djenner. I: Antik & auktion. - nr. 2, 2002. - Side 50-53 : ill. (Kollund).

69.53 Sluser

Slusekapacitet : Hvide Sande sluse / Ringkjøbing Amt ... [et al.]. - [Ringkjøbing] : Ringkjøbing Amt, Teknik og Miljøområdet, 2001. - 33, 10 sider : ill. i farver.

69.61 Vejbygning

Rute 18 - Brande S.-Ris, ny højklasset vej [Tekst (online)] : VVM-redegørelse, arealanvendelsesanalyse / udarbejdet af Vejdirektoratet, Areal- og Geodataafdelingen ; redaktion: Søren Baumgarten og Poul Mogens Christensen. - Kbh. : Vejdirektoratet, 2002. - (Rapport ; 245). Hertil findes bilag: <URL:http://www.vd.dk/wim-pdoc.asp?page=document&objno=68177> Adgangsmåde: Internet <URL:http://www.vd.dk/pdf/rapport_243/rapport243_fb.pdf>. PDF-format.

Rute 18 - Brande-Ris : VVM-redegørelse, arealanvendelsesanalyse / udarbejdet af Vejdirektoratet, Areal- og Geodataafdelingen ; redaktion: Søren Baumgarten og Poul Mogens Christensen. - Kbh. : Vejdirektoratet, 2002. - 17 sider, tavle i farver : ill. i farver. - (Rapport / Vejdirektoratet ; nr. 245)

Rute 18 - Brande-Ris, ny højklasset vej : VVM-redegørelse, miljøvurdering / udarbejdet af Vejdirektoratet ; af COWI A/S. - Kbh. : Vejdirektoratet, 2002. - 132 sider, tavle i farver : ill. i farver. - (Rapport / Vejdirektoratet ; nr. 244)

Rute 18 - Brande-Ris, ny højklasset vej : VVM-redegørelse, sammenfattende rapport / udarbejdet af Vejdirektoratet, Planlægningsafdelingen ; redaktion: Nils Korsgaard og Anne Mette Bach-Jacobsen ; luftfotos: Allan Kartin ; visualiseringer: Møller & Grønborg A.S. - Kbh. : Vejdirektoratet, 2002. - 98 sider, tavle i farver : ill. i farver. - (Rapport / Vejdirektoratet ; nr. 243)

Rute 18 - Brande-Ris, ny højklasset vej [Tekst (online)] : VVM-redegørelse, sammenfattende rap-

port / udarbejdet af Vejdirektoratet, Planlægningsafdelingen ; redaktion: Nils Korsgaard og Anne Mette Bach-Jacobsen ; luftfotos: Allan Kartin ; visualiseringer: Møller & Grønborg A.S. - Kbh. : Vejdirektoratet, 2002. - (Rapport ; 243).

Hertil findes bilag: <URL:http://www.vd.dk/wim-pdoc.asp?page=document&objno=68177> Adgangsmåde: Internet <URL:http://www.vd.dk/pdf/rapport_243/rapport243_fb.pdf>. PDF-format.

Rute 18 - Brande-Ris, ny højklasset vej [Tekst (online)] : VVM-redegørelse, miljøvurdering / udarbejdet af Vejdirektoratet ; af COWI A/S. - Kbh. : Vejdirektoratet, 2002. - (Rapport ; 244). Hertil findes bilag: <URL:http://www.vd.dk/wim-pdoc.asp?page=document&objno=68177>

Adgangsmåde: Internet <URL:http://www.vd.dk/pdf/rapport_243/rapport243_fb.pdf>. PDF-format.

69.84 Vandforsyning

Busch, Jens Allan: 75 års jubilæum, I/S Kibæk Vandværk 1926-2001 / redigeret af Jens Allan Busch ; foto: Jens Strunge, Holger Kolze m.fl. - [Kibæk] : I/S Kibæk Vandværk, [2001]. - 23 sider : ill.

Prahn, Holger: Dokumentation for udpegning af områder med særlige drikkevandsinteresser / sagsbehandler [i.e. forfatter]: Holger Prahn. - 3. oplag. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, 2000. - Ca. 70 sider : ill. (nogle i farver). Tidligere: 1. udgave. 1997.

69.85 Renseanlæg

Tornbjerg, Jesper: Renseanlæg skaffer laks i Storåen : tæt samarbejde mellem kommune og tre private virksomheder har sparet Holstebro Centralrenseanlæg for to-cifret millionbeløb og udmønter sig i eksport, interview med Peter Nørskov. I: Ingeniøren. - Årg. 20, nr. 5 (1994). - Side 16.

69.86 Renovationsvæsen

Ringkjøbing kommunes 4-strøms-system : indsamling af husholdningsaffald / Peter Høeg, Bodil Nissen og Ilonka Domela. -

Miljøministeriet, Miljøstyrelsen. - 143 sider : ill. - (Arbejdsrapport fra Miljøstyrelsen ; nr. 19,1995)

69.87 Forurening

Cheminova A/S : temaredegørelse 2000 / sagsbehandler[e] [i.e. forfatter]: Monica Kørhøsen ... [et al.]. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, Grundvands- og Industrimiljøafdelingen, 2000. - 10, 34 sider : ill. (nogle i farver)

69.94 Tørvegravning

Skouvig, Bente: Tørvebørn på Vinderupengen i tiden omkring 2. verdenskrig. I: Journalen. - årg.13, nr. 1 (2003). - side 13-20 : ill. (tørveskæring, tørvegravning)

70 79 KUNST. ARKITEKTUR. TEATER. MUSIK. SPORT. IDRÆT

70.6 Kunstforeninger

Tyholm Kunstforening : 1992-2002 : jubilæumsskrift. - [S.l.] : Tyholm Kunstforening, [2002]. - 26 sider : ill. i farver.

70.964 Enkelte lokaliteters kunsthistorie

Holstebro

Tre stærke / [værker] Olivia Holm-Møller, Ebba Carstensen, Anna Klindt Sørensen ; redaktion: Lene Burkard, Folke Kjems og Anne Højer Petersen ; tekst: Lene Burkard og Gertrud Købke Sutton. - [Odense] : [Kunsthallen Brandts Klædefabrik], 2002. - 88 sider : ill. i farver. Om malerne Olivia Holm-Møller (1875-1970), Ebba Carstensen (1885-1967) og Anna Klindt Sørensen (1899-1985), med eksempler på deres værker. Udgivet i forbindelse med udstilling på Kunsthallen Brandts Klædefabrik 7.9.-15.12.2002, Jens Nielsen & Olivia Holm-Møller Museet 11.1.-23.3.2003 og Storstrøms Kunstmuseum 12.4.-1.6.2003.

Ringkjøbing Amt

Stræde, Johs.: Kulturelle trykknapper : om at se og opleve omgivelserne. - Herning : Poul Kristensen, 2002. - 181 sider : ill. i farver ; Forfatteren giver eksempler på synsindtryk og sanseople-

velser, vi kan finde omkring os, bl.a. huse, skilte, brønde og trafikpunkter. Heri: Side 10,12 og 13: Gavlmalerier i Brande. Side 165: Bøvlingbjerg. Side 107: Filskov. Side 52, 124-126: Herning. Side 45, 175: Holstebro. Side 75-76: Hvide Sande. Side 41: Ikast. Side 44, 69, 144, 158: Lemvig. Side 30-31, 54, 61-62, 76-78, 89-90, 114-116, 147: Ringkøbing. Side 122: Skjern. Side 78, 149: Struer. Side 15: Trans. Side 89-87, 95, 171-173: Velling. Side 113-114: Videbæk.

Vestjylland

Regionsudstillingen 2002 : Billedkunstneres Forbund, Vestjylland. - [S.l.] : [Billedkunstneres Forbund, Vestjylland], [2002]. - 40 sider : ill. i farver. Udgiven i forbindelse med udstilling i Janus Bygningen 5.1.-3.2.2002.

71.64 Enkelte lokaliteters arkitekturhistorie

Ringkøbing

Bondegårde i Danmark / arkitekttegninger af Steen Thielens. - Stenstrup : Skib i samarbejde med Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur, 2002. - 159 sider : ill. i farver. Heri: Side 81: Bankgården, Husby Klit. Side 82: Iver Miltersens Gård, Klegod, Ringkøbing Kommune. Side 83: Strandgården, Husby Klit, Ringkøbing Kommune.

Ringkøbing Amt

Forskning og bevar din landsby : et idékatalog / tekst, foto, illustration ... Arkitektfirmaet Bødtker & Christensen Aps. - [S.l.] : Ringkøbing Fjord Samarbejdet, 2001. - 17 sider : ill. i farver ; Ringkøbing Fjord Samarbejdet: Holmsland Kommune, Ringkøbing Kommune, Skjern Kommune, Egvad Kommune.

Ringkøbing Amt

Høi, Arne: Klitgårde i Holmsland og Ringkøbing Kommuner : gode råd om vedligeholdelse og istandsættelse / tekst Arne Høi ; foto ... af Arne Høi ; tegninger Søren Vadstrup. - [Ringkøbing] : Ringkøbing kommune ; [Hvide Sande] : Holmsland kommune, 2003. - 28 sider : ill. i farver. På omslaget: Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen - Landsplanafdelingen, Kulturministeriet,

Kulturarvsstyrelsen. Med litteraturhenvisninger og internetadresser.

Ringkøbing Amt

Lind, Olaf: Arkitektur guide Jylland ; redaktion: Kim Dirckinck-Holmfeld og Jørgen Hegner Christiansen ; fotos: Ayuna Pedersen, hvor intet andet nævnes. - Kbh. : Arkitektens Forlag, 2002. - 344 sider : ill. (nogle i farver). Guide over ca 300 bygningsværker fordelt på fire landsdele: Jylland nord, vest, øst og syd. Med ca 20 beskrivelser af byer, landskabsbeskrivelser og introduktion til den jyske arkitektur. Heri: Side 90-125: Ringkøbing amt. Med litteraturhenvisninger.

Ringkøbing Amt

Lind, Olaf: Jutland architecture guide ; editors: Kim Dirckinck-Holmfeld and Jørgen Hegner Christiansen ; English translation: Kirsten Lytzen and Karen Steenhard ; photos: Ayuna Pedersen, unless credited otherwise. - Copenhagen : Danish Architectural Press, 2002. - 344 sider : ill. (nogle i farver). Heri: Side 90-125: Ringkøbing Amt. Med litteraturhenvisninger.

71.864 Enkelte kirkers og klostres arkitektur og kunst

Ringkøbing amt

Gravgaard, Anne-Mette: Tro, rum, billede : kunst i kirken : overvejelser og eksempler ; fotografier...: Jens Jørgen Frimand. - 1. udgave, 1. oplag. - Århus : Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer, 2002. - 131 sider : ill. i farver. Inspiration og hjælp for menighedsråd, der overvejer at anskaffe ny kunst til deres kirker. Fotografier af 38 nye og nyere kirkeudsmykninger og oplysninger om bl.a. tilbudsprocessen og økonomi. Heri: Side 26-27: Fønnesbæk kirke. Side 30-31: Fredens kirke, Herning. Side 40-41: Gullestrup kirke. Side 106-107: Vind kirke. Med litteraturhenvisninger.

71.9564 Enkelte lokaliteters bebyggelsesgeografi og historie

Bording

Debatoplæg tillæg nr. 38 til Regionplan 2001 : debatoplæg for udvidelse af økologisk

kvægbrug Teglårdsvej 25, 7441 Bording. - Ringkøbing : Ringkøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - 1 pjeces. - (Regionplan/Ringkøbing amt). Debatperiode fra den 10. maj 2003 til den 10. juni 2003.

Brande

Forslag til tillæg ... Regionplan 2001 : Nr. 15 : Vindmøller ved vindmøllefabrikken BONUS Energy A/S / Ringkøbing Amt. Teknik- og Miljøområdet. - Ringkøbing : Ringkøbing Amtskommune, 2002. - 8 blade : ill. i farver. Med litteraturhenvisninger.

Egvad

Forslag til tillæg ... Regionplan 2001 : Nr. 4 : Vindmøller ved Nørre Bork / Ringkøbing Amt. Teknik- og Miljøområdet. - Ringkøbing : Ringkøbing Amtskommune, 2002. - 102 sider : ill. i farver. Nr. 4 og VVM-redegørelse : vindmøller ved Nørre Bork. Med litteraturhenvisning.

Egvad

Forslag til tillæg ... Regionplan 2001 : Nr. 8 : Udvidelse af svineproduktion Østre Kyvlingvej 10, Lønborg / Ringkøbing Amt. Teknik- og Miljøområdet. - Ringkøbing : Ringkøbing Amtskommune, 2002. - 27 sider, 7 kortbilag : ill. nogle i farver. Med litteraturhenvisning.

Fuglsang Sø

Forslag til tillæg ... Regionplan 2001 : Nr. 13 : Fuglsang Sø og Høling Sø, Herning Kommune / Ringkøbing Amt. Teknik- og Miljøområdet. - Ringkøbing : Ringkøbing Amtskommune, 2002. - 6 blade : ill. i farver. Med litteraturhenvisning.

Geddal

Debatoplæg tillæg nr. 28 til Regionplan 2001 : planlægning for vindmøller ved Geddal - sanering af 7 vindmøller i Vinderup Kommune. - Ringkøbing : Ringkøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - 1 pjeces. - (Regionplan/Ringkøbing amt). Debatperiode fra den 30. november 2002 til den 30. december 2002.

Gedmosø

Forslag til tillæg ... Regionplan 2001 : Nr. 12 : Vindmøller ved Gedmosø, Holstebro Kommune / Ringkøbing Amt. Teknik- og Miljøområdet. - Ringkøbing :

- Ringkjøbing Amtskommune, 2002. - 10 blade : ill. Med litteraturhenvisning.
- Hellegård Ådal**
Debatoplæg tillæg nr. 33 til Regionplan 2001 : planlægning for skovrejsningen omkring Hellegård Ådal. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - 1 pjec + 1 kort. - (Regionplan/Ringkjøbing amt). Debatperiode fra den 26. februar 2003 til den 12. marts 2003.
- Hellegård Ådal**
Forslag til tillæg nr. 33 Regionplan 2001 : planlægning for skovrejsningen omkring Hellegård Ådal. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - pjec. - (Regionplan/Ringkjøbing Amt). Strukturplanlægning: fysisk planlægning (serier). Offentlighedsperioden: 7. april - 2. juni 2003.
- Herning**
Debatoplæg : Tillæg nr. 13 : Regionplan 2001 / Ringkjøbing Amt. Teknik- og Miljøområdet. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amtskommune, 2002. - 1 pjec.
- Herning**
Etablering af sidetagsse ved rute 18/15 Herning. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, 2002. - 8 blade : ill. i farver. - (Regionplan 2001. Nr. 26)
- Herning**
Debatoplæg tillæg nr. 26 til Regionplan 2001 : planlægning for etablering af sidetagsse i forbindelse med Etape 1 af Rute 15/18 ved Herning. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, Teknik og Miljø, 2002. - 1 pjec + Bilag: 1 bl. - (Regionplan). Debatperiode fra den 21. november 2002 til den 19. december 2002.
- Knaplund**
Forslag til tillæg ... Regionplan 2001 : Nr. 21 : Vindmøller ved Knaplund, Egvad Kommune / Ringkjøbing Amt. Teknik- og Miljøområdet. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amtskommune, 2002. - 148 sider : ill. i farver. Nr. 21 med VVM-redegørelse: Vindmøller ved Knaplund, Egvad Kommune. Med litteraturhenvisning.
- Nørhede**
Regionplan 2001 : Tillæg nr. 7 : vindmøller ved Nørhede, Ringkjøbing kommune / Ringkjøbing Amt. Teknik- og Miljøområdet. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amtskommune, 2002. - 9 sider og bilag. Nr. 7: Vindmøller ved Nørhede, Ringkjøbing kommune.
- Ramme**
Debatoplæg tillæg nr. 44 til Regionplan 2001 : planlægning for vindmøller nord-vest for Ramme, Lemvig Kommune. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - 1 pjec. - (Regionplan/Ringkjøbing amt). Debatperiode fra den 7. juni 2003 til den 23. juni 2003.
- Ringkjøbing Amt**
Elsøe Jensen, Jørgen: Danmarks middelalderlige byplaner : Bind 5: Midtjylland. - Kbh. : Dansk Komité for Byhistorie : Skov- og Naturstyrelsen ; Odense : Odense Universitetsforlag, 1998. - 203 sider : ill. Heri: Side 51-61 : Holstebro. Side 107-115 : Ringkjøbing.
- Risum**
Debatoplæg tillæg nr. 42 til Regionplan 2001 : planlægning for råstofindvinding ved Risum, Holstebro Kommune. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - 1 pjec. - (Regionplan/Ringkjøbing amt). Debatperiode fra den 10. juni 2002 til den 10. juli 2002.
- Rønland**
Forslag til tillæg ... Regionplan 1997 : Nr. 30 : Vindmøller ved Rønland / Ringkjøbing Amt. Teknik- og Miljøområdet. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amtskommune, 2001. - Flere pagineringer : ill. i farver + 1 cd-rom. Nr. 30 med VVM-redegørelse: Vindmøller ved Rønland. Med litteraturhenvisning.
- Skjern**
Debatoplæg tillæg nr. 47 til Regionplan 2001 : planlægning for areal til byudvikling i Skjern, Skjern Kommune. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - 1 pjec. - (Regionplan/Ringkjøbing amt). Debatperiode fra den 12. juli 2003 til den 11. august 2003.
- Thyborøn**
Debatoplæg tillæg nr. 46 til Regionplan 2001 : udvidelse af Thyborøn Havn. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - 1 pjec. - (Regionplan/Ringkjøbing amt). Debatperiode fra den 14. juli 2003 til den 18. august 2003.
- Tim**
Debatoplæg tillæg nr. 25 til Regionplan 2001 : debatoplæg for udvidelse af kvægrugret Nørre Espvej 10, 6980 Tim. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - 1 pjec + 1 bl. - (Regionplan/Ringkjøbing amt). Debatperiode fra den 21. december 2002 til den 20. januar 2003.
- Tulstrup Hede**
Debatoplæg tillæg nr. 41 til Regionplan 2001 : planlægning for vindmøller ved Tulstrup Hede, Ikast Kommune. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - 1 pjec. - (Regionplan/Ringkjøbing amt). Debatperiode fra den 10. juni 2003 til den 23. juni 2003.
- Vinderup**
Debatoplæg tillæg nr. 33 til Regionplan 2001 : debatoplæg for udvidelse af det økologiske kvægrugret Handbjerg Hovgårdsvej 5, 7830 Vinderup. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, Teknik og Miljø, 2003. - 1 pjec + 1 bl. - (Regionplan/Ringkjøbing amt). Debatperiode fra den 29. juni til den 29. juli 2002.
- 71.966 Rekreative områder**
Projekt for Fuglsang sø og Høling sø, Herning kommune : vurdering af virkningen på miljøet (VVM) / udarbejdet af: Ringkjøbing Amt og Herning Kommune ; i samarbejde med Rambøll, rådgivende ingeniører. - Ringkjøbing : Ringkjøbing Amt, 2002. - 87 sider : ill. (nogle i farver). Øverst på omslaget: Ringkjøbing Amt, Teknik og Miljø. Med litteraturhenvisning.
- 72 Enkelte kunstneres værker**
Lerpa, Nes: Abyss with painted wings / works by Nes Lerpa ; text by Debora Ferrari. - Brønshøj : Il Colpo Editore, 1998. - 56 sider : ill. i farver. Dansk, italiensk og tysk tekst. Genjævner af den danske maler Nes Lerpa (f. 1942) værker og installationer fra 1988-1998 samt en kort tekst om Nes Lerpas kunst. Heri: Side 26-29: »Columbus Festival«, Holstebro. »Open Air Art Project«, Holstebro.

Westergaard, Laila: Westergaard, Laila. Laila Westergaard : skulptur og relief i granit / tekst og redaktion: Laila Westergaard, Inge Dybbro ; fotografer: Bent Ryberg ... Jürgen Korte ... Laila Westergaard. - Kastrup : Kastrupgårdsamlingen, [2001]. - [24] sider : ill. i farver. Udgivet i forbindelse med udstilling 8.11.-30.12.2001.

73.6 Skulpturhistorie

Christophersen, Peter: I kast - skulpturerens by? I: Årsskrift / Carlserg fondet, Frederiksborgmuseet, Ny Carlsbergfondet. - 1994. - Side 145-152 : ill.

74.6 Kalkmalerier

Bolvig, Axel: Politikens bog om Danmarks kalkmalerier / af Axel Bolvig ; redaktør: Kasper Monty ; illustrationer og fotos: Axel Bolvig. - 1. udgave, 1. oplag. - Kbh. : Politikens, 2002. - 360 sider : ill. i farver. - (Politikens håndbøger). Gennemgang af samtlige kalkmalerier i Danmark og Skåne med omtale af relevante motiver. Opdelt efter de middelalderlige stifter: Bjerglum, Viborg, Århus, Ribe, Slesvig, Odense, Roskilde og Lund. Heri: Side 102-103: Ejning. Side 104: Gammelsgn. Side 105: Lønborg. Side 109: Dybe. Side 110: Lomborg. Side 113: Staby m.fl. Med litteraturhenvisninger og internetadresser.

75.7408 Fotografi

Tidens tand : det forgangne, det flygtige og morgendagen. - Holstebro : Fotoklubben Blænde 96, 2001. - [48] sider : alle ill. (nogle i farver). Fotomontage af 12 medlemmer fra Fotoklubben Blænde 96. Udgivet i forbindelse med Holstebro Festuge 25.8.-2.9.2001.

77.06 Teaterfestivals

Exe Christoffersen, Erik: Festuge-ritual. Fra Holstebro Festuge på Odin Teatret. I: Teater-et. - Nr. 67 (1993). - Side 22-23.

77.4096 Ballethistorie

Strøm Hansen, Marianne: Balletten på heden. I: Kulturkontakten. - 2003, december. - side 23-25, ill. (Holstebro, Peter Schaufuss Balletten).

77.56 Revykunst

Revybyen Ringkjøbing / Gunnar

og Børge Hindø ; fortalt af Lone Hindø. - Ringkøbing : Bollerup Boghandel, 2002. - 112 sider : ill. Med litteraturhenvisninger.

78.067 Orkestre

Jubilæumsskrift 1953-2003. - [Struer] : Struer DUI orkester, [2003]. - 36 sider : ill.

78.611 Sangbøger

Jylland synger / notetegning: Martin Mortensen ; illustration: Karen Böll. - Ø. Højt : SK-Forlag, 1977. - 435 sider : ill. På omslaget: 350 sange og viser. For melodistemme med becirfning. Heri: Side 114: Aften ved Fjand. Side 259: Dejbjerg bakker. Side 284: Nu blomstrer lyngen på Dejbjerg Hede. Side 286: Ringkøbing. Side 302: Tarm-sangen. Side 314: Bøgenes verden (ved indvielsen af en ny biblioteksbygning i Holstebro, 1924).

78.794:5 Rock'n roll

DM-finalen : 2500 unge i Holstebro-Hallen da Primates vandt DM-titlen. Holstebro-orkestret The Poisons var med i finalen i danmarksmesterskabet for rockorkestre. I: Børge. - 1967, nr. 6. - side 6-7, ill.

79.31 Løgetøj

Nielsen, Hanna: Fornemt blikfang : Arkitekt Hans Dissings enestående samling af blikløgterøj er hovedattraktion, når Holstebro Museum i juni åbner sit nye legetøjsmuseum / foto: Evan Frederiksen. I: Antik & auktion. - nr. 2, 2002. - Side 62-65 : ill.

79.601 Idrætspsykologi

Østenkjær, Erik: Marginalmanden. - [Ry] : Sport Psykologisk Institut, 2003. - 179 sider : ill. Forfatteren, der er sportspsykolog, beskriver et testsystem, der afdækker spillernes og deres træneres karakter, således at hver enkelt kan udnyttes bedst muligt på holdet. Forfatteren har i en årrække været tilknyttet FC Midtjylland og Herning Blue Fox (tidligere Herning Ishockey Klub). Østenkjær skriver i et i sigt fremt sprog og anvender mange eksempler fra sit virke i Herning.

79.83 Kajaksport

Struer Kajakklub 1941-2001 : 60 års jubilæumsskrift / tekst:

Klubbens medlemmer: Hans Hansen ... [et al.]. - [Struer] : Struer Kajakklub, 2001. - 62 sider : ill.

79.93 Skydning

Perto, Jens: Feltskydningen i Hoven : en ti-årig succes / Jens Perto. - Landsjagtforeningen af 1923. I: Jagt og fiskeri. - nr. 7/8, 1989. - Side 40 : ill.

80 - 89 LITTERATUR OG SPROG

86.21 Folkeviser

Sankt Jørgen og dragen: Folkevisen om den oldkristne martyr Sankt Jørgen eller Sankt Georg, som blev Holstebros symbol. I: Danske folkeviser. Ved Jørgen Lorenzen. - side 354-359, ill.

86.77 Jysk skønlitteratur

Bresson, Kurt: Æ nybiwel fra Bjørregård / [tekst og billeder] Kurt Bresson. - 2. udgave, 1. oplag. - [Nørre Aaby] : Fyns Kunsthus, 2002. - 20 sider : ill. i farver. Jesu liv og død henlagt til Ringkøbing Amt. Tidligere: 1. udgave. Birkerød : Hevæk, 1976. 31 sider.

Hedegaard, Valdemar: Nabo-snak [lydoptagelse (kassettebånd)] : 100 sjove historier med pointer på vestjysk dialekt ; indtalt af Valdemar Hedegaard. - Roslev : Thise, 1996. - 3 kassetter (2 timer 10 min.) Lune små historier og anekdoter, fortalt på vestjysk. Gengivelse af bogen.

Hedegaard, Valdemar: Nabo-snak : 100 sjove historier med pointer på vestjysk dialekt / Valdemar Hedegaard ; illustreret af Ole Daniels. - Roslev : Thise, 1996. - 115 sider : ill. Lune små historier og anekdoter, fortalt på vestjysk. Med oversættelse af ord og begreber til rigsdansk. På omslag og titelblad: Valdemar Hedegaard. Syngende husmand. Originaludgave: 1996.

Steffensen, Steffen (f. 1897): Bette Jens / med tegninger af Viggo Bang. - De Unges Forlag, 1931. - 61 sider : ill. Jyske digte på hardssystemmål. Originaludgave: 1931

Steffensen, Steffen (f. 1897): De' er skjøn i æng'. - Struer : M. Christensens Bogtrykkeri, 1923. - 56 sider. Jyske digte på hardsys-

- selmål. Originaludgave: 1923.
- Steffensen, Steffen (f. 1897): De er skjøjn i æ engg : jydskede digte / tegninger af Johannes Bæch. - [Ny udgave]. - Struer : Christensen, 1958. - 71 sider : ill. Hardsyssemål. Originaludgave: 1923. 1. udgave 1923 med titel: De' er skjøjn i æ Eng'!
- Steffensen, Steffen (f. 1897): Jens Awlskæl : en Fortsættelse af Bette Jens. - Struer : Christensen, 1935. - 63 sider. Jyske digte på hardsyssemål. Originaludgave: 1935.
- Steffensen, Steffen (f. 1897): Jæt å andt : jydskede digte / tegninger af Johannes Bæch. - Struer : Christensen, 1957. - 66 sider : ill. Hardsyssemål. Originaludgave: 1957.
- Steffensen, Steffen (f. 1897): Peller : jydskede digte. - Struer : Christensen, 1938. - 64 sider. Hardsyssemål. Originaludgave: 1938
- Steffensen, Steffen (f. 1897): Småtten : jydskede Vers. - Aarhus : Albert Bayer, 1925. - 62 sider. - (Albert Bayers jydskede bibliotek ; Nr. 52). Hardsyssemål. Originaludgave: 1925.
- Steffensen, Steffen (f. 1897): Sønda å søgn : 35 jydskede Digte. - Hasselbalch, 1950. - 64 sider : ill. - (Hasselbalchs lyriker-bibliotek ; 8). Hardsyssemål. Originaludgave: 1950.
- 89.667 Jyske dialekter**
Ingen tvivl om det : dialekten er bevaringsværdig : interview med Kristen Touborg / Gerda Th. Leffers. - (Dialekter - sidste udkald). Kristen Touborg fra Gudum ved Lemvig om vestjysk dialekt. I: Modersmål-Selskabets årbog. - 2002. - Side 109-11.
- 90 - 99 HISTORIE**
- 91.15 Forhistorisk tid**
Helles Olesen, Lis: Når man ser det hele lidt fra oven - arkæologi fra luften. - Holstebro Museum, 1993. Flyrekognoscering, Ringkøbing Amt. I: Årsskrift / Holstebro Museum. - 1993. - Side 19-34 : ill.
- 91.155 Jernalderen**
Helles Olesen, Lis: Et «omtumlet» skelet. Kvindeskelet fra ældre germansk jernalder fundet ved tørvgravning ved Gulfsælgård ved Sahl 1944 endt på Holstebro Museum efter megen omflytning. I: Årsskrift / Holstebro Museum. - 1994. - Side 5-8 : ill.
- Mainz, Søren: Dejbjerg Jernalder : opbygning af et jernaldermiljø ved Bundsbæk Mølle. Søren Mainz, Torben Egeberg Hansen. Skjern-Egvad Museums projekt »Dejbjerg Jernalder« der fortæller om Vestjyllands jernalder. I: FRAM. - 1995. - Side 40-47 : ill.
- 91.157 Enkelte lokaliteters forhistorie**
Ringkøbing amt
Kjer Michaelsen, Karsten: Politikens bog om Danmarks oldtid ; redigering: Grethe Jensen ; kort: Steen Frimodt ... Tom Therkildsen ... Peter Ladegaard Sørensen. - Kbh. : Politiken : i samarbejde med Danmarks Naturfredningsforening, 2002. - 311 sider : ill. i farver. - (Politikens håndbøger). Om Danmarks, Slesvigs og Sydsveriges oldtidshistorie med gennemgang af de enkelte fundsteder. Indeholder landsdelskort og detailkort, samt oversigtsplaner med typiske oldsager fra de forskellige perioder. Heri: Side 102-103: Muldbjerg. Side 109-111: Dejbjerg. Med litteraturhenvisninger.
- 1940-1945: Glimt fra modstandsbevægelsen 1940-45 i Nordvest Jylland : interview med tidligere frihedskæmpere : fra Carl Fonagers arkiv / Foreningen Hjemmeværnsmuseets Venner og Hjemmeværnsdistrikt 21's Historiske Udvalg. - Holstebro : Foreningen Hjemmeværnsmuseets Venner : Hjemmeværnsdistrikt 21's Historiske Udvalg, 1995. - Bind 1 : 69 sider. Interviews med: Jens Tolstrup, Hørning, Lise og Palle Rølle, Struer, Chr. Jensen, Struer, Børge Voldum, Struer, Chr. Becher, Holstebro, Jens Peder Hedegaard, Sevel.
- Gram, Helge William: Skudt ned over Danmark : 1940-1945 : allierede flyvere satte livet på spil for vores frihed. - Kbh. : Frihedsmuseets Venners Forlag, 1998. - 121 sider : ill. - (Frihedsmuseets Venners årsskrift ; 1998). Kolofontitel: Luftkrigen
- over Danmark 1940-1945. Heri: Side 103-106: Om Lemvig og Remmerstrand.
- 99.1 Biografiske samlinger**
Et liv med tørv : tørvefabrikant Johannes Poulsens erindringer = Med benzin i blodet : vognmænd Svend Pedersen erindringer / genfortalt ved Freddy Boysen. - Engesvang : Klosterlund Museum & Klosterlund Museumsforening, 1998. - 40 sider : ill. Indhold: Et liv med tørv : Tørvfabrikant Johannes Poulsens erindringer / Med benzin i blodet : vognmænd Svend Pedersen erindringer. (Engesvang, Kragelund)
- 99.4 Biografier af enkelte personer**
Hagelskjær, Tove: Hagelskjær, Tove: Mine barn- og ungdomsoplevelser : skildret som et tids- og egnsbillede. - Sunds : [Tove Hagelskjær], 2001. - 99 sider : ill. (Gammel Dalgaard, Yllebjerg, Hodsager).
- Harder, Elly*: Harder, Elly: Mine egne tanker. - [Odense] : [Total Labrador], 2002. - 80 sider : ill. (Møltrup Hede, Pederslyst, Lundager, Ahlegård, Barde, Herning, Vorgod, Abildå, Elmely).
- Have, Henrik*: Udsmykningen af amtsgården - Henrik Have / tekst: Hans Herping og Erik Holm ; fotos: Ole Mortensen. - Ringkøbing : Ringkøbing Amt, 2003. - 35 sider : ill. i farver.
- Hillersborg, Inga*: Hillersborg, Inga: Officersdatter og landhusmor. - [Hjerm] : [Estrid Refsgaard], [2003]. - 100 sider : ill. (Hjerm).
- Jakobsen, Thorkild*: Jakobsen, Thorkild (f. 1939). Barndommens Land : erindringer fra Aulum Sogn omkring ti-året 1945-55. - Aulum : Aulum Bogtryk & Offset, 2003. - 130 sider : ill. Erindringer om årets rytme og gang og nogle af de hændelser, som var væsentlige oplevelser i en bondeandrenes dagligdag i ti-året ved slutningen af Anden Verdenskrig.
- Jensdatter, Mette Katrine*: Lund-Andersen, Ida: Mistænkelig og uden pas - Den hjemløse Mette Katrine Jensdatter, ca. 1795-1868. I: Livshistorier : danmarkshisto-

- rier 1660-2000 / redigeret af: Mette Boritz og Karl-Johann Hemmersam. - Side 48-53 (natmænd, kærlinger, Ejning, Borbjerg).
- Jensen, Jens Chr.*: Jensen, Jens Chr.: Teglbørnderens erindringer : fisker og jæger ved Skjern Å og Ringkøbing Fjord 1901-1985 ; redigeret af Kim Clausen og Arne Sigaard. - [Skjern] : Skjern-Egvad Museum, 2002. - 92 sider : ill.
- Jespersen, Ane Johanne*: Hermansen, Inge: Hanne fra Harbøre : om Ane Johanne Jespersen, f. Simonsen / skrevet af Inge Hermansen, f. Jespersen. - [S.l.] : [Inge Hermansen], [200-]. - 52 sider : ill.
- Kirkeby, Per*: Morell, Lars: Stenhuset ; tegninger: Per Kirkeby ; fotografier: Bjarne Hjalager ... [et al.] ; english translation: Mette Mouritsen. - 1. udgave, 1. oplag. - [Vemb] : Folkeuniversitetscenteret Skærum Mølle ; Rønde : Boggalleriet, 2003. - 26 sider : ill. (nogle i farver). Om tilblivelsen af udstillingsbygningen Stenhuset, der rummer Carlo Møllers geologiske samling, og er tegnet af Per Kirkeby. Med resume på engelsk. På smudsomslaget: et bygningsværk af Per Kirkeby. (Vemb, Folkeuniversitetet Skærum Mølle).
- Knorborg, Erik*: Knorborg, Erik: Fem vidunderlige år ; redaktion: Torben Holm. - Struer : Udgiverselskabet ved Struer Museum og Lokalhistorisk Arkiv, 2001. - 96 sider : ill. På omslaget: Skæve vinkler i en delekarls tilbageblik på en skøn tid 1940-45. (Thyholm, Hvidbjerg).
- Knutsen, Anders*: Knutsen, Anders: På sjælevandring. I: Veje ud af magten. - Side 101-130 / af Ghita Borring. På omslaget: Fem topchefers afsked med karrieren.
- Najbjerg, Aksel*: Najbjerg, Aksel: Et livsmønster i mørke og lyse farver. - Holstebro : Enghavevej 6, 1993. - 91 sider : ill.
- Nees Larsen, Kirsten*: Nees Larsen, Kirsten: Du ka' sagtens : min historie som voldsramt medafhængig. - 1. udgave, 1. oplag. - Valby : Borgen, 2002. - 190 sider. Kirsten Nees Larsen (f. 1955) fortæller bl.a. om sin barndom og ungdom i Lemvig og Thyborøn.
- Nielsen, Christiane*: Kære Christiane - / [udgivet af] Erik Overgaard. - [Herning] : Erik Overgaard, 1999. - 112 sider. Brevveksling mellem Nielsen-familiens medlemmer fra Fjederholt. På omslaget: Et stykke vestjysk almuehistorie ved overgangen til 1900-tallet samt under de to verdenskrige. (Overgaard, Høglid, Rind Sogn, Fjederholt).
- Nielsen, Magnus*: Nielsen, Magnus (f. 1908): En kølvandsstribе. - [Uldum] : Uldum Højskoles Forlag, 1984. - 112 sider : ill. ; 22 cm (Jegindø).
- Nygaard, Vagn*: Nygaard, Vagn: Livet på sletten : en erindrings- og tidsskildring fra en barndom på landet i Jylland / Vagn Stoustrup Nygaard. - Jelling : Forlaget Jelling, 2003. - 215 sider : ill. (nogle i farver) (Holmsland Klit, Harbøre).
- Pedersen, Carl-Henning*: Wivel, Mikael: Carl-Henning Pedersen. - [Kbh.] : Statens Museum for Kunst ; [Klampenborg] : Forlaget Bjerggaard, 2003. - 334 sider : ill. (nogle i farver). Om maleren Carl-Henning Pedersen (f. 1913) og hans kunst, med gengivelser af værker. Med litteraturhenvisninger. Side 330-333: Carl-Henning Pedersen litteratur.
- Rasmussen, Britta*: Rasmussen, Britta (f. 1953): Rasmussen, Britta (f. 1953): Tvind - set inde fra : en afhoppet Tvindlærers personlige fortælling om livet på skolerne 1976-1984 ; fotografier: Britta Rasmussen. - Ørbæk : Tommelinden, 1996. - 187 sider : ill. Forfatteren fortæller om sine egne erfaringer, gode og dårlige, gennem ni år som elev og lærer på Tvindskolerne.
- Rasmussen, Britta*: Rasmussen, Britta (f. 1953): Tvind - set inde fra [lydoptagelse (kassettebånd)] ; indlæser: \Ann Britt Mathisen\ . - Ballerup : DBC medier, 1997. - 6 kassettebånd (8 t., 10 min.) (i 1 mappe). Gengivelse af bogen.
- Vejen Larsen, Georg*: Vejen Larsen, Georg: Ringkøbing i knæhøjde. - Ringkøbing : Bollerup Boghandel, 2003. - 144 sider (Ringkøbing).
- 99.9 Stamtavler og anetavler over enkelte slægter**
- Kristensen*: Amstrup Sørensen, Inge Marie: Slægtsbog til efterkommere af Karl Kristian Marinus Kristensen og Karen Marie Pedersen. - Agerskov : Inge Marie Amstrup Sørensen, 2002. - 167 sider : ill. Omslagstitel: Slægten Kristensen fra Fabjerg, Rom og Nørlem. Med litteraturhenvisninger og internetadresser.
- 99.94 Slægtshistorie**
- Abildtrup*: Abildtrup, Marie: Abildtrup Nedergaard 1487-1987 : en slægt med rod i 900-tallet. Supplerende oplysninger. - Revideret udgave. - [Odense] : [Eget forlag], 2002. - 14 blade. Tidligere: 1. udgave. 1993. IX blade.
- Krøjgaard*: Bendixsen, Mogens: Uld og handelsblod : de tre Krøjgaard-brødre Niels, Jens og Poul der skabte myte og Herning-historie. - Herning : Poul Kristensen, 1993. - 107 sider : ill. På omslaget: Krøjgaard-brødrene - et tricotage-eventyr i Herning.

Register

omfattende personer (personer, der bare er nævnt,
men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner.

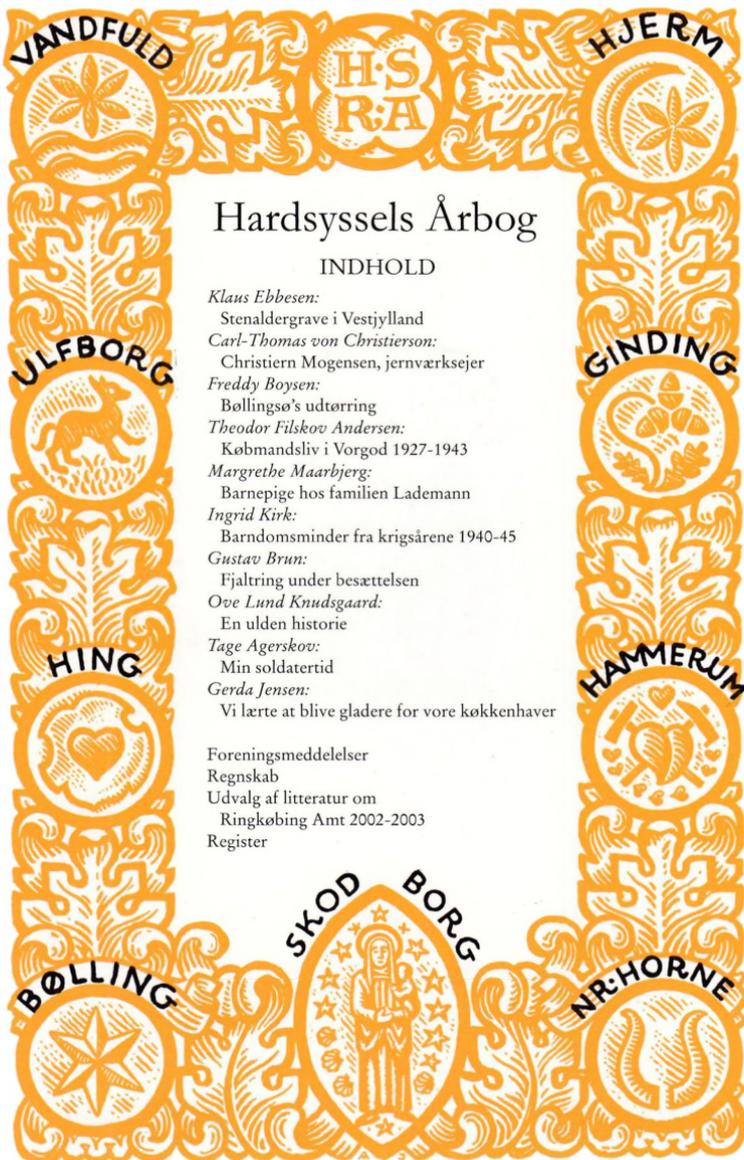
B angiver billede, K henviser til kort, S henviser til Sverige eller svensk.

2. Hovedkreds, 127, 128, B128
Abildå Andelsmejeri, 75
Abildaa Skole, 76
Abildaa, v. Ørnhøj, 79
Agerskov, Tage, B124
Ahlmann, frisør, Lemvig, 108
Albrechtsen, J. J., lærer, Ørnhøj, 82
»Algier«, skib, 88
Allingåbro, 114
Alrum, Stadil, 105
Andersen, Anders, tømrer Vorgod, 65, 66
Andersen, Anna Kristine, Vorgod, 61, B62,
B63, B64, B66
Andersen, Johannes Filskov, købmand Vorgod,
61, 63, 66, B63, B64, B66
Andersen, Mads, gdr., Holmsland, 61
Andersen, Marie Kirstine, 61, B61
Andersen, Theodor, husmand, 61, B61
Andersen, Theodor Filskov, B68
Antvorskov, Sjælland, 20
Arboga, S, 26
Arosell, Catharina, S, 39
Askov, Ørnhøj, 77
Aspel, degn i Idom, 72
Atlantpagten, 113
Ausweis, tysk id-kort, 88
Axholm Len, S, 24, 25, 26
Balk, Elisabeth Ericsson, S, 38
Bang, Arthur, 67
Bang, Laurids, sognefoged, Vorgod, 67
Barde, 68
Barken, sø; S, 29
BBC, 85, 98
Bech, ejer, Moselundgård, 50
Bechs Hotel, Tarm, 129
Bellman, C.M., digter, S, 39
Bengt, hammersmedsdræng, Västerås, S, 30
Benzon, Gorm, forfatter, 102
Berg, S, 30, 40
Bergsamt, myndighed, S, 28
Bergskollegium, myndighed, S, 28
Bergslagen, landskab, S, ved Mälaren, 17, 26,
29
Besche, de, svensk industrifamilie, S, 44
Biechlef, Peder Andersen, rektor, Ringkøbing
latinskole, 18
Blichenberg & Co, København, 60
Blå blomst, kaffestel, 69
Bockhammar, S, 38
Borup, Astrid, gymnastikleder, Hanning, 127
Brahe, Erik greve, S, 25
Brahe, Magnus, S, rigsråd, 24, 25, 36, 44
Brejning Kro, 67
Brendekilde præstegård, 71, 72, B72
Brun Gustav, B91, B94
Brun, Jens, tømrermester, Fjaltring, 87, 88, B88
Brun, Sigrud, 99
Brødrene Høj og Andersen, tømrermester i
Vorgod, 65
Bølling Sø, Engesvang Sogn, 47-51, B49, B51
Bølling, 130
Catos Disticha, latin, 19
Chr. Jensen og Sønner, vognmand i Vorgod, 64
Christensen, bagermester i Vorgod, 63
Christensen, Mogens, spr. på Holmsland, 17,
22, 31
Christersdotter, Margaretha, S, 26, 37
Christerson, Johan, købmand i Västerås, S, 30
Christersson, Måns, fabrikant, S, 32, 38, 40-43,
B37
Christiani, forpagter, Grenå, 50
Christiansen, Chr., sognefoged i Vorgod, 66
Christiansen, Christian, karl, Moselundgård,
52, 54-59
Christiernin, Daniel, borgmester i Gävle, S, 39
Christiernin, Johan, teolog og fabrikant, S, 38,
40, 43, B38
Christiernin, Pehr Niclas, professor og genea-
log, S, 37
Christiernin, Peter, rektor og præst, S, 38, 43,
B39
Christiersdotter, Catharina, S, 38, 41
Christiersdotter, Christina, g.m. Abraham
Schleicher, S, 38, 39, 41
Christiersson, Anders, S, 38
Christiersson, Carl von, S, 43

- Christiersson, Christier, fabriksinspektør, S, 38, 40-43
- Christiersson, Erik, S, 32, 33, 38, 42, 43
- Christiersson, Per, kaptajn, S, 33
- Christina, svensk dronning, 24, 31
- Cicero, Marcus Tullius, romersk filosof, 19
- Cirkus Mische, 110
- Clemensdatter, Edel, S, 17, 24
- Colloquia, af Erasmus af Rotterdam, 19
- »Crescent«, engelsk krigsskib, 115
- Dalsgaard, Anders, gdr., 105-107
- »Danmarks«, 125
- Despauterius, Johannes, forfatter, 19
- Dolktiden, yngste stenalder, 5, 9, 12-15
- Donatus, Aelius, romersk grammatiker, 19
- Dresselberg, Anders, sysselprovst, 17, 20-22, B21
- Dresselberg, Wilhelm, godsejer, 21
- Dura Glit, 111
- Elvia, Anna, 38
- Enfield, gevær, 112
- Engesvang Sogn, 47
- Erasmus af Rotterdam, nederlandsk filosof, 19
- Erichsen, R.P., stationsmester Engesvang, 53, B53
- Eriksdatter, Karin, S, 17, 32, 38, 40
- Esbjerg Ægekspor, 66
- Fellingsbro Sogn, S, 38
- Ferle, straffemiddel, 19
- »Fidusia«, sirupsfabrik i København, 66
- Fjaltring, 87, 97, 99, 100
- Fjordside, karetmager i Vorgod, 65
- Frederiksborg Højskole, 126
- Frötuna jernværk, S, 38
- Gardie, Jakob de la, greve, rigsmarsk, S, 25, 28, 44
- Gedalia, Brdr. investeringsfirma, 47
- Geer, Louis de, fabrikant, S, 44
- Gl. Råsted, 69
- Glahn, Agneta von, S, 32, 33, 39
- Grubbe, Mette, 20
- Grønbæk, Niels, foderstofhandler i Vorgod, 63, B63
- Grønbæk, Wilhelm, Vorgod, 63, B63
- Gustav I Vasa, svensk konge, 29
- Gustav II Adolf, svensk konge, 24
- Gyldenstjerne, Henrik, skånsk adelsmand, 22, 23
- Gyldenstjerne, Predbjørn, rigsråd, 23
- Gårde, 130
- Halmstad S, 22
- Hans N. Bays Tømmerhandel, Randers, 48
- Hegelund, Jacob Peder, rektor, Ringkøbing latinskole, 18
- Hegelund, Jens, biskop i Ribe, 18
- Helleskov, Peder, postbud i Vorgod, 63, B63
- Henningesen, Jens, skotøjshandler i Vorgod, 65
- Henriksen, Henning, soldat, 108
- Henriksen, Rasmus Frederik, gdr.
Moselundgård, 55, 60, B55, B60
- »Herning Folkeblad«, 51, 54
- Hertel, Paul, tysk officer, 99
- Hevring, skydeterræn, 114, 115, B115
- Hindsgavl-dolken, 5
- Holbæk latinskole, 21
- Holbæk len, 20
- Holbæk slot, 21, 22
- Holmsland, 17, 22, 24, 61
- Holstentor, port i Lübeck, 117, 118
- Hummelsta, by/gård i Haraker Sogn, S, 26, 38
- Husdyrracer, gamle, 102
- Højbjerg, smed i Vorgod, 65
- Idom, 69, 73, 74
- Ikast Kommune, 47
- Indre Mission, 61
- Isenbrandotter, Gertrud, Västerås, S, 31
- Itzehoe, Holsten, 116, 118, 121, B116
- Iversen, Margrethe, vaskekone, 71
- Jakob, bygmester i Västerås, S, 30
- Jakobsen, Niels, førstelærer i Vorgod, 68
- Jensen, elværrksbestyrer i Vorgod, 65
- Jensen, Hans Evald, modstandsmand, Bølling, 129-130, B129
- Jensen, Jens, tørvearbejder, 55
- Jensen, Johanne, kahytsjomfru på »Algier«, 88
- Jensen, Sigvald, modstandsmand, Bølling, 129-130, B129
- Jensen, Thorvald, træhandler, Ørnhøj, 82
- Jepsen, Emil, gdr., 80, B80
- Jepsen, Mariane, 78
- Jepsen, Ragnhild, 80, B80
- Johannesen, A., gdr, 59
- Julen har bragt, salme, 73
- »Jyllands-Posten«, 54
- Karolinelund, forlystelsespark i Aalborg, 113
- Karsholm, herregård, Skåne, 22, 23
- Kartoffelmel, 125
- Kibæk, 68
- Kirk, Jens, amtsfmd. Gymnastikforeninger, Velling, 127
- Kjeldberg, 96
- Kjeldberg, Dagny, Idom, 72, B72
- Kjellerup, 57
- Kjær, Hans, museumsinspektør, 11
- »Kjøbenhavn«, dampskib, 54

- Klinkby Boldklub, 111
 Knudsgaard, N. P. Husted, lektor, 103, B103
 Knudsgaard, Ove Lund, B103
 Knudsgaard, Poul, gårdejer, 106, B106
 Knutsson, Märten, Västerås, S, 26
 Koch, tysk løjtnant, 94
 Kollbäcksåen, ved Västerås, S, 29
 Kongevej, Vorgod, 62
 Kragelund kro, 57, 59
 Kristianshede, 45
 Kronborg, Askov, Ørnholm, 77, B77, B86
 Kuhr, Jakob, slotsskriver, Holbæk Slot, 21
 Kundby Kirke, 20, 21
 Lademann, Bent, 69, 73
 Lademann, Frantz, spr. i Idom, 69, 71-74, B72
 Lademann, fru, g.m. Frantz Lademann, 70, 72, 73, B70, B72
 Lademann, Grethe, 69, 70, 73, B70
 Lademann, Jørgen, 69, 70, 72, 73, B72
 Lademann, Preben, 69, 72, 73, B72
 Lagerløf, Selma, svensk forfatter, 69
 Laugesen, Lambert, spr. Holmsland, 24, 25
 Laurelius, Olav, biskop af Västerås, S, 17, 22, 24, 25, 34, 36
 »Lilli Marleen«, 128
 Lisby, gård i Ramme, 99
 Ljusne, by, S, 38, 44
 Lodahl, Peder, modstandsmand, Bølling, 129-130, B129
 Lomborg Sogn, 99
 Lübeck, hansestad, 118, B118
 Lync, 125-128
 Lync Kro, 128
 Lüneburger Heide, område i Nordtyskland, 118-120
 Madsen, Henry, kularbejder Abildå, 79
 Maria Eleonora, Gustav II Adolfs dronning, 29, 31, 36
 »Marickiks«, 116
 Martinsen, Hans, gdr i Vorgod, 68
 Matsson, Daniel, foged i Västerås, S, 30
 Mauritz, Tomas, købmand i Göteborg, 27
 Melanchton, Philip tysk teolog, 19
 Mikkelsen, Bøge, borger i Vorgod, 63, B63
 Mikkelsen, Jesper, barber i Vorgod, 65, 66, B66
 Mikkelsen, Marie, Vorgod, 66, 66, B66
 Modstandsbevægelsen, Trans-Ferring, 94
 Moesgaard, Niels, købmand Spjald, 61, 64, 67, B67
 Moesgaard, Trine, 67, B67
 Mogensen, Carin, S, 26
 Mogensen, Christiern, svensk industrimand, S, 17-19, 21-34, 36, 37, 39, 40, 42-44, B34
 Mogenstrup, ved Holbæk, 21
 Mosellanus, Petrus, nederlandsk humanist, 19
 Moselund Station, 53, B51, B53, B58
 Moselund, 49, 54, 55, 57, 59, B51
 Moselundgård, 46, 48, 52, 55-57, 59, B48, B49
 Moselundiget, 29, 54
 Mälaren, svens landskab, 29
 Mærsk Kro, 90, 91
 Möllemann, Jan, tysk soldat, 97
 Maarbjerg, Margrethe, B71
 Nedergård By v. Ørnholm, 78
 Neustadt, Holsten, 116
 Nicolaisen, frk., lærerinde, 71, 73
 Nicolaisen, Coline, Idom, 71
 Nielsen, foderstofhandler i Vorgod, 65
 Nilsson, Paul, juveler, S, 32, 33, 38
 Nissen, H. B., gymnastikleder, Borris, 128
 »Nybyggerne i Canada«, af K. Marryat, 83
 Nyen Sogn ved Skt. Petersborg, 38
 Nørre Vosborg herregård, 23
 Odinstårnet, 71, B71
 Olesen, Harald, chauffør, Hygum, 111
 Olsson, Erik, gdr, S, 27
 »Onkel Toms hytte«, af H. B. Stowe, 83
 Opboga, jernværk, S, 38
 Paderborn, i Nordrhein-Westfalen, 122
 Paludan, Johannes, præst i Ringkøbing, 18
 Pax, Christopher, lensmand, 22
 Pax, Mogens, lensmand, 22
 Pedersdotter, Anna, 38
 Pedersen, Jens, modstandsmand, Bølling, 129, 130, B1 29
 Persson, Erik, gdr., Hummelsta, S, 26
 Phønix, mose ved Ikast, 60
 Plautus, romersk dramatiker, 19
 Podebusk, Claus, godsejer, 23
 Podebusk, Henrik, 23
 Podebusk, Lisbeth, 23
 Podebusk, Mourids, 23
 Prytz, Anna, 39
 Ramme Sogn, 97, 99
 Ramnås, by, S, 25, 27, 29-33, 38-40, 42-45, B18
 Ramnås Hammerværk, S, 36, B36
 Ramnåsstrømmen, S, 29
 Rasmussen, Oline, lærerinde i Vorgod, 68
 Refshale, Mette, v. Kragelund, 59
 Resen, Jens Andersen, rektor Ringkøbing latinskole, 18
 »Richs«, 125
 Ringkøbing latinskole, 17-20
 Roegård, i Rom Sogn, 6, 7, 15, K6, K7, B15, B16

- Rom Sogn, 7
 Rosenberg, Gustav, konservator, 6
 Roskilde-Freden 1658, 23, 24
 Rowans, F. J., engelsk ingeniør, 49
 Rud, Johanne, 21
 Rud, Lars. Tandlæge i Herning, 64
 Rudimenta, af Despauterius, 19
 Råsted, 69, 72, 74
 Sankt Aegidius' dag, helgendag 1.9., 20
 Sankt Budolfi dag, helgendag 17.6., 20
 Sankt Thomas' dag, helgendag 21.12., 20
 Schultz, tysk løjtnant, 94, B95
 »Silkeborg Avis«, 57, 59
 Simonia, Magdalena, 38
 Sirup, 125
 Skinkel, Karen, 17, 20-22
 Skjern, 127, 128
 Sommersted Sogn, 97
 Sparehex, komfur, 126
 Spjald, 61, 63, 67
 Springer, Peder, tysk soldat, 95
 Stadil Fjord, 107, B107
 Stanley, lokomotiv, 56, B56
 Steenberg, Brdr., 46-49
 Steenberg, Erik Andreas, tømmerhandler, 46, 48, 51, 52, 56, 59
 Steenberg, Erik, fabrikant, 60
 Steenberg, Johann Frederik Vilhelm, konsul, 45, 46, 48, 51-53, 58, 59, 60
 Stenbock, Catharina, g.m. Gustav Vasa, 29
 Stengaard, Anders, modstandsmænd, Bølling, 130
 Stettin, (Szczecin) tysk havneby, nu Polen, 54
 Store Ravnsbjerg, gård i Spjald, 61, 62
 Styhr & Kjær, grossist, Herning, 62, 63, 64
 Sundgårdsholm, øvelsesområde, 113
 Sunnäs, by, S, 38, 44
 Svanå Jernverk, S, 25
 Svendsen, Christian Fugl, overintendant, 51
 Svenstrup, Niels K., modstandsmænd, Bølling, 130
 Sydney, Australien, 104
 Sæby Havn, 46
 Sörby, gård i Västerås, S, 31
 Sørensen, Immanuel, postbud i Vorgod, B63
 Telling, Søren, dansk historiker, 117
 Terentius, Publius, romersk dramatiker, 19
 Thorsminde, 100, 115, B92
 Thorsminde Hotel, 88
 Thyborøn, 100
 Thøstesen, Hans, modstandsmænd, Bølling, 129-130, B129
 Toft, Tjelde, købmand i Vorgod, 68
 Tolne Skov, 115
 Torvegade, Vorgod, 62
 Trans Kirke, 89-91
 Troldhede-Vorgod-Herning, rutebil, 68
 Tromsø, Norge, 86
 Tukak, 91
 Tuse Herred, Sjælland, 21
 Uhre, Lisbeth, 128
 Undalslund, plantage ved Holstebro, 112, 113
 Uppsala, svensk by, 38, 40
 Vejle, 126, 127
 Vendelbo, Peter, vogmand, Ørnhøj, 79
 Vestergade, Ringkøbing, 18
 Vestergade, Viborg, 108
 Vibs Hede, 99
 Videbæk, 65, 67
 Vildbjerg, 80
 Vognserup, herregård, Sjælland, 20, 21
 Vordingborg slot, Sjælland, 20
 Vorgod Avis, 67
 Vorgod, 61, 63-68
 Vraa, Niels, tømmermand, 97, 98
 Västerås Domkirke, S, 17, 21, 23
 Västerås, S, 25-30 38, 39
 Västmanland, landskab, S, 24, 25, 28, 29, 38, 39, 44
 Wallbäck, Anna, S, 34
 Wellinge, S, 39
 Wolker, Dawidh, handelsmand, S, 27, 28
 Wolle, Hans, slagter, Barde, 65
 Æsop, fabeldigter, 19
 Ølstrup Sogn, 61
 Ørnhøj, 76, 82, 84, 86
 Øster Herupgaard, i Dybe, 11, 13
 Øster Husted, gård i Stadil, 105, B105
 Østergårde, 128, 129
 Aabo, degn i Bølling, 50, 52, 54
 Aakjær, Jeppe, forfatter, 103
 Aalholm len, Lolland, 20

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Klaus Ebbesen:

Stenaldgrave i Vestjylland

Carl-Thomas von Christerson:

Christiern Mogensen, jernværksejer

Freddy Boysen:

Bøllingsø's udtørring

Theodor Filskov Andersen:

Købmandsliv i Vorgod 1927-1943

Margrethe Maarbjerg:

Barnepege hos familien Lademann

Ingrid Kirk:

Barndoms minder fra krigsårene 1940-45

Gustav Brun:

Fjaltring under besættelsen

Ove Lund Knudsgaard:

En ulden historie

Tage Agerskov:

Min soldatertid

Gerda Jensen:

Vi lærte at blive gledere for vore køkkenhaver

Foreningsmeddelelser

Regnskab

Udvalg af litteratur om

Ringkøbing Amt 2002-2003

Register